

**Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri
Birliklerinin Dışsatımı**

Bâlâ TOPRAK
(Yüksek Lisans Tezi)

**T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ
BİRLİKLERİNİN DIŞSATIMI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman: Prof.Dr. Rıdvan KARALAR /

Eskişehir -1993

ÖZET

Ülkemizde tarım ürünleri dışsatımı son yıllarda azalma göstermiştir. Dağınık ve küçük aile işletmelerinin oluşturduğu tarım kesimi, ürünlerini iç ve dış pazarlarda yeterli rekabet olanakları yaratamadıkları için tarımsal kooperatiflere yönelmişlerdir. Bu doğrultuda Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri çatısı altında örgütlenme yoluna gitmişlerdir.

Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, üretici ortağın ürünlerini iç ve dış pazarlarda, özellikle de dış pazarlarda değerlendirerek Türkiye dışsatımında 1975-1980 yıllarında %60'lara ulaşan bir pay elde etmişlerdir. Ancak yasaları gereği devletin güdümlü politikaları, yeterli tanıtım ve reklâm yapmamaları ve güçsüz finansman yapılarıyla Birliklerin dışsatımı önemli ölçüde azalmıştır. Türkiye dışsatımında, özellikle 1980'li yıllardan sonra Birliklerin payı %10'a kadar düşmüştür. Uygulamada incelenen Kozabirliğin dışsatım faaliyetleri miktar ve değer olarak yıllara göre dalgalanmalar göstermiştir.

Birliklerin dışsatımında karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara yeterli çözüm bulunamaması dışsatım paylarındaki azalmaya neden olmaktadır. Kooperatif düşüncede amaç kâr elde etmek değildir. Ancak Dünya'da değişen pazar koşullarına uyum sağlayabilmek, rekabet edebilme olanaklarını yaratabilmek için rasyonel işletmecilik ilkelerinin uygulanabilmesi gerekmektedir. Böylece iç ve dış pazarlarda etkinliğinin artması sağlanacaktır.

İÇİNDEKİLER

TABLolar	IX-XI
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

TARIMSAL KOOPERATİFLER VE TÜRKİYE'DEKİ TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ

I- KOOPERATİFÇİLİK VE TARIMSAL KOOPERATİFLER	3
1- Kooperatifin Tanımı ve Gelişimi	3
A- Kooperatifin Tanımı	3
B- Kooperatifçiliğin Gelişimi	5
2- Tarımsal Kooperatifçiliğin Gereği ve Yararları	6
A- Tarımsal Kooperatifçilik Gereği	6
B- Tarımsal Kooperatifçiliğin Yararları	10
3- Tarımsal Kooperatiflerin İlkeleri ve Türleri	12
A- Tarımsal Kooperatiflerin İlkeleri	12
a- Açık Üyelik	12
b- Demokratik Yönetim İlkesi	13
c- Risturn Verilmesi İlkesi	14
d- Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi İlkesi	14
e- Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi İlkesi	15
f- Kooperatiflerle İşbirliği İlkesi	16

B- Tarımsal Kooperatiflerin Türleri	16
a- Tarımsal Alım Kooperatifleri	16
b- Tarımsal Kredi Kooperatifleri	17
c- Tarımsal Pazarlama Kooperatifleri	17
d- Tarımsal Sigorta Kooperatifleri	18
e- Tarımsal Amaçlı Diğer Kooperatifler	18
aa- Kullanım Kooperatifleri	19
bb- Tarım Hizmet Kooperatifleri	19
4- Tarımsal Kooperatiflerde Üst Örgütlenme	19
5- Tarımsal Pazarlama Kooperatiflerinde Pazarlama İşlevleri	22
A- Toplama	23
B- Depolama	24
C- Standartlaşma ve Dereceleme	26
D- İşleme	28
E- Paketleme ve Ambalajlama	29
F- Taşıma	29
G- Satma	31
H- Araştırma ve Yayma	32
I- Risk Taşıma	33
II- TÜRKİYE'DE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ	33
1- Türkiye'de Tarımsal Kooperatifler	33
2- Türkiye'deki Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine Genel Bakış	36
A- Tarihi Gelişimi	36
B- Kuruluş, Amaç ve Çalışma Konuları	40
C- Özvarlıkları ve Finansmanı	43
D- Örgüt Yapısı ve Organları	46
3- Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Devlet ile Olan İlişkileri	47

İkinci Bölüm

TÜRKİYE'DE TARIM ÜRÜNLERİ, DIŞSATIMI VE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNİN DIŞSATIMDAKİ YERİ

I. TÜRKİYE'DE TARIM ÜRÜNLERİ DIŞSATIMININ GELİŞİMİ	50
1- 1980 Öncesi Tarım Ürünleri Dışsatımındaki Gelişimi	51
A- Cumhuriyet Dönemi	51
B- Planlı Dönem	52
2- 1980 Sonrası Tarım Ürünleri Dışsatımındaki Gelişme	55
3- Tarım Ürünleri Dışsatımındaki Sektörlerin Durumu	61
II. TÜRKİYE'DE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNİN DIŞSATIMDAKİ YERİ	64
1- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Dışsatım Faaliyetleri	64
A- Tarih İncir, Üzüm, Pamuk, Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği	64
a- Tarih İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği	65
b- Tarih Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği	67
c- Tarih Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği	69
d- Tarih Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği	71
B- Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Marmarabirlik)	73
C- Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Tiftikbirlik)	75
D- Gül ve Gülyaağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Gülbirlik)	77
E- Antalya Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Narenciye)	79
F- Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Fiskobirlik)	81

2- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Dış Pazarlama Hizmetleri	84
A- Ürünlerin Satın Alınması, Toplanması ve Biraraya Getirilmesi	84
B- Pazar Haber ve Bilgilerinin Toplanması ve Pazar Araştırması	86
C- Standartlaştırma ve Dereceleme	87
D- İşleme	88
E- Ürünlerin Paketlenmesi ve Ambalajlanması	89
F- Ürünlerin Taşınması	89
G- Ürünlerin Depolanması	90
H- Zarar Tehlikesinin Karşlanması	91
I- Pazarlamanın Finansmanı	91
J- Ürünlerin Fiyatlandırılması	92
K- Kalite Kontrolü	92
L- Ürünlerin Tanıtımı ve Talep Yaratılması	93
M- Dışsatım İşlerinin Yapılması	94
N- Satış	94
3- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Faaliyet Konularını Oluşturan Ürünlerin Türk Tarımındaki Payı	95
4- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Dışsatımdaki Yerinin Değerlendirilmesi	106
5- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Dışsatımda Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri	111
A- Pazarlama Sorunları	111
a- Ürün Alımlarındaki Sorunlar	111
b- Pazar Araştırması İle İlgili Sorunlar	112
c- Standartlaştırma ve Dereceleme Araştırması İle İlgili Sorunlar	112

d- İşleme İle İlgili Sorunlar	113
e- Paketleme ve Ambalajlama Sorunları	113
f- Depolama Sorunları	14
g- Zarar Tehlikesinin Karşlanması Sorunu	114
h- Pazarlama İle İlgili Diğer Sorunlar	114
B- Finansman Sorunu	115
C- Örgütlenme Sorunu	116
D- Yönetim Sorunu	117
E- Yasal Sorunlar	117

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ DIŞSATIMINDA KOZABİRLİK UYGULAMASI

I. İPEKBÖCEKÇİLİĞİNE GENEL BAKIŞ	119
1- Üretim Yöntemi	119
2- Dünya'da İpekböcekçiliği	121
3- Türkiye'de İpekböcekçiliği	122
II. TÜRKİYE'DE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNİN DIŞSATIMINDA KOZA TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ UYGULAMASI	124
1- Kozabirliğin Faaliyetleri	124
A- Kozabirliğin Ürün Alımları	125
a- Normal Alımlar	125
b- Destekleme Alımları	127
B- Kozabirliğin Tohum Üretimi	130
C- Ham İpek ve Yan Ürünleri Üretimi	132
D- Kozabirlik Tarafından Yapılan Hizmetler	133
a- Üretim Aşamasındaki Hizmetler	133
b- Eğitim Hizmeti	134

B- Kozabirliğin Finansal Durumu	134
a- Özkaynakları	134
b- Kozabirliğin Kullandığı Krediler	135
c- Ürün Stokları	137
d- Ürün Maliyetleri	138
e- Kâr-Zarar Durumu	140
2- Kozabirliğin Dışsatım Faaliyetleri	141
A- Kozabirlik Dışsatım İşlemleri	142
a- Pazar Haber ve Bilgilerinin Toplanması	142
b- Dışsatıma Konu Olan Ürünlerin Fiyatlandırılması	142
c- Kalite Sertifikasının Düzenlenmesi	143
d- Dışsatım Anlaşması	143
e- Taşıma	143
B- Kozabirlik Yaş Koza, Koza Yan Ürünleri ve İpekböceği Tohumu Dışsatım Faaliyetleri	144
a- Yaş Koza Dışsatım Faaliyetleri	144
b- Koza Yan ürünleri ve İpekböceği Tohumu Dışsatımı	146
C- Kozabirliğin Dışsatımda Karşılaştığı Sorunlar	149
D- Sonuç; Değerlendirme ve Çözüm Önerileri	152
GENEL SONUÇ	155
YARARLANILAN KAYNAKLAR	i-v
EKLER	vi-xxix

TABLULAR

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1.	: Türkiyede'ki Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Türleri ve Sayıları (31.12.1991)	35
2.	: Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Gelişme Durumu	38
3.	: Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (31.12.1990)	40
4.	: Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Birliklere Bağlı Kooperatiflerin Yedek Akçe ve Ödenmiş Sermaye Toplamları	44
5.	: Tarım ürünleri Dışsatımının Yıllara Göre Dağılımı ..	57
6.	: Ana Üretim Dallarına Göre Tarım Ürünleri Dışsatımı (Milyon Dolar)	59
7.	: Kooperatif ve Diğer Sektörlerce Yapılan Dışsatım Değerlerindeki Gelişmeler (1987-1992)	62
8.	: Kooperatif ve Diğer Sektörlerce Yapılan Dışsatım Değerlerinde Sektörlerin Payı (1987-1992)	63
9.	: Tariş İncir Birliğin Ürün Alımları	65
10.	: Tariş Üzüm Birliğin Ürün Alımları	67
11.	: 1989-1990 Yılları Üzüm Dışsatımı	68
12.	: Pamuk Birliğin Ürün Alımları	69
13.	: Pamuk Birliğin 1989-1990 ve 1990-1991 İş yılları Dışsatım Miktar ve Değerleri	70
14.	: Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği Ürün Alımları	71

15.	: Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliğinin Miktar ve Değer Olarak Dışsatımları	72
16.	: Marmarabirliğin Ürün Alımları	73
17.	: Marmarabirliğin Dışsatım Miktar ve Değerleri	75
18.	: Tiftikbirliğin Tiftik Alımları	76
19.	: Tiftikbirliğin Dışsatım Miktar ve Değerleri	76
20.	: Gülbirlik Gülçiçeği ve Gülyaağı Alımları	77
21.	: Gülbirliğin Dışsatım Miktar ve Değerleri	78
22.	: Narenciyebirliğin Ürün Alımları	79
23.	: Narenciyebirliğin Dışsatım Miktar ve Değerleri	80
24.	: Fiskobirliğin Fındık Alımları (Kabuklu + İç Fındık) ..	82
25.	: Fiskobirliğin Kabuklu ve İç Fındık Dışsatım Miktar ve Değerleri	83
26.	: Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerini 1981-1986 ve 1987-1991 Dönemleri Ürün Alımları Ortalamalarının Türkiye Üretimi İle Karşılaştırılması	105
27.	: 1982-1991 Yılları Arasında Birliklerin Miktar Olarak Dışsatım Durumları (Birliklerin Faaliyet Konusu Ürünler Olarak)	107
28.	: 1982-1991 Yılları Arasında Birliklerin Faaliyet Konusunu Oluşturan Ürünlerin Dışsatım Değerlerinin Durumu (Sözkonusu Ürünlerin Türkiye Dışsatımı ile Karşılaştırması)	108
29.	: Dünya Yaş Koza Üretimi (Ton)	121
30.	: Türkiye Yaş Koza Üretimi	123
31.	: Kozabirliğe Bağlı Birin Kooperatiflerdeki Üretici Ortak Hareketleri	125
32.	: Kozabirliğin Yaş Koza Alımları	128

33.	: Kozabirlik ve Bursa Ticaret Borsası Yaş Koza Alım Fiyatları ortalaması	129
34.	: Kozabirliğin İpekböceği Tohum Üretimi	131
35.	: Kozabirlik Özkaynakları	134
36.	: Kozabirlik ve Özel Sektör Karşılaştırmalı Koza Maliyeti	139
37.	: Kozabirlik ve Özel Sektör Karşılaştırmalı Ham İpek Maliyeti	139
38.	: Kozabirliğin Dönemlere Göre Kâr-Zarar Durumu	140
39.	: Kozabirliğin 1980-1991 Yılları Yaş Koza Dışsatımı (Miktar Olarak)	144
40.	: Kozabirliğin Yaş Koza Dışsatımı (Değer Olarak)	146
41.	: Kozabirliğin Yan Ürün ve İpekböceği Tohum Dışsatım Miktarı (Ton)	147
42.	: Kozabirliğin Yan ürün ve İpekböceği Tohum Dışsatım Değeri (\$)	148
43.	: Kozabirlik 1992 Yılı Dışsatım Miktar ve Değerleri	148

GİRİŞ

Günümüzde ekonomik yaşamın temelinde tarım ve tarımsal faaliyetin önemli bir yer tuttuğu herkesçe kabul edilmektedir. Ekonomik faaliyetin başlangıcında da tarımsal üretim yer almış, uzun yıllar önemini sürdürmüştür. Dünyadaki teknolojik ve toplumsal değişimler tarım kesiminde dışa yönelmesini gerektirmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde tarımın yapısı nedeniyle dağınık ve küçük üreticiliğin yaygın olması tarım ürünlerinin özellikle dışa yönelik pazarlanmasında önemli güçlükleri ortaya çıkarmıştır. Üreticiler, tarım ürünleri piyasasında rekabet güçlerini arttırmak için örgütlenmek gereğini duymuşlardır. Bu doğrultuda tarımsal pazarlama kooperatifleri kurulmuştur.

Türkiye'de dağınık ve küçük aile işletmelerinin oluşturduğu tarım kesimi, ürünlerini değerlendirme konusunda sermaye olanaklarından yoksun olmaları, ürünlerin iç ve dış pazarlardaki satışında etkili olamamaları bu ksimde örgütlenmenin gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla ülkemizde Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri oluşturulmuştur. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, ortak üreticilerin ürünlerini değerlendirip, en uygun koşullarda iç ve dış pazarlara özellikle de dış pazarlara sunmaktadırlar. Türkiye için dış ticaretin günden güne daha önem kazandığı bu dönemde Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin dışsatımdaki yerinin ve rolünün net bir şekilde ortaya konulmasında yarar vardır. İşte bu doğrultuda "Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Dışsatımı" konulu çalışma ele alınmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, “Tarımsal Kooperatifler ve Türkiye'deki Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri”, İkinci bölümde “Türkiye'de Tarım Ürünleri Dışsatımı ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Dışsatımdaki Yeri”, Üçüncü bölüm ise “Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerini Dışsatımın da Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Kozabirlik) Uygulaması” yer almaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, tarımsal kooperatifçiliğin gereği, yararları, türleri, üst örgütlenmeleri ve tarımsal pazarlama kooperatiflerinin işlevleri ele alınacaktır. Özellikle Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerini tarihsel gelişimi, çalışma konuları, örgüt yapısı ve Devlet ile olan ilişkileri anlatılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızın amacı olan Türkiye'deki Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Dışsatımı, İkinci bölümde tarım ürünlerini Türkiye'deki dışsatımı ile ilgili olarak Birliklerin dışsatım faaliyetleri, yıllara göre karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Birliklerin dışsatım faaliyetlerinin Türkiye toplam dışsatımı içindeki payı yıllara göre karşılaştırmalı ele alınacak ve Birliklerin dışsatımdaki yerinin değerlendirilmesine çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde ise, Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinde (Kozabirlik) yüzyüze yapılan görüşmelerle dışsatım faaliyetlerini işleyişi, karşılaşılan sorunlar ele alınacaktır. Kozabirlik uygulaması ve incelenen Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Dışsatımdaki payının ve etkinliğinin artmasına yönelik çözüm yolları gösterilecektir.

Birinci Bölüm

TARIMSAL KOOPERATİFLER VE TÜRKİYE'DEKİ TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ

I- KOOPERATİFÇİLİK VE TARIMSAL KOOPERATİFLER

1- Kooperatifin Tanımı ve Gelişimi

A- Kooperatifin Tanımı

Kooperatif, Latince "Cooperatio" sözcüğünden türetilmiş işbirliği yapmak anlamına gelmektedir¹.

Kooperatifin evrensel bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Güçlüğü'n nedeni, kooperatifin çok değişik amaçlara ve birbirinden ayrı ekonomik ve toplumsal sistemlere kolayca uyabilen esnek bir örgüt olmasından kaynaklanmaktadır².

Çoğu zaman tanım yapmanın gereksizliğine inanmış, bununla birlikte kooperatifçiliğin bir amaç değil, belirli amaçlara ulaştıran bir araç olduğu noktasında görüş birliği oluşturmuşlardır³.

¹ Ziya Gökalp MÜLAYİM, Kooperatifçilik, Ankara, 1992, s. 52.

² Franz C. HELM (Çev. İlhan CEMALCILAR), Kooperatif İşletme Ekonomisi, E.İ.T.İ.A. Ya. No. 150/2, B. 2, Eskişehir, 1979, s. 1.

³ Rıdvan KARALAR, Teoride ve Türkiye Uygulamasında Tarımsal Pazarlama Açısından Kooperatif İşletmeler, E.İ.T.İ.A. Ya. No. 76, Eskişehir, 1975, s.34.

Kooperatif ve kooperatifçilik kavramının ne olduğunu tam olarak anlayabilmek için çeşitli tanımlar verilmesinde yarar vardır.

Fransız kooperatifçisi Charles Gide kooperatifi şöyle tanımlamaktadır⁴, “Bir kooperatif, bir işletme girişimi aracılığı ile ortak ekonomik, toplumsal ve eğitsel amaçlar güden bireylerden oluşan bir topluluktur.”

Prof. Gerhard Kessler'in tanımı ise şöyledir⁵. “Kooperatif, üyelerine üretim ve tüketim ihtiyaçları konusunda yardım etmek amacı ile kendi zati ortaklaşa işletmeleri çevresinde çalışmak için, insanların serbestçe iktisaden birleşme ve bir araya gelmeleridir”.

Prof. Fahri Fındıkoğlu şöyle bir tanım yapmıştır⁶: “İstihsal, kredi, istihlak ve meskan gibi başlıca ekonomik ihtiyaçların tatmini amacıyla, kendi arzu ve iradeleriyle bir araya gelen, bu ihtiyaçları karşılamak için kendi ekonomik gayretleriyle bir işyeri ve işletme oluşturan insanların birleşme teşebbüslerine kooperatif denir”.

Çeşitli ülkelerin kanunlarında da kooperatifin tanımına rastlamak olasıdır. 1952 tarihli İtalyan Medeni Kanununda “Kooperatif, karşılıklı yardım amacı güden değişir sermayeli, sınırsız ortaklı, ortaklarının en çok payı tespit edilmiş olan bir ekonomik örgüttür” tanımı yer almaktadır. Alman mevzuatında ise kooperatifler “ortaklaşa bir işletme aracılığı ile ortaklarının tarımsal ve ekonomik gereksinimlerini

⁴ Alex F. LAIDLAW (Çev. Haluk Uzel), 2000 Yılında Kooperatifler, YOLKOOP. Ya. No.7, Ankara, 1981, s. 64.

⁵ Nurettin HAZAR, Kooperatifçilik Tarihi, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Ya. No. 3, Ankara, 1990, s.3.

⁶ HAZAR, s. 65.

karşlamak üzere kurulan sınırsız ortaklı şirketler” biçiminde tanımlanmıştır⁷.

Son olarak ülkemizde 1969 yılı ve 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununda yapılan kooperatif tanımı da şöyledir⁸. “Tüzel kişiliğe haiz olmak üzere, ortaklarının belirli ekonomik çıkarlarını ve özellikle meslek veya geçimlerine ait gereksinimlerini karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişik sermayeli teşekküllere kooperatif denir.”

Çeşitli ekonomik ve hukuksal tanımları birleştirerek bir tanım yapmak gerekirse; kooperatif belirli ekonomik hedef güden ve eşitlik temeline dayanan ekonomik birimlerin kendi istekleriyle kurdukları bir örgüttür. Kooperatif kuruluş, hiçbir ekonomik sistemin parçası değil çeşitli hedeflere ve ekonomik sistemlere hizmet eden bir araçtır⁹.

B- Kooperatifçiliğin Gelişimi

Kooperatifçiliğe benzer ortaklaşa çalışma, paylaşıklı iş yapma düşüncesine tarihin eski zamanlarından beri birçok ülkede rastlanmaktadır¹⁰.

Çağdaş kooperatifçilik hareketinin doğuşunun ve yayılmasının kökeni 18. yy sonunda ve tüm 19. yy boyunca Avrupa da görülen çok etkili ekonomik, toplumsal ve siyasal değişmelerde özellikle endüstri devriminde köylülerin feodal düzenden kurtulma çabalarında

⁷ MÜLAYİM, s. 52, 53.

⁸ HAZAR, s. 66.

⁹ KARALAR, s. 36.

¹⁰ MÜLAYİM, s. 25.

aranmaktadır. Özellikle kırsal kesimlerde yaşayan küçük üreticiler tohumluk, modern araç ve gereç ve her türlü ödemelerini borç veren çıkarıcı gruplarla karşı karşıya kalmışlardır. Toplumda ortaya çıkan tedirginlik ve güvensizlik yeni bir ortamı oluşturmuştur. Bu durum başta Robert OWEN olmak üzere C. FOURRIER, L. BLANC ve KING gibi düşünürlerce ele alınarak işçilerin, kırsal kesimdeki üreticilerin ekonomik ve sosyal durumlarını amaçlayan kendi kendine yardım şeklinde birleşmelerini ortaya çıkarmıştır.

Bugünkü modern anlamıyla ilk kooperatif Rochdale denemesi ile tüketicin kooperatifçiliği biçiminde İngiltere de kurulduğu kabul edilmektedir. Aynı dönemde kırsal kesimde üretim kooperatifçiliği olarak Fransa da ve kredi kooperatifçiliği olarak Almanya da görülen kooperatifçilik hareketi daha sonraları İsveç, Danimarka, İtalya ve İsviçre ye geçmiştir. Böylece 19. yy ikinci yarısında Avrupada liberalizm ve sosyalizm yanında kooperatifçilik denilen yeni bir hareket yer almış ve bu hareket zamanla Avrupa dan tüm dünyaya yayılmıştır¹¹.

2- Tarımsal Kooperatifçilik Gereği ve Tarımsal Kooperatifçiliğin Yararları

A- Tarımsal Kooperatifçilik Gereği

Tarımsal kooperatifçilik, kırsal kesimde yaşayan tarım üreticilerinin ürünlerinin pazarlanmasına yardım etmeyi hedefleyen tüm eylemleri kapsamaktadır. Başka bir deyişle tarımsal kooperatifler, çiftçilerin bazı ekonomik haklarını korumak ve dolayısıyla işletmelerinden daha fazla kâr sağlamak amacıyla birleşmeleri şeklinde ifade edilmektedir¹².

¹¹ MÜLAYİM, s. 26.

¹² MÜLAYİM, s. 157.

Üreticiler tek başlarına ya da dağınık küçük köylü işletmeleri ile pazar kuvvetleri karşısında sadece bireysel çabalarıyla hedefledikleri amaçlara ulaşmakta oldukça zorlanmaktadırlar. Çoğu kez kanunlar veya gelenekler nedeniyle toprağın parçalanması, küçük ve dağınık alanlarda üretim yapılmasını zorunlu kılmaktadır¹³.

Üreticilerin bireysel olarak pazarı etkileme güçleri bulunmamaktadır. Pazardaki fiyatın belirlenmesi konusunda da üretici pazarda oluşan fiyatı kabul etmek zorunda kalmaktadır. Üreticiler tek başlarına ya da küçük köylü işletmeleri ile tam anlamıyla verimlilik adına gerekli olan araçları sağlama olanağından da yoksundurlar. Çağa uygun modern tarım yöntemlerinin uygulanması, makinalaşma, tohum kullanımı, ürünlerine uygun pazarı yaratma konularında da üretici güç durumlarında kalmaktadır¹⁴. Bunların yanısıra tarım kesiminde üreticiyi bekleyen pekçok zor koşullar ortaya çıkmaktadır. Bunlar¹⁵:

- a. Tarımsal üretimde iklime ve diğer etmenlere (erozyon, gübre, tohum yetersizliği, tarım hastalıkları v.b.) bağlı olarak yüksek bir risk bulunmaktadır.
- b. Tarımsal üretimde üretim dönemi uzun bir süreyi kapsar. Yine talep değişimlere karşı tarımsal üretimin esnekliği çok azdır ya da belirli bir dönem sonra tepki göstermektedir.
- c. Tarımsal ürünlerin kolay bozulabilir nitelikte olmasından dolayı ürünlerin toplanması, işlenmesi, paketlenmesi, ambalajlanması ve depolama, dağıtım, kısa sürede pazara sunma, pazar koşullarına ilişkin yeterli bilginin sağlanmasını zorunlu

¹³ KARALAR, s. 49.

¹⁴ KARALAR, s. 49.

¹⁵ KARALAR, s. 50.

kılmaktadır. Bu durumda da üreticilerin bunları kendi başlarına ortaya koymalarına olanak yoktur¹⁶.

- d. Tarım kesiminde üreticilerin finansman kaynaklarının yetersiz olması ve sermaye yapılarının sağlam temellere oturmaması da tarım kesiminde üreticilerin karşısına önemli bir sorun olarak çıkmaktadır.
- e. Üreticiye ürününün karşılığının tam olarak verilememesi üretici gelirlerinin düşmesi sonucunu da beraberinde getirecektir.

Tarım kesiminde üreticinin karşılaştığı bu sorunların çözümlenebilmesi için tarımsal alanda kooperatifleşmenin kaçınılmaz olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Çünkü "tarım kesiminde örgütlenmenin amacı, bu kesimde verimliliği arttırmak, üretimden tüketim aşamasına kadar tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi suretiyle tarım üreticisinin gelirlerini arttırmak ve refah düzeyini yükseltmek, kırsal kesimin ekonomi içerisindeki etkinliğini arttırmaktır"¹⁷.

Hangi ülkede veya ekonomik ve politik sistem içinde olursa olsun özellikle tarımsal kooperatifçilik, ülkelerin ekonomik yapısı ve kalkınmasında olduğu kadar o ülkenin sosyal ve kültürel yapısında da önemli örgütler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Teknoloji düzeyi düşük ve yeterli sermaye birikiminden yoksun az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde tarıma dayalı bir ekonomi kendini göstermektedir¹⁸. Bu duruma bağlı olarak tarım kesiminin içinde bulunduğu zor koşullar karşısında üreticilerin dağınık ve küçük çaplı işletmelerinin verimli

¹⁶ Rauf ARIKAN, "Tarım Ürünlerinin Pazarlanmasında Kooperatifçilik", Kooperatifçilik Der. S. 73 (Temmuz - Ağustos - Eylül 1986) s. 42.

¹⁷ Ahmet TURAN, "Türkiye'de Üretici Örgütlenmesinde Tarımsal Kooperatifler", KARINCA DER., s. 669 (Eylül 1992), s.5.

¹⁸ İrfan BAYIR, "Türkiye'de Tarım Kooperatifleri", KARINCA DERGİSİ, S. 670 (Ekim 1992), s.12

olması oldukça güçtür. Üreticilerin bir örgüt çatısı altında yani kooperatif çatısı altında toplanarak her türlü teknik bilgi, eğitim, kredi ve ürünlerin değerlendirilmesi v.b. konularda güçbirliği yapmaları tarımsal kesimde kooperatifleşmenin nedenli kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır.

Bugün gelişmiş ülkelere ait istatistikler incelendiğinde bu ülkelerin tarımsal kooperatiflerden nasıl yararlandığı ve ülkenin kooperatifçilik faaliyetleri arasında tarımsal kooperatiflerin önemi dikkat çekmektedir. Örneğin: A.B.D. üretilen hububatın %50'den fazlası tarımsal kooperatiflerce pazarlanmaktadır. Yine aynı ülkede petrol üretimi ve pazarlaması faaliyetlerinde de tarımsal kooperatiflerin önemli fonksiyonları vardır. Diğer taraftan Fransa'da sütün %45'i, buğdayın %77'si, şarap ve alkolün %60'ı, hayvan yemlerinin %40'ı, meyve ve konservenin %45'i, sebze konservesinin %42'si tarımsal kooperatifler tarafından üretilmektedir¹⁹. Ekonomisi içerisinde tarımsal kooperatiflerin güçlü ve önemli bir yer tuttuğu Hollanda da tarım ürünlerinin pazarlanmasında süt ve süt ürünlerinin %87'den fazlası, şeker pancarının %63'ü, sebze-meyve ve çiçekçiliğin %85'i ve patatesin %100'ünün bu kooperatiflerce üretildiği görülmektedir ve ayrıca yine Hollanda da tarımsal kredisinde yaklaşık olarak %90'ı RABOBANK adı verilen tarım kredi kooperatifleri tarafından denetlenmektedir²⁰.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki önemli yeri dolayısıyla bugün dünyada kooperatiflerin %83'ünü tarımsal kooperatiflerin oluşturması kooperatifleşmenin tarım kesimindeki önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

¹⁹ Yılmaz ÜRPER, Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri, Anadolu Üniversitesi Ya. No. 94, Eskişehir, 1985, s. 8.

²⁰ Kaptan KAPTANGİL, "Hollanda ve Tarımsal Kooperatifçilik", Kooperatif Dünyası Der., S. 243 (Haziran 1991), s. 4.

B- Tarımsal Kooperatifçiliğin Yararları

Tarımsal kooperatifler gerek kırsal kesimde yaşayan kooperatif ortağı üreticilere gerekse tüm topluma önemli yararlar sağlayan kuruluşlardır. Bu yararları şöyle sıralayabiliriz²¹:

- a. Tarımsal kesimde kooperatifleşme ile bir çok küçük kaynak bir araya toplanarak ortakların tek başlarına girişemedikleri yatırımları gerçekleştirilebilirler. Ayrıca üretici ortakların kendi başlarına ulaşmaları zor olan teknik uzlaşma, yenilikler ve yeni kullanımların uygulanmasında da kooperatifleşmenin rolü büyük olacaktır²².
- b. Tarımsal kooperatifleşme ile ortak üreticiler girdikleri pazarlarda güçbirliği ile fiyatlar üzerinde denetim kurabildikleri gibi etkili toplu pazarlık gücüne de kavuşabilirler. Ayrıca üretici-tüketici arasındaki etkin pazarlama zincirinin kurulması ile bir takım aracılardan ortadan kaldırılması ve pazarlama kanallarının kısaltılması sağlanabilir²³.
- c. Tarımsal kooperatiflerce ürünlerin toplanması, işlenmesi, derecelenmesi, paketlenmesi, ambalajlanması ve depolanması gibi işlemler ile ortakların toplu olarak pazarlama işlemlerinin yerine getirilmesinde yarar sağlayan yine bu kooperatiflerdir²⁴.
- d. Yine tarımsal kooperatiflerce ortak ürünlerinin kalitesinin yükseltilmesi, üretim öncesi ve sonrası kayıpların kooperatiflerce sunulan hizmet ve yöntemlerle azaltılması yönünde çalışmalar

²¹ KARALAR, s. 51.

²² KARALAR, s. 51.

²³ TURAN, S.6.

²⁴ ARIKAN, s. 42.

olmaktadır. Ayrıca karşılaşılan risklerin kooperatif örgütün tüm ortaklarına oranlı olarak dağıtılması ve üreticilerin sigorta kapsamına alınması da söz konusudur²⁵.

- e. Tarımsal kesimde kooperatif örgütlenme ile toplumun ekonomik ve politik konularına ilişkin ortakların bilinçlendirilmesi sağlanır. Bu da kırsal kesimde güçlü ve başarılı önder üreticilerin yetişmesine yardımcı olacaktır. Dolayısıyla ortakların politik, ekonomik ve toplumsal anlamda çıkarlarının korunmasında kooperatif önderlere büyük görevler düşecektir²⁶.
- f. Tarımsal kooperatifleşme ile üretici ortakların gelir ve yaşam Standartları yükselirken bunun yanısıra kooperatif sektörde çalıştırılan işçiler ile istihdama da çok büyük katkılar sağlayacaktır²⁷.

Yukarıda maddeler halinde sıralanan tarımsal kooperatifçiliğin yararları ile kooperatiflerin tarım kesiminde ne kadar önemli örgütler olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak hemen belirtmek gerekirse uygulamada birçok ülkenin kooperatif yaklaşımdan kötü sonuçlar aldığı da bir gerçektir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım kesiminde yaşanan darboğazlar kooperatiflerin etkin bir araç olarak kullanılma şanslarını ve olanaklarını engelleyebilmektedir. Unutulmaması gereken önemli bir nokta da bugün birçok ülkenin örneğin Hindistan, Pakistan ve Japonya gibi ekonomik ve sosyal kalkınmalarında kooperatifleri uygun birer araç olarak benimsemeleri gerçeğidir.

²⁵ Ayhan TAN, Türkiye Ekonomisinde Tarım Kooperatifleri, Ankara, 1983, s. 27.

²⁶ KARALAR, s. 53.

²⁷ Ayhan ÇIKIN, "Tarımsal Kooperatiflerin İstihdama Katkıları Artıyor", (Özellikle Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde tarımsal amaçlı kooperatifler 700.000'den fazla devamlı statüde işçi çalıştırmaktadır). KOOPERATİF DÜNYASI DER,S. 254, (Mayıs 1992), s. 5.

3- Tarımsal Kooperatiflerin İlkeleri ve Türleri

A- Tarımsal Kooperatiflerin İlkeleri

Hangi tür kooperatif olursa olsun, hangi ülkede uygulanırsa uygulansın, doğuşundan bu yana kooperatifler diğer işletme türlerinden farklı bir dizi ilkelere bağlı kalmışlardır. Kooperatifi evrenselleştiren bu ilkeler günümüze kadar kooperatifin tanımının yapılmasında ve hukuki sınırının çizilmesinde de önemli rol oynamışlardır²⁸. Rochdale öncülerinden beri süregelen gelişimin sonucu olarak, 1937 yılında kooperatif ilkeleri belirlenmiştir. Daha sonra bu ilkelerin günün koşullarını karşılayamadığı gerekçesiyle, 1966 yılında Uluslararası Kooperatif Birliği (I.C.A.) tarafından yeni geliştirilmiş ilkeler kabul edilmiştir²⁹.

Bugün de geçerliliğini koruyan ilkelere kısaca değinecek olursak:

a- Açık Üyelik

Serbest giriş ve çıkış veya açık kapı olarak nitelendirilen bu ilke, kooperatifi diğer işletme türlerinden ayıran bir özelliğe de sahiptir. Bu ilke gönüllülük ve her türlü tarafsızlığı kapsamaktadır. Açık üyelik ilkesi ile hiç kimse kooperatife ortak olmaya, ortaklıkta kalmaya hatta ortaklıktan çıkmaya zorlanamaz. Ancak özellikle tarım kooperatiflerinde girişin kısıtlanması söz konusu olabilir. Örneğin bir narinciye satış kooperatifine, ancak narinciye üreticileri, bir pamuk tarım satış kooperatifine ise ancak pamuk üreticileri ortak olabilirler. Bu ve buna benzer kısıtlamalar kooperatiflerin kanun ve anasözleşmelerinde

²⁸ ÜRPER, s.9.

²⁹ KARALAR, s. 37.

saptanarak kooperatiflerin daha verimli çalışmalarına olanak sağlanmaktadır³⁰.

Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde devletin bir takım zorlayıcı yöntemlerle kooperatiflere girişi sağlaması da söz konusudur. Örnek vermek gerekirse ucuz, elverişli kredilerin kooperatiflere verilmesi, sadece kooperatif ortaklarına toprak verilmesi ve kooperatif ortağı olmayanların ürünlerinin düşük fiyatlarla alınması v.b. Böyle uygulamalar ile açık üyelik ilkesi az ad olsa zedelenmektedir. Bunların önlenmesi konusunda Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO) bu gibi uygulamalarla karşıkarşıya kalan kooperatiflere (öğretim ve değerlendirme, ekonomik yardım, moral ve destek) yardımlarda bulunmaktadır³¹.

Kooperatife girişte olduğu gibi çıkışta da bazı sınırlamalar kanun ve anasözleşmeler ile getirilmektedir. Son olarak bu ilke kooperatiflere giriş ve çıkışta politik ve dini tarafsızlığı da kapsamaktadır³².

b- Demokratik Yönetim İlkesi

Bu ilke tüm kooperatif ortaklarının eşitliğe dayalı kendi kendini yönetmesi anlamına gelir. Karar almada diğer işletmelerin aksine, yatırılan sermaye değil, kişisel katılım etkili olmaktadır. Kooperatifin en güçlü organı olan genel kurulda ortak, sermayesi ne kadar olursa olsun bir oy hakkına sahiptir. Bunun yanısıra her ortak seçme ve seçilme hakkı ile demokratik olarak kendi kendisini yönetmektedir. Bu ilke ilk olarak tüketim ve kredi kooperatiflerinde daha sonra da diğer kooperatiflerde uygulanmıştır³³.

³⁰ ÜRPER, s.10; MÜLAYİM, s.62.

³¹ ÜRPER, s.11; KARALAR, s. 38.

³² MÜLAYİM, s. 62; ÜRPER s. 11.

Demokratik yönetim ilkesi birim kooperatiflerde mutlak olarak uygulanırken, kooperatiflerin üst örgütlenmeleri sonucu oluşan birliklerde tam anlamı ile yer almaktadır. Örneğin Türkiye'de çeşitli Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde devletin baskıcı tutumundan dolayı bu ilke tam olarak uygulanamamaktadır.

c- Risturn Verilmesi İlkesi

Risturn, ortaklarla yapılan işlemlerden doğan gelir fazlalarının ortaklara dağıtımı olarak adlandırılmaktadır. Ortakların kooperatifle yaptıkları işlemler dolayısıyla ortaklardan elde edilen ya da onların yararına doğan fazlaların, yine ortaklara kooperatifle yaptıkları işlemler oranında dağıtılmasını ifade etmektedir³⁴. Anlaşılacağı gibi risturndan söz edebilmek için kooperatifin olumlu gelir-gider farkının olması gerekmektedir.

Risturnun ne kadar dağıtılacağı kooperatif kanun ve anasözleşmelerinde belirtilmektedir. Risturn ilkesi, kooperatiflerin bazılarında ortaklara dağıtılmayarak, yedek akçe ve değişik fonlarda da toplanabilmektedir.

d- Sermayeye Sınırlı Faiz Verilmesi İlkesi

Bu ilke ile, ortakların sermaye için yaptıkları yatırımların büyük miktarlara ulaşması, ayrıca kooperatife yatırımın özendirilmesi ve paylarına sınırlı bir faiz ödenmesi söz konusu olmaktadır. Bu faizin sınırı ülkeden ülkeye ve kooperatiften kooperatife farklılıklar gösterebilmektedir³⁵. Ancak belirtmek gerekirse sermayeye sınırlı faiz

³³ ÜRPER, s.12; MÜLAYİM, s. 64.

³⁴ A. Bumin DOĞRUSÖZ, "Kooperatiflerde, Risturn İstisnası" Dünya, 7 Mart 1991.

³⁵ KARALAR, s. 41.

verilmesi zorunlu değildir. Yani böyle bir uygulama yoksa bu ilke zedelenmiş olmaz. Eğer verilecekse de piyasa faiz haddinden düşük ve sınırlı olarak verilmesi koşulu ortaya çıkmaktadır. Sermaye ye sınırlı faiz verilmesinde sınır ve faiz miktarı ülke, kooperatif çeşitleri ve anasözleşmelerinde açıkça belirtilmektedir³⁶.

e- Kooperatif Eğitiminin Geliştirilmesi İlkesi

Kooperatifler topluma dayanan ve gücünü toplumdan alan örgütlerdir. Topluma dayanan kooperatifçilik hareketi içinde yer alan tüm örgütlerin çalışmalarında eğitim ön planda yer almaktadır. Toplum, eğitim yolu ile, kooperatifçilik hareketinin anlam ve kapsamını benimseyerek onun gelişmesine yardımcı olacaktır. Bu bakımdan kooperatiflerde başarıya ulaşmakta eğitime gereken önemin verilmesi yerinde olacaktır³⁷.

Kooperatifçilik eğitimi, özellikle az gelişmiş ülkelerde daha önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, tarımsal yönden ilkel yöntemlerin bırakılarak, modern çağa uygun yöntemlere geçilmesi, ürün değerlemesinin geliştirilmesi konularında kooperatif eğitiminin özel bir yeri bulunmaktadır³⁸.

Kooperatif eğitimi, sadece kooperatif ortak ve yöneticilerine değil, ortak olmayanlara da yönelmektedir. Burada amaç, kooperatif bilincinin yaygınlaştırılarak gelişiminin sağlanmasıdır.

Kooperatif eğitimi, ulusal düzeyde devlet ve kooperatiflerce,

³⁶ ÜRPER, s.13.

³⁷ Necdet ÖZDEMİR, Kooperatifçilik, AA.İ.T.İ.A. Ya. No. 163, Ankara, 1981, s. 85.

³⁸ KARALAR, s. 45.

uluslararası düzeyde ise pek çok örgütçe (ILO, FAO, UNESCO) yapılmaktadır³⁹.

f- Kooperatiflerle İşbirliği İlkesi

Bu ilke ortaklarına veya topluma daha fazla hizmet edebilmek için her kooperatifin bütün olanakları ile bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde kooperatiflerle aktif bir biçimde işbirliğinde bulunmasını ifade etmektedir. Birim kooperatifler tek başlarına kooperatifçilikten beklenen görevleri etkili ve devamlı olarak yerine getiremezler. Birim kooperatiflerin ulusal ya da uluslararası düzeyde işbirliği yapmaları ile toplu alım, denetim, eğitim, ürün değerlendirme, işletme, depolama v.s. faaliyetlerin yerine getirilmesi çok daha kolay olacaktır⁴⁰. İşbirliği ile büyük aracı, tefeci, sanayici, holdingler ve uluslararası düzeyde ise çok uluslu şirketler ile kooperatif üst örgütlerin rekabet edebilme şansları yükselmeye başlayacaktır. Uluslararası işbirliğine önemli bir örnek olarak Uluslararası Kooperatifler Birliği'ni (I.C.A) verebiliriz⁴¹.

B- Tarımsal Kooperatiflerin Türleri

a- Tarımsal Alım Kooperatifleri

Modern tarımsal tekniklerin gelişmesi, üreticinin dışa karşı bağımsızlığını arttırmıştır. Ekonomik ve teknik bakımdan güçsüz olan küçük üreticiler gereksinim duydukları, girdileri (kimyasal gübre, tohum, tarım aletleri, tarımsal makina, araç ve gereçleri v.b.) en uygun fiyat koşulları ile elde etmek isterler. İşte bu durumda Tarım Alım

³⁹ Yılmaz ÜRPER, Kooperatif İşletmeciliği, Anadolu Üniversitesi Ya. No. 75, Eskişehir, 1989, s.52.

⁴⁰ MÜLAYİM, s. 134.

⁴¹ MÜLAYİM, s. 71.

Kooperatifleri iyi bir seçenek olarak üreticilerin karşısına çıkmaktadır. Çünkü bu kooperatiflerin amacı, üreticiye üretim giderlerini en uygun fiyatla ve en uygun kalitede sağlamaktır⁴².

b- Tarım Kredi Kooperatifleri

Tarım kredi kooperatiflerinin amacı, finansman gücünü çeken ortak üreticisine ucuz ve yeterli kredi sağlamaktır. Bunun yanısıra aşırı faiz oranları ile borç verenlere karşı üreticiyi korumak ve üreticiye karşı faiz oranını düşürmektir: Yine üretici ortaklarına kredi konusunda tavsiyelerde bulunarak, kredinin üretimde kullanılmasını gerçekleştirerek tarımsal üretimin artmasını sağlamaktır.

Tarım kredi kooperatiflerinin, merkezi bir tarım kredi kooperatifleri bankası ile işbirliği yapması, üreticilerin gereksinimleri olan krediyi daha elverişli koşullarda sağlamaları açısından önem kazanacaktır⁴³.

c- Tarımsal Pazarlama Kooperatifleri

Tarımsal pazarlama kooperatifleri ülkemizde olduğu gibi tarım satış kooperatifleri şeklinde de anılmaktadır⁴⁴. Bu kooperatifleri, ortakları olan çiftçilerin ürünlerini en iyi biçimde değerlendirmek, bunun içinde onları iç ve dış pazarlarda ürünlerini değer fiyatına satışını gerçekleştirmeyi, üreticiden tüketiciye en kısa yoldan ulaşımı sağlamakta aracı kurumları azaltmayı ya da ortadan kaldırmayı amaçlayan kooperatiflerdir diye tanımlayabiliriz⁴⁵.

⁴² MÜLAYİM, s. 174.

⁴³ KARALAR, s. 56.

⁴⁴ ÜRPER, Kooperatif, s. 99.

⁴⁵ MÜLAYİM, s. 251; ÜRPER, Türkiye'de, s. 17.

Küçük üreticiler, ürünlerini kooperatif kanalıyla pazarlamakla herşeyden önce büyük ölçekli bir işletmenin ve örgütlenmiş bir piyasanın ekonomik ve toplumsal avantajlarından yararlanmaktadır. Öte yandan birim tarım satış kooperatiflerinin üst örgütler oluşturmaları ile bu üstünlük daha da artacaktır. Çünkü birim düzeyde oluşan tarım satış kooperatifleri yerel araçlarla rekabet edip, ortaklarına bir takım teknik avantajlar sağlayabilirler; ancak büyük çapta iş yapamadıklarından; birçok ürünlerin ihracatını ya da üretimini elinde bulunduran büyük tüccar ve sanayicilerle rekabet edemezler. Bu açıdan bu kooperatiflerin üst örgütlenmelerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

d- Tarımsal Sigorta Kooperatifleri

Tarım kesimindeki üretici işletmeler çeşitli risklerle (doğal afetler, hastalık v.b.) karşı karşıya kalırlar. Üreticiler çeşitli yöntemlerle riskleri azaltmaya çalışsalar da tamamen ortadan kaldıramazlar, riskler karşısında güçsüz ve olanaksız duruma düşerler ki işte bu gibi durumlar için üreticiyi, destekleyecek tarımsal sigorta kooperatifleri gündeme gelmektedir. Tarımsal sigorta kooperatifçiliği ile üreticinin karşılaşılabileceği genel risklere (yangın, hayat, kaza, hırsızlık vb.) ve özel risklere (tarımsal ve hayvansal üretimde karşılaşılan riskler) karşı sigorta kapsamı oluşturulmaktadır.

e- Tarımsal Amaçlı Diğer Kooperatifler

Tarım kesimini ilgilendiren ancak pek yaygın olamayan tarımsal amaçlı diğer kooperatifler çeşitli adlarla kurulmaktadır⁴⁶. Bu kooperatifleri kısaca özetleyecek olursak;

⁴⁶ ÜRPER, Türkiye'de ..., s. 19.

aa- Kullanım Kooperatifleri

Makina Kullanım ve Arazi Kullanım Kooperatifleri olarak iki şekilde görülmektedir.

Makina kullanım kooperatiflerinin amacı, ortak üreticileri tarafından kullanılmak üzere çeşitli tarım makinalarını en uygun fiyatla satın almak, makinaların en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak ve onarımları için tamirhaneler kurmaktır⁴⁷.

Arazi kullanım kooperatifleri ise, üreticiyi kiralık araziden kurtararak belirli ürünlerin geniş kapsamlı olarak ekiminin yüksek bir verimlilik oluşması ve üretici kooperatif ortaklarına iyi bir yaşam standardı sağlamaktır⁴⁸.

bb- Tarım Hizmet Kooperatifleri

Tarım hizmet kooperatifleri tarımsal kesime hizmet götürmek için kurulmaktadır. Bu kooperatiflerin hizmetleri konu bakımından şöyle sıralanabilir: Sulama, suni tohumlama, tarımsal mücadele, köyleri elektrikleendirme, toprak ve mera ıslahı, dondan koruma, sosyal hizmetler, sağlık, taşıma, veteriner hizmeti, üreticiler için defter tutma, dondan koruma, yağmur yağdırma, cenaze kaldırma, vb.

4- Tarımsal Kooperatifçilikte Üst Örgütlenme

Kooperatifçilik hareketi sadece birim kooperatiflerin kurulması ve gelişmesini değil, aynı amaçlı birim kooperatiflerin bir araya gelerek

⁴⁷ MÜLAYİM, s. 344.

⁴⁸ MÜLAYİM, s. 318; KARALAR, s. 59.

birimüstü, kooperatifler birliği, merkez birliği ve ulusal birlik oluşturmalarını da ifade etmektedir⁴⁹. Başka bir deyişle üst örgütlenme; aynı konuda dağınık şekilde çalışan birim kooperatiflerin ortak ve toplu girişimi ile işbirliği, amaçbirliği, çıkar birliği, eylem ve davranış birliği yaparak hem uzmanlaşma, hem de toplu, büyük ölçekli iş görme fırsatının yaratılmasını sađlamaktadır⁵⁰.

Birlikler, mali, yönetsel ve teknik bütünleşmeden oluyan yararları üye kooperatiflere sağlamak amacıyla oluşturulan bir kooperatifler kooperatifidir. Örneğin bir bölgedeki pamuk tarım satış kooperatifleri aralarında birleşerek, bir pamuk tarım satış kooperatifleri birliği oluşturmaları gibi. Merkez birliği, aynı konuda oluşturulmuş kooperatif birliklerinin birleşmesinden oluşur ki buna kooperatifler federasyonu da denilmektedir. Amacı ise, mali, yönetsel, teknik bütünleşmeden doğan yararları üye kooperatif birliklerine ve birim kooperatiflere sağlamaktır.

Ulusal birlik ise, tarım kooperatifleri merkez birliklerinin bir araya gelerek “tarım kooperatifleri Ulusal Birliği” oluşturmaları ile tanımlanabilmektedir⁵¹.

Kooperatifçilik hareketinin tüm yönleri ile gelişebilmesi, kendisinden çözümlenilen sorunları etkili bir biçimde çözebilmesi, büyük çıkar grupları, sanayici ve holdinglerle rekabet edebilmesi, dış ticarete ve sanayileşmede önemli rol alabilmesi için kooperatiflerin üst örgütlenmelerini tamamlaması gerekmektedir⁵².

⁴⁹ MÜLAYİM, s. 133.

⁵⁰ Kooperatifçilik Temel Bilgileri, TÜRK-İş YAYINLARI, Ya. No. 164, Ankara, 1986, s. 91.

⁵¹ MÜLAYİM, s. 132.

⁵² A. Namık AYDOĞAN, “Kooperatif Üst Kuruluşları”, KOOPERATİF DÜNYASI, S. 253, (Nisan 1992) s. 7.

Tarımsal kooperatiflerin üst örgütlenmeye giderek birlikler oluşturmaları ile, kooperatifin uğraşı konusu olan ürünlerin toplu alımı ve toplu pazarlanması, pazarda diğer firmalarla rekabet edebilmeyi arttırırken etkin pazarlık gücünü de ortaya çıkaracaktır⁵³. Oluşturulan birlikler ile ürünlerin toplanması, işlenmesi, derecelenmesi, depolanması ve ambalajlanması gibi pazarlama işlevleri ortaklaşa kurulan tesisler ve yatırımlarla gerçekleşecektir⁵⁴. Yine üreticilere gerekli olan tarımsal kredi, banka işlemleri ve tarımsal girdiler büyük ölçekli iş görmenin yararı olarak uygun koşullarda elde edilecektir⁵⁵. Modern tarım yöntemlerinin kullanılması, imalat yöntemlerinin geliştirilmesi tarımsal sanayi yatırımları ve projelerinin oluşturulması sağlanacaktır⁵⁶. Oluşturulan tesislerde kırsal kesim insanına da istihdam olanakları yaratılacaktır⁵⁷. İç ve dış pazarların devamlı izlenmesi, iç ve dış satışlarda ortaklaşa fiyat politikasının uygulanması, dış satım mallarının ya da ürünlerinin üretiminin arttırılması, kaliteli ürün üretimi ve ülkenin dış ticareti, döviz olanaklarının arttırılmasına ilişkin yararları olacaktır⁵⁸. Yine etkin eğitim, reklam ve iletişim sistemlerinin de oluşturulmasında da üst örgütlerin rolü büyük olacaktır.

Tarımsal kooperatifçiliğin gelişme gösterdiği İngiltere, Norveç, Hollanda, Almanya, Fransa ve İsveç gibi ülkelerde üst örgütlenmenin önemi kavranmış ve geçen yüzyılın sonlarında demokratik üst

⁵³ İsmail DUYMAZ, Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri, Ankara, 1985, s. 101; AYDOĞAN, s. 9.

⁵⁴ ARIKAN, s. 42; AYDOĞAN, s. 9.

⁵⁵ DUYMAZ, s. 104.

⁵⁶ ÜRPER, Türkiye'de ..., s. 71; AYDOĞAN, s. 9.

⁵⁷ ÇIKIN, s. 5.

⁵⁸ AYDOĞAN, s. 9.

örgütlenmeler oluşturulmuştur⁵⁹. Bunlara örnek olarak Almanya'da "Alman Raiffeisen Birliği" İngiltere'de "Tarım kooperatifleri Federasyonu" (F.A.C), İtalya'da "Federconsorzi" verilebilir⁶⁰.

Tarımsal kooperatiflerin üst örgütlenmeleri sadece ulusal anlamda değil, uluslararası anlamda da kooperatif hareket içinde yer almaktadır. Uluslararası anlamda önemli bir üst örgütlenmeye örnek olarak Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) üye ülkelerin oluşturdukları "AET Tarımsal Kooperatifçilik Genel Komisyonu" (COGECA), verilebilir⁶¹.

5- Tarımsal Pazarlama Kooperatiflerinde Pazarlama İşlevleri

Tarımsal pazarlama, tarımsal üretimin başladığı yerden, bu ürünlerin iç ve dış piyasalarda tüketicilerin eline geçmesine kadar gerekli olan ve sözkonusu tarımsal ürünlerin akışını sağlayıcı tüm işletme faaliyetlerinin yürütülmesi anlamına gelmektedir⁶².

Tarım ürünlerinin pazarlanması diğer ürünlerden (sanayi ve madencilik) bir takım farklılıklar göstermektedir. Bunlar tarım ürünlerinin çabuk bozulabilir nitelikte olmaları, tarım üreticilerinin birbirlerinden ve pazar bilgisinden yoksun olmaları, dağınık küçük üreticinin ürünlerini biraraya toplama güçlüğü, tarım ürünlerinin taşıma giderlerinin yüksek olması gibi sayılabilir. Bu özellikleri ile tarımsal ürünlerin pazarlanmasındaki zorluklar ortaya çıkmaktadır.

Tarımsal ürünlerin iç ve dış piyasalarda en iyi şekilde

⁵⁹ Ziya Gökalp MÜLAYİM, "Tarımsal Kooperatifçiliğin Sorunları ve Öneriler", Cumhuriyet, 4 Ocak 1989.

⁶⁰ Nurel ÜNER, Türk Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Avrupa Topluluğuna Uyum Sürecindeki Yapısal Problemlerinin Değerlendirilmesi, İzmir, 1988, s. 105, 108, 109.

⁶¹ ÜNER, s. 102.

⁶² KARALAR, s. 11.

sunulabilmesi için işlenmesi, standartlaştırılması, üretimin mevsimlik olması dolayısıyla depolanması ve beraberinde gelen yüksek giderler tarımsal pazarlamada üreticinin karşısına çıkan zorluklar olarak sıralanabilir.

Küçük ve dağınık üreticiler tek başlarına ürünlerini pazarlamakta güçlük çektikleri için tarımsal pazarlama kooperatiflerinin çatısı altında birleşmektedirler. Tarımsal pazarlama kooperatifleri, tarımsal pazarlama işlevlerini üstlenerek ürünlerin özelliklerine göre üretim ve pazarlama koşullarına bağlı olarak bilgi verme, ürünlerin birleştirilmesi, standartlaştırma ve dereceleme, depolama, işleme, satış, taşıma gibi işlevleri yerine getirmektedir. Tarımsal pazarlama kooperatifleri mülkiyet, zaman ve yer sağlamak amacıyla ürünlerin değerini arttırıcı bu işlevleri yerine getirmektedirler.

Günümüzde yalnızca üretimin değil bunun yanında üretilen ürünlerin en iyi şekilde ambalajlanarak ve yine en iyi şekilde reklam ve tanıtımının yapılarak tüketiciye ulaştırılmasının hedeflendiği gözlenmektedir. Bu açıdan tarımsal pazarlama kooperatiflerine büyük görevler düşmektedir. Ancak tarımsal pazarlamada birim düzeyde pazarlama kooperatiflerinin bu işlevleri yerine getirmeleri ekonomik olmamaktadır. Bu nedenle üst örgütler şeklinde oluşan tarımsal pazarlama kooperatiflerinin pazarlamaya ilişkin bu işlevleri yerine getirmeleri daha uygun olmaktadır.

A- Toplama

Pazarlanacak ürünün işlenerek ya da işlenmeden kooperatifte biraraya getirilmesiyle ürünlerin toplanma işlevi oluşturulmaktadır.

Ürün toplama işini pazarlama kooperatifi doğrudan doğruya ortak üreticilerden toplama yoluyla yaptığı gibi ürünlerin ortaklarca kooperatife teslimi ile de gerçekleşmektedir. Ancak ortakların çoğunun yeterli taşıma aracına sahip olmamaları, kooperatif (birlik) merkezine uzak yerde üretimin yapılması, ürünlerin çabuk bozulması, kooperatife rakip işletmelerin ortak üreticilere taşıma hizmeti sunması ve ürünlerin ancak kooperatifçe toplandığında ürün akışının düzenli olacağı koşulu; toplama işlevinin kooperatifçe gerçekleştirilmesinin en uygun yol olduğunu göstermektedir. Bazı durumlarda ise kooperatifçe ortak ürününün toplanması ve ortak üreticinin ürününü teslim etmesi birarada yürütülmektedir. Pazarlama kooperatifi belirli toplama merkezleri oluşturarak, ortak üreticiler ürünlerini bu merkezlerde teslim etmektedirler. Bu durumda hem kooperatifin hem de ortak üreticinin zamanlama konusunda dikkatli davranıp, disiplinli çalışması söz konusu olmaktadır. Ürünün kooperatifçe toplanması ya da ortak üretici ile teslim edilmesinde belirli bir programın uygulanarak, zamanlamanın iyi yapılması gerekmektedir.

Tarımsal pazarlama kooperatifleri iç ve dış pazarlarda etkili olabilmeleri, diğer işletmelerle bağlantılara girdiklerinde belirli miktarda ürünün kooperatifte bulundurulması için ortak ve kooperatif arasında ürün akışını düzenli olarak sağlayan anlaşmaların yapılmasına yönelik çalışmalar yapması gerekmektedir. Tarımsal pazarlama kooperatifleri ürünlerin taban fiyatları ya da kesin fiyatlarını belirleyerek ürün toplama ve teslimini gerçekleştirmektedirler.

B- Depolama

Tarım ürünlerinin çabuk bozulabilir özelliği ve satış zamanının uzatılma gereksinimi depolamayı tarım alanında önemli konuma

getirmektedir. Tarımsal ürünlerin çoğu yılın kısa bir döneminde üretilirler. Bu tür ürünlerin talebi ise bütün bir yıl sürer. Bu ürünler hasattan sonra işlenerek ya da işlenmeden depolanabilmektedir.

Tarımsal pazarlama kooperatifi toplanan ürünlerin iç ve dış pazarlara taşınmasını gerektiren sürelerde ürünlerin iç ve dış pazarlara taşınmasını gerektiren sürelerde ürünlerin geçici olarak korunmasında depolama işlevini yerine getirmektedir. Kooperatif bünyesinde oluşturulan depolarda ürünler daha sonra ki kullanımları için bekletilmektedir. Depolanan ürünler, mevsimlik üretimle, sürekli talebi uyumlaştırarak arz ve talep dengesinin kurulmasında sağlamaktadır⁶³.

Kooperatifçe ürünlerin depolanması ürünlerin pazardan çekilmesini sağlarken; pazarda fazla ürün arzının emilmesine ya da elverişli fiyatların elde edilmesine kadar stok yapılmasına olanak tanımaktadır.

Böylece ürünlerin talebi yıl içerisinde düzenli olarak sağlanırken ürünlerin fiyat dalgalanmalarından olumsuz etkilenmeleri önlenmektedir. Kooperatifçe sağlanan depolama olanakları ile ortakların ürünlerinin yanısıra pek çok gereksinimi (hayvan yemi, tohumluk, kışlık yiyecek v.b.) bu depolarda korunarak gerektiğinde geri verilmektedir.

Zaman faydası yaratan depolama işlevinde tarımsal ürünlerin kooperatifçe depolanması oldukça masraflı ve güçtür. Tarımsal ürünlerin depolanmasında finansman yetersizlikleri ve risk unsuru ile karşılaşılması olasıdır. Birim düzeydeki tarımsal pazarlama

⁶³ KARALAR, s. 73.

koperatiflerinin depolama işlevlerini yerine getirilmeleri finansal yetersizlikler nedeniyle yok denecek kadar azdır. Birliklerin bünyesinde oluşturulan depolama faaliyetleri ile birim kooperatiflerinde yer alan masına olanak sağlamaktadır. Tarımsal pazarlama kooperatiflerinin depolama işlevini yerine getirirken planlı bir yol tercih etmeleri yerinde olacaktır. Plan yapılırken depoların hacmi, biçimi, ortak üreticilerden toplanacak ürün, toplama ve taşıma zamanları ayrıca depolama dönemi gözönünde bulundurulması gereken unsurlardır. Ürünün mevsiminde düzenli olarak akışını sürdürmesi durumunda belli bir formül uygulanabilmektedir. Ancak ürünlerin akışında önemli ölçüde düzensizlikler olabileceği düşünüldüğünde depolamaya ilişkin günlük ya da haftalık planlarada gidilmektedir.

Tarımsal pazarlama kooperatiflerinde depolama ile ürünün toplanması ve taşınması arasında önemli bir bağ söz konusudur. Çünkü bütün bir yıl boyunca yapılan düzenli ürün toplama ve hızlı taşımanın olduğu kooperatifte depolamaya duyulan gereksinim önemli ölçüde azalacaktır. Pazarlama kooperatiflerinin depolama olanakları, ürünün yapısına, depolanma biçimine ve bölgenin iklim koşullarına ilişkin olarak düzenlenmesi ürünlerin bozulması, çürümesi ya da niteliğini kaybedip miktarca azalmasını engellemektedir.

C- Standartlaşma ve Dereceleme

Ürünler kooperatife ulaştıktan sonra piyasanın istediği koşullarda kalitelere ayrılması ve dereceleme yoluyla miktar bakımından ölçülmesi standartlaşma ve dereceleme ortaya çıkarmaktadır. İç ve dış piyasalarda istenilen kalite ve sununun yapılması ürünlerin standardizasyonu ve derecelenmesi açısından önem kazanmaktadır.

Ürünlerin fiyatta olduğu kadar kaletide de uygunluğu elde etmesi açısından standartlaştırma ve derecelemenin pazarlamadaki konumu önemlidir. Tarımsal pazarlama kooperatiflerinde standartlaştırma ve dereceleme hem kooperatif hem de ortak üretici açısından özel bir anlam ifade etmektedir⁶⁴. Ürünleri bünyesinde toplayan kooperatif, ortak üretici ile uyumlu bir işbirliği içinde hem kooperatife hem üreticiye yararlı olmaktadır. İç ve dış piyasanın istediği ölçülerde üretim yapabilmesi için kooperatif ortak üreticisini yönlendirmek amacındadır. Bu doğrultu da ortak üreticiye çeşitli hizmetler (iyi cins tohumluk, koruma ilacı, suni gübre v.b.) sunarak üretimin en iyi şekilde yapılmasını sağlayabilirler. Ancak tarım sektöründe standartlaştırma ve dereceleme endüstri alanında olduğu kadar kolay ve esnek sağlanamamaktadır. Tarım sektöründe özellikle de tarımsal pazarlama kooperatiflerinde ürünlerin el emeğine ya da örnekmeye göre kalite ve derecelere ayrılması çok az da olsa araç gereç kullanması her zaman sözkonusu değildir. Bu da üretimde ve kalitede istenilen hedefin oluşturulmasını engellemektedir. Kooperatifin gerçekleştireceği standartlaştırma ve dereceleme işlevinin ortak üreticiden ürün toplamadan önce mekanında yapılması zaman kaybı ve gereksiz taşıma giderlerini önleyecektir. Üretim yapıldığı yerde eksperler ya da bilirkişilerce yapılan ölçümler ile ürünler iç ve dış piyasalarda yer almada adım atarlar.

Ürünlerin derecelenmesi ve standartlaştırılmasında değişmez ve güvenilir yol izleyen tarımsal pazarlama kooperatifleri iç ve dış pazardaki rakiplerinin arasından kolayca sıyrılabilecekleri gibi daha iyi pazar fiyatlarında ulaşırlar⁶⁵.

⁶⁴ ÜRPER, Kooperatif ..., s. 182.

⁶⁵ KARALAR, s. 71.

Dış pazarlama yapan tarımsal pazarlama kooperatiflerinin standartlaştırma ve dereceleme de daha dikkatli olmaları dış pazardaki rakiplerle rekabet edebilme önemli yer tutmaktadır. Kooperatif ortaklarını sözkonusu derece ve standartlara uymada yol gösterici olarak ya da zorlayıcı olarak üretimde dinamizmi oluşturacaktır.

D- İşleme

Tarımsal pazarlama kooperatifleri ortaklardan topladıkları ürünleri hiçbir işleme tabi tutmadan sattıkları gibi bu ürünleri çeşitli aşamalardan geçirerek de (işleyerek meyve suyu, ezme, kolonya v.b.) satma eyleminde dirler. Tarımsal ürünlerin kolayca tüketilebilmesi ya da uzun süre bozulmadan korunması için çeşitli endüstriyel aşamalardan geçmesi pazarlamanın işleme işlevinde sözkonusu olmaktadır. Bu ürünlerin işlenmesi ile bir yandan ürünün pazarlanması kolaylaşırken, bir yandan da ürünün tüketiciye ulaşmadan önce niteliğinden yitirme tehlikesi önlenmektedir⁶⁶. Tarım ürünlerinin işlenerek iç ve dış pazarlara sunulması daha avantajlı olmaktadır. Özellikle dış pazarlarda işlenmiş ürün talebinin artması, bugün hızla kentleşen dünya nüfusunun daha fazla işlenmiş ürüne yönelmesine de bağlanabilmektedir.

Tarımsal pazarlama kooperatifleri topladıkları ürünleri işlemeye yönelik çeşitli yatırımları gerçekleştirmektedirler. Birim kooperatifler bu gibi yatırımlara finansal açıdan güçsüz olduklarından giremezler. Bu yatırımlara daha çok üst birlikler yönelmektedir.

Günümüzde iç ve dış pazarlardaki tüketici işlenmiş ürünlere yönelmektedir. Özellikle tarımsal ürünlerde ilk tazeliğini koruyan dondurulmuş yiyeceklere talep artmaktadır. Ürünlerin işlemeye tabi

⁶⁶ KARALAR, s. 76.

tutulması kanalların kısılması üreticilerin elverişli pazar fiyatlarına ulaştırılması gibi yararlar elde edeceklerdir. İşleme ile ürünün hacim ve ağırlığı azalıyorsa bu taşıma giderlerini de önemli ölçüde düşürecektir.

E- Paketleme ve Ambalajlama

Üretim alanında ürünlerin ya da malların tüketicinin isteğine göre düzenlenmesi, taşımada kolaylık sağlamak amacıyla yapılan işlevlerin tamamı paketleme ve ambalajlamadır. Birbirlerini tamamlar durumda olan paketleme ve ambalajlama tarımsal pazarlama kooperatiflerinde de geçerlidir. Ürünlerin satışlarını artırıcı işlevlerinden olan paketleme ve ambalajlama; pazarlamanın diğer işlevleri işleme, dereceleme, standartlaştırma, depolama ve taşıma gibi işlevlerle de bağlantılıdır. Paketleme ve ambalajlamanın tarımsal pazarlara, kooperatiflerinde iç ve dış piyasalarda tüketicilere marka imajı yaratmada da etkisi büyüktür⁶⁷. Pazarda etkinlik ürünlerin korunması ve gerekse (taşıma, depolama v.b.) giderleri önleyici etkisi olan paketleme ve ambalajlama önemli ölçüde yatırımı gerektirmektedir. Tarımsal pazarlama kooperatifleri oluşturdukları üst örgütler ile bu tip yatırımlara yönelmektedirler. Bunun yanında kooperatif ambalaj malzemeleriyle uğraşan bir kuruluşa da bu işlemleri yaptırtabilir⁶⁸. Ancak bu durumda tarımsal pazarlama kooperatifi paketleme ve ambalajlama işlevleri için en ekonomik yolu seçmesi uygun olacaktır.

F- Taşıma

Pazarlamanın her safhasında ortaya çıkan taşıma işlevi tarımsal pazarlama kooperatiflerinden de önemli bir işlev olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal ürünlerin işlenmeden satıldığında, depolama

⁶⁷ ÜRPER, Kooperatif, s. 188.

⁶⁸ ÜRPER, Kooperatif, s. 189.

olanakları bulunmadığında, mevsimlik satış koşullarında, hızlı ve düzenli taşımacılık gerekli olmaktadır. Ürünün üreticiden iç ve dış pazarlardaki tüketiciye ulaşımında kooperatifin taşıma olanakları ile genellikle direkt satış yerlerine ulaştırılmaktadır. Uzun süren taşıma, boşaltma eylemleri ile ürünlerin çeşitli hasarlara, fire kayıplarına uğraması sözkonusu olmaktadır. Bunun yanında taşıma zamanının uzaması, ürün fiyatlarının düşmesine de neden olabilir. Bu bakımdan toplama, taşıma ve satış işlerinin süreleri kısa olmalıdır. Pazarlamanın dinamik işlevlerinden olan taşımanın kooperatifin pazarlama giderleri içindeki yeri büyüktür bu açıdan finansal yetersizlik düzenli ve hızlı taşımacılığı engellemektedir. Tarımsal pazarlama kooperatiflerin oluşturduğu üst örgütlerle (Birlikler) bu işlevi yerine getirmeleri yerinde olacaktır. Büyük yatırım gerektiren düzenli bir taşımacılıkta kooperatif ya da birliğin çeşitli taşıma planları yapması, maliyetleri düşürmek açısından da önemli olacaktır.

Özellikle dış pazarlara açılmış tarımsal pazarlama kooperatiflerinde taşıma daha büyük yatırımları gerektirmektedir. Çünkü çürüme, kırılma gibi riskleri ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle bazı ürünlerin soğuk ve sıcak havalarda, ayrı özellik taşıyan araçlarla (Soğuk hava ya da sıcak hava esislerinin bulunduğu araçlar v.b.) taşınması gerekmektedir⁶⁹. Bu durumda tarımsal pazarlama kooperatifleri birliklerinin oluşturacağı düzenli taşıma planları yapmaları yerinde olacaktır.

Tarımsal pazarlama kooperatiflerinde taşıma biçimleri deniz, hava, karayolu ile olmaktadır. Dış pazarlara yapılan dışsatımdaki taşımada, çoğunlukla kooperatiflerin nakliye acenteleriyle işbirliği yaptıkları görülmektedir.

⁶⁹ KARALAR, s. 82.

G- Satma

Ürünlere mülkiyet yararı sağlayan satış işlevi, kooperatiflerce yerine getirilirken çeşitli eylemlerden geçer. Talebi etkileyici ya da talep yaratıcı reklam malın talebe göre uygunluğu, alıcıların bulunması, pazarlık mülkiyet devri gibi. Bu eylemlerin bilimsel olarak yönetilmesi için kooperatifin iç pazarda olsun dış pazarlarda olsun pazarlama araştırmalarına başvurmaları gerekmektedir. Pazar araştırması iç ve dış pazarlardaki tüketicilerin ürünleri istedikleri zamanında, yerde istedikleri miktarda ve uygun fiyatla elde etmeleri bakımından önemlidir.

Tarımsal pazarlama kooperatifleri çalışma konuları olan ürünleri iç satışlarda bölge toptancılarına ve tüccarlara dolayısıyla perakendecilere ulaştırırlar. Bu durumda pazarlama kanalları oldukça uzamaktadır. Diğer bir satış biçimi ise kooperatifin büyük ağazalar açarak, ürünleri doğrudan tüketiciye ulaştırmalarıdır⁷⁰.

Dünya ticaretinin artması uluslararası ekonomik birleşmelerin gelişmesi dış pazar satışlarının kooperatifler açısından önemini ortaya koymaktadır. Dış pazarlarda ürün satış işlevi, sistemli bir araştırmayı gerektirmektedir. Pazar araştırması dışsatımı yapılacak ürünlerin durumu ile bilgilerin toplaması, rekabet edilecek diğer kurum ve kuruluşların incelenmesi v.s.

Satma işlevinin başarılı olabilmesi diğer pazarların işlevlerinin (ürünlerin toplanması, standardizasyonu, taşıma v.b.) eksiksiz zamanında ve düzenli olmasına bağlıdır. Bu açıdan tarımsal pazarlama kooperatifinin iyi bir pazarlama organizasyonu oluşturması satış işlevi ve tüm pazarlama işlevleri için önemli yer tutmaktadır.

⁷⁰ AKTEPE, Eyyüb, Kooperatif İşlemleri, Ankara, 1988, s. 64.

H- Araştırma ve Yayma

Pazarlama sürecinin düzenli bir biçimde yürüyebilmesi için tarımsal pazarlama kooperatifleri ürünleri toplarken iç ve dış pazarlarda satacakları ürünler hakkında bilgi toplamak ve araştırma yapmak durumundadır. Araştırma yapılacak verilerin toplanması ve değerlendirilmesi ve yayılması hem kooperatifin başarılı pazarlama politikası için hem de ortak üreticinin iç ve dış pazardaki tüketiciyle bağlantı kurabilmesi için önemlidir⁷¹.

Kooperatif işleyerek ya da işlemeden iç ve dış pazarlara göre oluşturacağı yöntemlerle pazarlama politikasında başarılı olacaktır. En son tüketicinin ne istediğinin bilinmesi buna bağlı olarak üretici ortaklara üretimlerinde değişiklik yapmalarına yönelik çabaların artırılmasında pazarlama kooperatifine büyük görevler düşmektedir. Dış pazarlama yapan kooperatif ortaklarına üretim teknikleri konusunda da bilgi sağlayacağı gibi ortak ürünler konusunda tüketicileri de bilgilendirmeleri söz konusudur. Yani kooperatif ortak üretici ve (iç ve dış pazarlarda) tüketici arasında etkili bir aracı olarak da yer almaktadır. Kısacası tarımsal pazarlara kooperatiflerin sistemli ve geniş bir haber alma, pazar haberlerini toplama ve pazar araştırmaları yapmak için etkili çalışmalar yapması gerekmektedir. Tarımsal pazarlama kooperatiflerini araştırma ve yayma işlevi yerine getirmeleri oldukça güçtür. Ancak kooperatiflerin oluşturdukları üst birlikler ile bu çalışmalara yönelmeleri daha uygun olmaktadır.

⁷¹ Japonya'da Tarımsal Kooperatifler Ulusal Federasyonu ZENNOH, Kooperatif ortaklarına günlük pazar durumu, ekonomik gelişmeler ve hava raporu ile ilgili bilgileri hergün faks yoluyla bildirme yöntemini geliştirmiştir. Böylece Japon çiftçileri gelişen teknolojiye yararlanarak kente gelmeden kendi çiftliklerinde haber ve bilgileri elde ederek üretim ve satışla ilgili ve kooperatifle olan ilişkilerin yürütmeyi amaçlamaktadırlar. KOOPERATİF DÜNYASI, s. 237 (Aralık 199), s. 31.

I- Risk Taşıma

Tarım ürünleri yapıları gereği iklim, hava koşulları v.b. nedenlerle çabuk bozulabilir niteliktedirler. Ürünlerin bozulması, fire vermesi yanısıra fiyatlardaki dengesizlik nedeniyle fiyatının gibi çeşitli risklerler karşı karşıyadır. Tarımsal pazarlama kooperatiflerin bir amacı da ortak üreticisinin ürününün korunmasına yönelik karşılaşılan risklere karşı ürünü korumaktır. Ürünün karşı karşıya kaldığı tehlikelerin azaltılması yönünde ya da zarar meydana geldiğinde karşılanmasına ilişkin sigorta önlemlerinin alınması gereklidir. Bu da tarımsal pazarlama kooperatif ya da birliklerince ürünlerin alımı sonrası en kısa zamanda sigorta ettirilmesi ile gerçekleştirilebilir.

II- TÜRKİYE'DE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ

1- Türkiye'de Tarımsal Kooperatifler

Son yıllarda sanayi alanındaki önemli gelişmelere rağmen Türk ekonomisi tarıma bağımlılığını büyük ölçüde korumaktadır⁷².

Ülkemiz tarım kesiminde çoğunlukla küçük aile işletmelerinin yer aldığı görülmekte ve bu küçük işletmelerin tarımda verimliliği arttırmaları, ürünleri değerlendirme konusunda sermaye olanaklarından yoksun olmaları ve ürünlerin satışında da pazarda etkili olamamaları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yine bu küçük aile işletmelerinin büyük finansman gerektiren yatırımları gerçekleştirmeleri de olanaksızdır⁷³. İşte bu ve buna benzer nedenler ile üreticiler tek başlarına gerçekleştiremedikleri çalışmalarını yürütebilmek için tarımsal amaçlı kooperatiflerin çatısı altında örgütlenme yoluna gitmişlerdir.

⁷² Ziya ÇAĞLAR, "Kırsal Kesimde Kooperatifleşmenin Önemi", KARINCA DERGİSİ, S. 626 (Şubat 1989), s. 11.

⁷³ ÇAĞLAR, s. 12.

Ülkemizde tarımsal kooperatifçilik, Mithat Paşa'nın kuruluşuna önderlik ettiği Memleket Sandıkları ile başlayıp, 1930'lu yıllarda Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin kuruluşu ve diğer tarımsal amaçlı kooperatiflerin oluşmaları ile devam etmiştir⁷⁴.

Kırsal kesimde faaliyet gösteren tarımsal kooperatifler ve üst örgütleri tablodan da (Tablo-1) anlaşılacağı gibi, Pancar Ekicileri, Su Ürünleri, Sulama, Tarımsal Kalkınma, Tarım Kredi, Tarım Satış ve Tütün Tarım Satış Kooperatifleridir. Ülkemizde 1990 yılına göre 9 tür tarımsal kooperatif 5 grup altında toplanmıştır⁷⁵. Çay İstihsal ve Satış, Hayvan Ürünleri Tedarik ve Pazarlama, Köy Kalkınma ve Orman Köylülerini Kalkındırma Kooperatifleri tablodan da (Tablo-1) görüldüğü gibi tek bir isim altında yani Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri şeklinde oluşturulmuştur⁷⁶.

Ülkemizde bugün tarımsal kooperatiflerin kuruluş ve işleyişleri 1985 tarih ve 3186 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri kanunu, 1972 tarih ve 1581 Sayılı Tarım Kredi kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve bunu değiştiren 1985 tarih ve 3223 Sayılı yasa, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu olmak üzere 4 değişik yasa ile düzenlenmektedir⁷⁷.

⁷⁴ MÜLAYİM ve DİĞERLERİ, "Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu, Sorunlar ve Öneriler", S. 235 (Ekim 1990), s. 8.

⁷⁵ TURAN, s. 17.

⁷⁶ TURAN, s. 17.

⁷⁷ MÜLAYİM ve DİĞERLERİ, s. 9.

Tablo 1: Türkiye'deki Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Türleri ve Sayıları (31.12.1991)

KOOPERATİF TÜRÜ	KOOPERATİF SAYISI	ORTAK SAYISI	BİRLİK SAYISI	MERKEZ BİRLİĞİ SAYISI
Pancar Ekicileri Koop.	28	1.421.482	1	-
Su Ürünleri Koop.	252	17.119	8	-
Sulama Koop.	1.282	124.338	4	-
Tarımsal Koop.	3.602	523.744	74	-
Tarım Kredi	2.47	1.480.394	16	1
Tarım Satış	421	685.319	17	-
Tütün Tarım Satış	22	9.500	-	-
TOPLAM	8.081	4.261.946	120	1

Kaynak: Ziya Çağlar, "Türkiye'de Kooperatif Nev'ileri ve Sayıları", KARINCA DER. S. 668 (Ağustos 1992), s. 59'a göre düzenlenmiştir.

Tarımsal amaçlı kooperatiflerden Tarım Satış Kooperatifleri ile tütün tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, tarım dışı diğer kooperatiflerle birlikte kuruluş, denetim çalışmalarının düzenlenmesinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığının yetki ve sorumluluğu altındadırlar⁷⁸. Diğer tarımsal amaçlı kooperatifler ise (Pancar Ekicileri, Sulama, Su Ürünleri, Tarımsal Kalkınma ve Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri) Tarım ve Köyüşleri Bakanlığının yetki ve sorumluluğundadırlar⁷⁹.

Bugün ülkemizde tarımsal kooperatiflerin sayıca ve oran olarak en fazla ağırlığa sahip olanları 1163 Sayılı Kanuna göre kurulan kooperatif

⁷⁸ MÜLAYİM ve DİĞERLERİ, s. 9.

⁷⁹ MÜLAYİM ve DİĞERLERİ, s. 9.

ve birliklerdir. 1163 Sayılı Kanun ile kurulan kooperatif ve birliklerinin sayısı 1990 yılı rakamlarına göre, bunu %31.14 ile Tarım Kredi kooperatifleri, %5.49 ile tarım satış kooperatifleri izlemektedir⁸⁰.

Tarım Kredi kooperatifleri, hizmet alanı ve ortak sayısı açısından önemli bir yere sahiptir ve yaklaşık olarak 1,5 milyondan fazla ortağına hizmet etmesi ile Türk çiftçisinin %40'ından fazlasına da yararlı yönde çalışmalar sunmaktadır⁸¹.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri başlığı altında yer alan Köy Kalkınma Kooperatifleri de ülkemizdeki köylülerin sosyal ve ekonomik yönden kalkınması amacı ile kurulmuştur. Bölge birlikleri oluşturulan bu kooperatiflerin 2 adet merkez birliği (KÖY-KOOP) tasfiye halindedir⁸². Görüldüğü gibi ülkemizde tarım kooperatifleri ve birliklerinin ortak sayıları 4,5 milyona yakın olmasına karşın henüz istenilen düzeyde bir kooperatifçilik oluşmamıştır.

2- Türkiye'deki Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine Genel Bakış

A- Tarih Gelişimi

Birinci Dünya savaşı öncesinde ihracatçılar incir fiyatlarını düşük tutmak amacıyla "Fig Parkers" isimli bir tröst kurmuşlardır⁸³. Üreticilerin aleyhine oluşan bu kuruluşun olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılabilmesi amacı ile üreticiler biraraya gelerek ülkemizde ilk tarım satış kooperatifini 1911 yılında Aydın'da "Aydın İncir Himayei Zürra

⁸⁰ TURAN, s. 17.

⁸¹ MÜLAYİM ve DİĞERLERİ, s. 10.

⁸² MÜLAYİM ve DİĞERLERİ, s. 10.

⁸³ HAZAR, s. 501.

A.Ş.” ismi altında kurmuşlardır⁸⁴. Ancak bu kooperatif kendisinden beklenen görevi yapamadığı için kısa süre sonra piyasadan çekilmiştir.

1914 yılında bugünkü tarım satış kooperatiflerinin temeli sayılan ve yine Aydınlı üreticiler tarafından “Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri A.Ş.” ismi altında ikinci bir kooperatif kurulmuştur⁸⁵. Ancak bu kooperatif oluşumları birer anonim ortaklık şeklinde kurulmuşlardır. Bunun nedeni de o zaman ilgili kanunlarında kooperatif kuruluşlara ilişkin özel hükümlerin bulunmamasıdır⁸⁶.

Cumhuriyet yönetiminin 1924 yılında ticaret kanununa kooperatiflerle ilgili olarak koyduğu maddelerden sonra, 1926 yılında “İtibari Zirai Birlikler Kanunu” ve 1927 yılında da yeni ticaret kanununun kooperatiflere ayrı bir yer vermesi ile kooperatif örgütlenmeye uygun olanaklar tanınmıştır⁸⁷.

Türkiye’de ilk tarım satış kooperatifleri birliği ise 1933 yılında “Aydın Zirai Satış Kooperatifi İttihadı” adı altında kurulmuştur. Bu birliğe Aydın çevresindeki 5 incir kooperatifiyle, Ödemiş İncir Üreticileri kooperatifi, Alaşehir ve Salihli Üzüm Üreticileri kooperatifleri girmişlerdir.

Bu gelişmeler sonrası tarım satış kooperatifleri ve birlikleri asıl kimliklerini 1935 yılında yürürlüğe giren 2834 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'nun çıkması ile kazanmışlardır⁸⁸.

⁸⁴ ÜNER, s. 36; MÜLAYİM, *Kooperatifçilik*, s. 263.

⁸⁵ A. Namık AYDOĞAN, “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri”, KOOPERATİF DÜNYASI, S. 251 (Şubat 1992), s. 10; MÜLAYİM a.g.e., s. 263.

⁸⁶ AYDOĞAN, “*Tarım*”, s. 10.

⁸⁷ ÜNER, s. 36.

⁸⁸ MÜLAYİM, s. 264.

Bu kanuna göre İncir ve Üzüm için merkezi İzmir'de, pamuk için merkezi İzmir ve Iğdır'da olmak üzere iki tarım satış kooperatifleri birliği oluşturulmuştur⁸⁹. Bu birliklerin oluşumu 1937 yılında başlamış ve sonraki yıllarda da gelişerek devam etmiştir.

Tablo 2: Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Gelişme Durumu

YILLAR	BİRLİK SAYISI	KOOPERATİF SAYISI	ORTAK SAYISI
1937	2	19	12.187
1940	7	57	66.110
1950	10	143	130.468
1960	15	214	160.769
1970	32	618	239.402
1980	23	826	674.026
1990	16	389	684.343

Kaynak: Z. Gökalp MÜLAYİM, Kooperatifçilik, Ankara, 1992, s. 268.

Tablo 2'den de anlaşılacağı gibi, ülkemizde 1937 yılında 19 tarım satış kooperatifi ve 2 birlik ile başlayan tarım satış kooperatifleri örgütlenmeleri, daha sonraki yıllarda da sayıca artarak gelişmiştir. Özellikle 1960-1970 yılları arasında hem birlik, hem de kooperatif sayısında önemli yükselişler olmuştur⁹⁰. 1990 yılı sonunda ise ülkemizde 411 tarım satış kooperatifinin 389'unun 16 tarım satış kooperatifleri birliği etrafında toplandığı ve 22'sinin faaliyette bulunmadığı ortaya çıkmaktadır.

⁸⁹ MÜLAYİM, Kooperatifçilik, s. 264.

⁹⁰ Turan GÜNEŞ, Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No. 49, Ankara, 1983, s. 86.

Tarım satış kooperatifleri 1935 yılındaki 2834 Sayılı kanunu ile sadece bölge birliği düzeyinde üst örgütlenmeleri sağlanabiliyordu. 1969 yılında Kooperatifler Kanunu'nun çıkmasıyla kooperatiflerin birlik ve merkez birliği düzeyinde üst örgütlenmeleri öngörülüyordu. Böylelikle 2834 sayılı özel kanunla kurulan tarım satış kooperatifleri ve birlikleri de 1163 sayılı kanunun hükümlerinden (merkez birliğinin oluşturulmasına ilişkin) yararlanabilmekteydiler. Bu doğrultuda 23 tarım satış kooperatifleri birliği biraraya gelerek 1969 yılında Ankara'da "Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği"ni (TARKO) kurmuşlardır⁹¹. Ancak TARKO hedeflediği amaçları tam anlamıyla yerine getirmediği ve devletin güdümü altında olumsuz koşullarla karşı karşıya kaldığı için 1980'den sonra kapatılmıştır.

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile ilgili 2834 Sayılı Kanun 1968 yılında ve daha sonrada 1985 yılında 3186 sayılı Kanun ile değişikliklere uğramış ve günümüzdeki yönetim ve işleyiş biçimine kavuşmuştur.

Bugün ülkemizde birlik düzeyinde kurulmuş 16 Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Tablo 3'deki pamuk, tiftik, narenciye, koza, zeytin, zeytinyağı, ayçiçeği, fıstık, üzüm, incir, karabiber, gül, gülyağı, bakliyat gibi tarımsal ürünler ile faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Tarım Satış Kooperatiflerinin işler durumdaki 16 birliği içinde, ortak sayısı yönünden ilk sırayı Tablo 3'de Fiskobirlik almakta; bunu Tariş, Trakyabirlik ve Çukobirlik izlemektedir.

⁹¹ MÜLAYİM, s. 265.

Tablo 3: Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (31.12.1990)

BİRLİĞİN İSMİ	KURULUŞ			KOOPERATİF SAYISI	KOOPERATİF ORTAK SAYISI
	MERKEZİ	YILI	ÜRÜN KONUSU		
1. NARENCIYEBİRLİK	Antalya	1968	Narenciye	5	1.248
2. ANTBİRLİK	Antalya	1952	Pamuk	7	23.991
3. ÇUKOBİRLİK	Adana	1940	Pam.,Soya,Y.fis.	42	53.996
4. FİSKOBİRLİK	Giresun	1938	Fındık	60	216.570
5. GÜLBİRLİK	Isparta	1954	Gülçiçeği	13	12.148
6. GÜNEYDOĞU BİRLİK	Gaziantep	1940	Bakliyat, fıstık Üzüm,Zey. K.Bi.	23	27.393
7. KARADENİZBİRLİK	Samsun	1978	Ayçiçeği	19	54.851
8. KOZABİRLİK	Bursa	1950	Koza	6	13.037
9. MARMARABİRLİK	Bursa	1954	Zeytin	8	34.370
10. TARIŞ-İNCİRBİRLİK	İzmir	1937	İncir	21	9.297
11. TARIŞ-ÜZÜMBİRLİK	İzmir	1937	Üzüm	16	17.704
12. TARIŞ-PAMUKBİRLİK	İzmir	1949	Pamuk	54	56.825
13. TARIŞ-ZEY.BİRLİK	İzmir	1949	Zeytinyağı	32	15.440
14. TASKOBİRLİK	Nevşehir	1958	Üzüm	9	4.915
15. TIFTİKBİRLİK	Ankara	1969	Tiftik	25	15.278
16. TRAKYABİRLİK	Edirne	1966	Ayçiçeği	49	127.278
TOPLAM				389	684.343

Kaynak: Z. Gökalp MÜLAYİM, Ankara, 1992, s. 270.

B- Kuruluş, Amaç ve Çalışma Konuları

3186 Sayılı Kanunu 5. md'sine göre, üreticiler karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle mesleki faaliyetleri ile ilgili gereksinimlerini sağlamak, ürünlerini daha iyi koşullarda değerlendirmek ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla aralarında sınırlı sorumlu, değişir sayıda ortaklı, değişir sermayeli ve tüzel kişiliği olan Tarım Satış Kooperatifleri kurabilirler. Bir Tarım Satış Kooperatifinin kurulabilmesi için en az on üreticinin, bir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin kurulabilmesi için en az üç tarım Satış Kooperatifinin biraraya gelmesi zorunludur.

Kooperatif ve birlikler Sanayi ve Ticaret Bakanlığının ekonomik gereksinim ve verimlilik konularının incelenmesi sonucu bu bakanlığın yazılı izni ile kurulurken; Kooperatif ve Birliklerin örnek anasözleşmeleri (T.C. Ziraat Bankası ile Türkiye Odalar Birliğinin görüşleri alınarak) yine de bu bakanlıkça hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca kabul edilir⁹².

3186 Sayılı Kanununun 5. maddesine göre, kooperatif ve birlikler genel olarak ortakların ürünlerinin daha iyi koşullarda değerlendirilmesine çalışmak, bu konuda gereken her türlü önlemi almak, ortakların ve ortak olmayan üreticilerin tarımsal üretim faaliyeti ile ilgili gereksinimlerini karşılamak, Bakanlar Kurulu veya yetki vereceği Bakanlık yada kurumlarca görevlendirildiği takdirde Devlet adına destekleme alımında bulunmak konularında çalışırlar. Destekleme alımları ile ilgili Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından 28. 10. 1984 tarih ve 85/229 sayılı onay ile "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Tarafından Yapılacak Devlet Destekleme Alımları ile İlgili Faaliyetlere ve Bu Faaliyetlere Bağlı İşlemlere Dair Yönetmelik" çıkarılmıştır⁹³. Bu yönetmeliğe göre, kooperatif ve birliklerin Devlet adına destekleme alım faaliyetleri sonucundaki kar veya zarar durumu, diğer tip ve kalitedeki ürün fiyatlarının belirlenmesi, destekleme alım fiyatının üzerindeki fiyatlarla alım ve maliyet altında satış, alımlarla görevlendirilen kuruluşlara verilecek hizmet komisyonu ile ortaklardan ve ortak olmayan üreticilerden yapılacak kesintiler belirli esaslara bağlanmıştır⁹⁴. Böylece devlet, kooperatif ve birlikleri, tarımsal

⁹² 3186 Sayılı Kanun, md. 1, md. 4.

⁹³ Engin DİKİCİ, "Birliklerin Hukuki Yapısı, İşleyişi ve Devlet Destekleme Alımları", KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ, S. 84 (Nisan - Mayıs - Haziran 1989), s. 22.

⁹⁴ DİKİCİ, s. 22.

destekleme ve tarımsal fiyat politikalarının uygulanmasında önemli bir araç olarak görerek, kullanmaktadır⁹⁵.

Kooperatif ve birlikler ancak çalışma konularına giren ürünlerin nitelikleri gereği ve bu ürünlerin daha iyi korunması, toptan ya da perakende satış için piyasa koşul ve alışkanlıklarına uygun olmasına yönelik depo ve ilk işleme ünitesi olan işletmeler ile ambalajlama gibi tesisleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığında önceden izin almak koşulu ile kurulabilirken; bu kuruluşların diğer yatırımlarına ilişkin proje iştirakleri ve gayrimenkul iktisaplarında anasözleşmelerde gösterilen değerler üzerinde olanlar için Bakanlar Kurulu veya yetki vereceği kurum, Bakanlık veya teşkilatın kararı gereklidir⁹⁶.

Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin diğer çalışma konuları anasözleşmenin 4. maddesine göre şunlardır:

- a. Devlet adına veya kendi nam ve hesabına, ortak veya ortak olmayan üreticilerden ve serbest piyasadan çalışma konusuna giren ya da girmeyen ürün alımında bulunmak, ürünlerin iç ve dış piyasalarda değerlendirilmesini sağlamak,
- b. Satın alma, depolama, dereceleme, işleme, ambalajlama, taşıma ve benzeri işleri yapmak, bu konularda en uygun tedbirleri almak,
- c. Ürün ve mamüllerin iç piyasalarda sıtışı yanında, dışsatımına da önem vermek, bu amaçla devamlı olarak piyasa araştırmalarında bulunmak, yurt içi ve yurt dışında gerektiğinde bayilikler, temsilcilikler kurmak ve şubeler açmak,
- d. Kooperatif ortaklarının tarımsal üretim faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını gerektiğinde kredili olarak karşılamak,

⁹⁵ Rasih DEMİRCİ, "Tarım Satış Kooperatiflerinde Destekleme Alımları", KARINCA DER., S. 665 (Mayıs 1992), s. 6.

⁹⁶ 3186 Sayılı Kanun, md. 5.

- e. Sanayi ve Ticaret Bakanlığının izni ile üretimi arttırıcı faaliyetlerde bulunmak, bu konudaki çalışmalara katılmak,
- f. Üreticilerin mesleki bilgilerini arttırmak, bu amaçla kurslar açmak, seminerler düzenlemek, yabancı ülkelerdeki benzeri kuruluşlarla işbirliği yapmak, tanıtıcı ve eğitici faaliyetlerde bulunmak,
- g. Kendi nam ve hesabına veya devlet adına satın alınan ürünlerin ve sahibi olduğu menkul ve gayrimenkullerin sigorta işlemlerini yapmak, üreticilerin konusuna giren varlıkları için sigortacılık hizmetlerini yürütmek.

C- Özvarlıkları ve Finansmanı

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin başarılı olabilmeleri, görevlerini tam anlamıyla yerine getirebilmeleri için etkin mali kaynak ve olanakların oluşturulmasına bağlıdır. Birliklerin özvarlıklarını yedek akçe ve ödenmiş sermaye toplamları oluşturmaktadır. Birliklerin sermayeleri, T. S. K. Birliklerinin anasözleşmelerinde (Md. 11)⁹⁷, “Ortak kooperatifler, son iş yılına ait bilançolardaki rakamlarına göre, ortaklarının taahhüt ettikleri sermaye miktarının %80’ini Birliğe sermaye olarak taahhüt ederler ve bu tarihteki tahsil edilmiş sermayelerinin %80’ini de Birliğe öderler”, şeklinde düzenlenmiştir.

Kooperatif ve Birliklerin ödenmiş sermaye ve yedek akçeleri biçimindeki öz kaynaklarının yıllar itibariyle oluşumu Tablo 4’de verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi Birliklerin ve birliklere bağlı

⁹⁷ 8.5.1985 yılında yürürlüğe giren 3186 Sayılı Kanun ve 29.5.1985-18139 Sayılı Resmi Gazete’de Yayımlanan “Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Anasözleşmesi: md. 11.

kooperatiflerin yedek akçe ve ödenmiş sermaye toplamı 1990 yılı sonuna göre 250.979.301.000,- liradır.

Tablo 4: Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Birliklere Bağlı Kooperatiflerin Yedek Akçe ve Ödenmiş Sermaye Toplamları

YILLAR	BİRLİKLERİN	BİRLİKLERE BAĞLI KOOPERATİFLER	TOPLAM
1985	4.522.447.000	3.315.884.768	7.838.331.768
1986	6.113.954.000	4.465.158.000	10.579.112.000
1987	12.188.377.000	6.863.992.000	19.052.369.000
1988	23.819.311.000	10.120.117.000	33.939.428.000
1989	69.994.196.000	19.296.466.000	89.290.662.000
1990	196.740.546.000	54.238.755.000	250.979.301.000

Kaynak: A. Namık AYDOĞAN, “-Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri”, KOOPERATİF DÜNYASI DER., S. 251 (Şubat 1992), s. 14'den düzenlenmiştir.

Kooperatif ve birlikler gerek ürün alım politikalarının yürütülmesinde gerekse yatırım ve diğer faaliyetlerinde önemli ölçüde yabancı kaynağa gereksinim duymaktadırlar; T.S.K. ve Birlikleri kanununun 17. maddesi “Kooperatiflerle birliklerin kredi ihtiyaçları esas itibarıyla T. C. Ziraat Bankası tarafından karşılanır” şeklinde ifade etmektedir.

Kooperatif ve Birliklerin diğer finans kurumları ve bankalar ile çalışabilmeleri yine Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın iznine bağlıdır⁹⁸.

⁹⁸ 3186 Sayılı Kanun, md. 17.

T.C. Ziraat Bankasınca T.S.K. ve Birliklerine açılan kredi çeşitleri şunlardır.

- a. Rehinli Ortak Kredisi
- b. İşletme Kredisi,
- c. Kimyevi Gübre ve Zirai Mücadele İlacı Kredileri,
- d. Tesis Kredisi,
- e. İştirak Kredisi,
 - Destekleme Rehinli Krediler
 - Destekleme İşletme Kredisi
- g. Diğer Krediler
 - Levazım ve İhtiyaç Maddeleri Kredisi
 - İthalat (Akreditif) Kredileri
 - Teminat ve Kefalet Mektubu Kredileri

T.C. Ziraat Bankası T.S.K. ve Birliklerinin talep ettikleri kredinin tamamını kendi kaynaklarından karşılayamadığından genellikle T.C. Merkez Bankasından reeskont yoluyla sağlamış olduğu olanaklardan yararlanmaktadır⁹⁹. Kredinin faiz oranı, reeskont kredilerine uygulanan faiz oranı ve diğer giderler gözönüne alınarak hesaplanmaktadır. Ziraat Bankası T.S.K. ve Birliklerine açtığı normal ve destekleme kredilerine yüksek faiz uygulamakta ve uygulanan faiz oranının yüksek oluşu nedeniyle Birlikler yılda milyarlarca lira faiz ödemek durumunda kalmaktadır¹⁰⁰. Kanununun 17. maddesine göre Sanayi ve Ticaret Bakanlığının izni ile diğer bankalardan da kredi sağlanabileceği belirtilse de genellikle uygulama da bu yola başvurulmamaktadır ve dolayısıyla Birlikler T.C. Ziraat Bankasına bağlı olmaktadır¹⁰¹.

⁹⁹ MÜLAYİM, Kooperatifçilik, s. 269.

¹⁰⁰ MÜLAYİM, a.g.e., s. 269.

¹⁰¹ MÜLAYİM, a.g.e., s. 271.

D- Örgüt Yapısı ve Organları

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin organları 3186 Sayılı Kanunun 7. maddesinde; Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu olarak belirtilmiştir. Bunlar kısaca şöyledir:

- Genel Kurul, birliğin en yüksek organı, tüm ortak kooperatifleri temsil eden ve kooperatiflerce seçilen temsilcilerden oluşmaktadır. Genel kurullarda kanun, anasözleşme ve diğer geçerli mevzuat hükümleri ve yine Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın talimatlarına aykırı olarak alınan kararlar uygulanamaz.
- Yönetim Kurulu, birliğin yönetim kurulu birliğe bağlı ortak kooperatiflerin temsilcileri arasından seçilerek 4 ortak ile genel müdür ya da vekilinden oluşmaktadır. Devlet adına destekleme alımları ile görevlendirilecek Birlikler yönetim kurulunda, destekleme alım görevinin verildiği tarihten, desteklenen ürünün satışının tamamen yapıldığı tarihe kadar görev yapamak ve destekleme alımları ile ilgili işleri yürütmek üzere Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve T. C. Ziraat Bankası tarafından kendi mensupları arasından birer temsilci görevlendirmektedir. Yönetim kurulunun görev ve çalışma esasları anasözleşmede belirtilir.
- Denetim Kurulu ise, birliğin genel kuruluna katılma hakkı bulunan temsilciler arasından veya dışardan seçilecek 2 üye ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın mensupları arasından görevlendirilecek birer temsilciden oluşmaktadır.
- Genel Müdürlük ise, birliğin müdürü ve diğer personelden oluşur. Kanun, anasözleşme, yönetmelikler ve diğer mevzuat hükümleri ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığının talimatları ile genel

kurul ve yönetim kurulu kararlarına uygun olarak birliklerde Genel Müdürlük tarafından yürütülmektedir. Birlik genel müdürleri Sanayi ve Ticaret Bakanı'nın önerisi üzerine ortak kararname ile Genel Müdür Yardımcıları ve imzaya yetkili personel genel müdürün teklifi, yönetim kurulu kararı ve Sanayi ve Tic. Bakanlığı'nın onayı ile atanır.

Birlikler, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın, birliğe bağlı kooperatifler ayrıca bağlı oldukları birliğin vereceği talimatlara uygun hareket etmek zorundadırlar. Birliklerin en az %51 hissesine sahip oldukları kuruluşlar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın ve ayrıca T.C. Ziraat Bankasının teftiş ve denetimine tabidirler¹⁰². Birlikler kendilerine bağlı kooperatiflerin teftiş ve denetleme yetkisine sahiptirler.

3- Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Devlet ile Olan İlişkileri

Türkiye'deki Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin günümüzde yürürlükte olan 1386 Sayılı Kanunu ile pek çok yönlerden devletin güdümü altında olduğu açıkça görülmektedir. Bu kooperatiflerin ve Birliklerinin kuruluşundan, anasözleşmelerinin hazırlanmasına, birlik genel müdürlerinin, kooperatif müdürlerinin ve diğer personelin Bakanlıkça (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı) atanmasından, denetiminden teftişine kadar daha pek çok konuda devletin güdümü ile karşılaşmaktadır. Kooperatifçilik ilkelerinden olan Demokratiklik ilkesi özellikle bu kooperatif ve birliklerde tamamiyle zedelenmektedir.

Yine bu kooperatif ve birliklerinin devletin tarımsal destekleme ve tarımsal fiyat politikalarına alet edilerek, destekleme alımı kapsamına

¹⁰² AYDOĞAN, "Tarım", s. 11.

sokulması, T.S.K. ve Birliklerinin devletin bir ofisi, kurumu niteliğini almasına neden olmaktadır. Destekleme alımları ile devletçe görevlendirilen T.S.K. ve Birliklerinin ortak üreticileri, devletçe saptanan yüksek destekleme fiyatlarıyla ürünlerinin birliklerce satın alınmasını ve farklarının da devletçe karşılanmasını bekleyen satıcılar haline gelmektedirler¹⁰³. Bu da T.S.K. ve Birliklerinin gerçek amaçları dışında faaliyet göstermelerine de neden olmaktadır.

T.S.K. ve Birliklerinin halen yürürlükte olan kanunu ile bölgesel anlamda üst örgütlenmeye gitmesi sağlanırken, birlik üstünde (Merkezi Birlik) örgütlenmeye yer verilmemiştir.

T.S.K. ve Birliklerinin, ürünlerini daha iyi pazarlayabilmek için uzun yılların birikim ile oluşturulan sanayi tesisleri birliklerin önemli güç kaynağı durumundadır. Bu tesislerden bazıları şunlardır¹⁰⁴:

- Bir entegre fındık işleme fabrikası,
- Bir karma yem fabrikası,
- Üzüm işleme ve depolama tesisleri,
- Bir margarin ve üç rafine ayçiçek yağı fabrikası,
- İncir işleme ve depolama tesisleri,
- Zeytinyağı fabrikası ve 20 adet zeytin sıkma tesisi,
- 135 adet çırçır fabrikası
- Yılda 15'er bin ton pamuk ipliği üreten üç pamuk ipliği fabrikası,
- Şarap fabrikası v.b.

İşte T.S.K. ve birliklere ait olan bu fabrika ve tesisler özellikle 1980 sonrası kurulan hükümetlerce anonim şirkete dönüştürülme ve özel

¹⁰³ MÜLAYİM, Kooperatifçilik, s. 291.

¹⁰⁴ Z. Gökalp MÜLAYİM, "Kooperatif Birlikleri Sanayi Tesisleri", KOOPERATİF DÜNYASI, S. 253 (Nisan 1992), s. 25.

sektöre satılma durumuna getirilmişlerdir¹⁰⁵. Bu yönde ilk girişim 1985 tarih ve 3186 sayılı Kanuna bir geçici madde konularak yapılmıştır ki 3 numaralı bu geçici madde: "Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, T.S.K. ve Birliklerine ait işletme ve fabrikalardan ayrı birer ortaklık getirilmesine yarar gördüklerini tesbit ederek, ortakları hakları her durumda korunmak kaydıyla birer anonim şirket haline dönüştürülmesi için gerekli düzenlemeyi en geç bir yıl içerisinde yapar. Bu süre Sanayi ve Ticaret Bakanlığının lüzum görmesi halinde bir yıl daha uzar" denilmektedir.

İkinci girişim ise, 4.4.1991 Tarih ve 3710 Sayılı çıkartılarak yapılmış ve bu kanun ile 3186 Sayılı kanuna 1991-1995 tarihleri arasında uygulanmak üzere aynı amaçlı bir geçici madde eklenmiştir. Ancak 20 Ekim 1991 Genel Seçimleri ile bunu düzenleyen siyasi parti iktidardan uzaklaşmıştır.

T.S.K. ve Birliklerine yönelik güdümlü devlet politikası ile bu kooperatif ve birlikler kaynak yetersizlikleri, destekleme alımları ve daha pek çok sorunlarla karşı karşıya kalmakta ve faaliyetlerini istenilen anlamda daha doğrusu kooperatifçilik anlamında gerçekleştirememektedir. Devlet yönetici değil yol gösterici ve yönlendirici olmalıdır¹⁰⁶. Ancak Böylelikle T.S.K. ve Birlikleri kooperatif ilkeleri uyarınca demokratik örgütler olarak ülke ekonomisinde gerçek yerlerini alabileceklerdir.

¹⁰⁵ MÜLAYİM, "Kooperatif...", s. 25.

¹⁰⁶ Erdinç GÖNENÇ, "Kalkınma Sürecinde Tarımın Yeri", KOOPERATİF DÜNYASI, S. 245 (AĞUSTOS 1991), s. 24.

İkinci Bölüm

TÜRKİYE'DE TARIM ÜRÜNLERİ, DIŞSATIMI VE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNİN DIŞSATIMDAKİ YERİ

I- TÜRKİYE'DE TARIM ÜRÜNLERİ DIŞSATIMININ GELİŞİMİ

Toplumların birbirleriyle günümüze kadar süregelen ekonomik ilişkileri, özellikle de dış ticarete dayanan ilişkileri gereksinim duyulan bazı mal ve hammaddelerin öncelikle doğal koşullar nedeniyle her ekonomide üretilmeyişi ya da bulunmaması ile başlamıştır. Bunun sonucu olarakta uluslararası düzeyde dışsatım ve dışalım yani ülkelerin dış ticaret politikalarının oluşumu ortaya çıkmıştır. Özellikle I. Endüstri devrimi ile Batılı Gelişmiş kapitalist ülkeler günümüze kadar süren ekonomik büyümeleri ve kalkınmalarında temel dayanak olarak dış ticareti görmüşlerdir. II. Dünya savaşını izleyen dönemde de bağımsızlıklarına kavuşan ve kalkınmak isteyen az gelişmiş yada gelişmekte olan ülkelerde kendi ekonomik kalkınma çabaları ile dünya ticareti içinde yer almaya başlamışlardır¹.

Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretinde temel özelliklerden birisi dışsatımların tarım ürünleri, dış alımların ise sanayi ürünleri ve sanayide kullanılacak ham ve yarı işlenmiş mallara dayanmasıdır². Ülkemizde de bu temele dayalı olarak oluşan dış ticaret politikası söz

¹ Erdoğan SORAL, Ekonomiye Giriş, Ankara, 1977, s. 323.

² Emine OLHAN, "Türkiye'de Tarım ürünleri Dış Ticaretindeki Gelişmeler", Çiftçi ve Köy Dünyası Der., S. 88 (Nisan 1992), S. 16.

konusudur. Ülkemizdeki 1980 öncesindeki ve 1980 sonrasındaki tarım ürünleri dış satımına yönelik gelişmeleri izlemekte yarar vardır.

1- 1980 Öncesi Tarım Ürünleri Dışsatımındaki Gelişmeler

A- Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde yeni devletin ekonomi politikasına yön vermesi ve yüzyılların hatalarının ve eksikliklerinin sonucu ülkemizin çağdaşığa erıştırilebilmesi için gerekli önlemlerin alınması gerekiyordu. Böylece ilk hareket olarak İzmir İktisat Kongresinin 1923 yılında gerçekleştirilmesi görülmektedir. Bu kongrede gümrük kanununun düzenlenerek sanayinin korunması, ulusal sanayiye geliştirici kanun hazırlanması, sanayiye yönelik ucuz kredi olanaklarının yaratılması adına pek çok girişim sözkonusu olmuştur. Cumhuriyet döneminde tarımsal modernizasyon için üreticinin uygun kredi olanaklarına sahip olabilmesi için Ziraat Bankasının yeniden düzenlenmesi, tarım kredi, üretim ve satıp kooperatiflerinin kurulması, kırsal kesimde alt yapı yatırımlarının geliştirilmesi, toprak reformları ve modern tarım işletmelerine örnek olarak Devlet Üretim Ciftliklerinin kurulması yönünde atılımlar gerçekleştirilmiştir³. Bu dönemde Türkiye'de tarımsal bir ekonomi yapı söz konusu idi. Kuru üzüm, incir, fındık, pamuk, tütün gibi geleneksel dışsatım ürünleri ve tahıl ürünlerinin dışsatımı ile bu dönemde özellikle tarım kesimi toplam dışsatımın %90'ını gerçekleştirmiştir⁴. Tarım ürünlerinin dışsatımı planlı döneme kadar ülke içi ve ülke dışı bir takım etkenlere bağlı olarak inişli çıkışlı bir durum sergilemiştir.

³ Ahmet ŞAHİNÖZ, ABD-AET- Türkiye Tarım Politikaları ve Dünya Pazarları (Ortadoğu), Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, İstanbul, 1989, s. 305.

⁴ ŞAHİNÖZ, s. 306.

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin en önemli sorunu öncelikle hızla sanayileşmek ve kalkınmak olduğu için; dışa dönük ekonomi politikasının izlenememesi dışsatım artışının istenen düzeyde gerçekleşmemesini ortaya çıkarmıştır⁵. Cumhuriyetin kuruluşundan planlı döneme gelinceye kadar dışarıdan getirilen malların ithalini kısıtlayıcı ve bunların ülke içinde üretilmesi için gerekli teşviklerin ve ekonomik korumayı sağlayıcı bir politika olan ve daha çok içe dönük bir sanayileşmeyi ifade eden "İthal İkamesi Politikası" izlenmiştir⁶. Bu nedenle o dönemde dışsatıma yönelik dış ticaret düzenlemelerine gereken önem verilmemiştir. Bu dönemin dış ticaret politikasında en belirgin özellik olarak devletçi karma ekonomik sistem göze çarpmaktadır. Ancak planlı dönem ile birlikte ekonominin dışa açılmasına ilişkin geçte olsa girişimler sözkonusu olmuştur.

B- Planlı Dönemde Dışsatıma Yönelik Gelişmeler

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (BBYKP), dışsatım politikası, esas olarak birkaç sayılı tarımsal üründen oluşan dışsatımın çeşitlendirilmesi ve bu amaçla işlenmiş ürün dışsatımının artmasını sağlayacak yatırımlara öncelik tanınması şeklinde özetlenebilir⁷. Bu planda ana ilke olarak geleneksel dışsatım ürünlerinin (kuru üzüm, fındık, pamuk, tütün, incir gibi) satışının olabildiğince artırılması ve bu ürünlerin işlenmiş olarak dışsatımının yapılabilmesi benimsenmiştir⁸. Bu plan içerisinde dışsatımda ürünlerin ambalaj, standardizasyon, dış pazar araştırmaları, dışsatım

⁵ Rıdvan KARLUK, Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi, E.İ.T.İ.A. Ya. No. 237/158, Eskişehir, 1981, s. 290.

⁶ KARLUK, s. 106.

⁷ BBYKP, s. 52.

⁸ BBYKP, s. 52.

kredileri, kalite kontrolü, uluslararası fuar ve tanıtma faaliyetlerine ilişkin olarak dışsatıma yönelik geliştirici tedbirlerin alınması da göze çarpmaktadır⁹. 1963-1967 yılları arasında ülkemizin dışsatımının yarıya yakın kısmını içinde tütün ve pamuğun bulunduğu ürüler, diğer kısmını ise meyve ve sebze dışsatımı oluşturmaktadır. Türkiye'de ilk plan döneminde dışsatımın yapısında önemli bir değişme olmamış, ancak tarım ve hayvancılık ürünleri dışsatımın genel dış satımın beşte dördüne yakın bir yer tutması bu dönem içinde ülkemizin hala bir tarım ülkesi olduğunu kanıtlamıştı¹⁰.

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP), içersinde dışsatıma yönelik yatırımlara öncelik verilmesi, teşvik edilmesi yine tarımsal ürünlerin işlenmiş olarak dışsatıma sunulmasının arttırılması, üreticilerin kredi, pazar bilgisi, dışsatım sigortası ve dış taliplere uygun kaliteli malların oluşturulması adına pek çok ilke ve tedbir ortaya koyulmuştur¹¹. Ancak bu planda aynen BBYKP'da olduğu gibi dışsatımda fazla bir değişime neden olmamıştır. Toplam dışsatımda tarım ve hayvancılık ürünleri önemini korumaya devam etmiş, özellikle de tarım ürünlerinin dışsatımı plan hedeflerinin üzerinde bir artış kaydetmiştir¹².

1973-1977 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (ÜBYKP), ilk iki plan dönemi boyunca dış ticarete sürekli açık vermiştir. Bu açığın kapatılması için dışsatımın teşvik edilmesi ve geliştirilmesi politikalarına önem verilmek istense de dışsatımda istenilen arttırıma gidilememiştir¹³. ÜBYKP'da tahıl, baklagiller, meyve ve sebzeler ile

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: BBYKP, s. 523-524.

¹⁰ KARLUK, s. 307.

¹¹ İBYKP, s. 119,120.

¹² KARLUK, s. 314-317.

hayvancılık, su ürünleri dışsatımı planlanan ortalama hedefleri geçmiştir¹⁴. Bu plan döneminde de Türkiye'nin dışsatımında tarımsal yapısını koruduğu dikkati çekmektedir.

1978-1982 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisinde geleneksel tarım ürünleri dışsatımı yanında tarıma dayalı işlenmiş ürünlerin dışsatımı, ve bu tür malların çeşitlendirilmesi açısından gerekli tedbirlerin alınması hedeflenmiştir¹⁵. Özellikle tarım kesimindeki üretici kooperatifleri birliklerinin kurulması öngörülen Tarım Ürünleri Destekleme Kurumu aracılığı ile dışsatıma yönelik faaliyetlerin sağlanması ve yine dışsatım konusu olan ürün ve malların pazarlanmasını kolaylaştırıcı, özendirici bir takım hedeflerin belirlenmesi de dikkat çekmektedir¹⁶. DBYKP'da ilk yıllardaki Türkiye ekonomisinde tarım kesiminin, toplam dışsatımdaki yeri %64, tarıma dayalı işlenmiş ürünler sanayinin toplam dışsatımdaki yeri ise %19 olarak ortaya çıkmıştır¹⁷. Bu plan dönemi içerisinde tarım ürünlerinin dışsatımı yanında, tarım ürünlerinin dışalımında önem kazanmıştır. Türkiye sanayileşmede döviz darboğazının aşılmasında olumlu bir yere sahip olan tarım ürünlerinin dışsatımı yanısıra döviz kaynaklarının sanayileşmede kullanılması yine bu dönem içinde görülmektedir¹⁸. DBYKP'da, 1980 yılına kadar olan hedefleri ve sonuçları ana hatları ile bu şekilde özetlenmiştir. 1980 yılındaki gelişmeler daha ayrıntılı olarak ele alınacağı için burada tekrar değinilmemektedir.

¹³ ÜBYKP, s. 51.

¹⁴ KARLUK, s. 3027.

¹⁵ KARLUK, s. 338.

¹⁶ DBYKP, s. 184.

¹⁷ Cemil KIVANÇ, Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri, Türk Koop Kurumu Ya. No. 48, Ankara, 1982, s. 18.

¹⁸ KIVANÇ, s. 19.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde tarım kesimine en yaygın ve en yoğun devlet desteği (destekleme alımlar, subvansiyonlar) ithal ikamesine dönük sanayileşmede ve tarım ürünleri dışsattımında planlı dönemle birlikte uygulanmaya başlanmıştır. Tarıma dayalı dışsattımda zaman zaman gerilemeler görülse de planlı dönemler içinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir¹⁹.

2- 1980 Sonrası Tarım Ürünleri Dışsattımındaki Gelişmeler

1980 sonrası dönemde ülkemizde izlenen ekonomi politikalarının temeli serbest piyasa ekonomisi tercihine dayandırılmıştır. 1970'li yılların son döneminde özellikle dünya petrol fiyatlarındaki hızlı artış ile yaşanan ekonomik bunalımda diğer dünya ülkeleri ile birlikte etkilenen Türkiye ekonomisinde, tam anlamıyla bir darboğaz yaşanmıştır²⁰. bu durum karşısında 24 Ocak 1980 yılında hükümet serbest piyasa ekonomisi kurallarına dayanan kararları oluşturmuştur. Bu kararlar doğrultusunda başlatılan yeni yaklaşım ile etahal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisi, yerini dışsattıma dayalı sanayileşmeye bırakmış, serbest piyasa ekonomisi ile dışa açılmayı gerçekleştirebilmek için devlet müdahaleleri en aza indirilmiştir²¹. Döviz kurlarında sabit kur politikası terk edilerek, esnek kur politikasına geçilmiş, faiz oranları enflasyonun üzerinde ve serbestçe belirlenerek fiyat denetimleri ve subvansiyon uygulamalarının azaltılması amaçlanmıştır. 24 Ocak kararlarını izleyen dönemde döviz kurlarındaki serbestleşmeye paralel olarak Türkiyenin dış ticaret rejiminde değişmeler ortaya çıkmıştır. Dışalım ve dışsattımdaki serbestleşmeye doğru atılan adımlarda özellikle de dışsattıma verilen önem kendini göstermiştir²².

¹⁹ ŞAHİNÖZ, s. 323.

²⁰ ŞAHİNÖZ, s. 320.

²¹ İlkın BARAY ve Temel ERGUN, 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'nin Tarımsal Yapısında Ortaya Çıkan Değişmeler, F. Ebert Vakfı, İstanbul, 1990, s. 69.

²² BARAY ve ERGUN, s. 70.

1980 sonrası dönemde tarım ürünleri dışsatımı; para ve kredi kurul tebliğleri ile belirlenen ürünlerin dışsatımında Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan yapılan destekleme primleri, vergi, resim ve harç istisnası, gümrük muafiyetli döviz tahsisi gibi dışsatımı özendirme çabaları ortaya çıkmıştır²³. Dışsatımın önemli özendirme araçlarından biri olan vergi iadesi 1980 öncesi geleneksel tarım ürünlerinin dışsatımında zaman zaman uygulanırken 1980 sonrasındaki yıllarda bu uygulama taze meyve ve sebze su ürünleri ile sınırlandırılmıştır²⁴. Yine 1980 sonrası dönemde pamuk, fındık, kuruüzüm, incir, buğday, arpa, mısır ve un gibi çoğu tarım ürünlerinden dışsatımda Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'na değişen oranlarda kesinti yapılması tarım kesiminin vergilendirilmesinde ve dışsatım artışını engelleyici etken olmaları bakımından dikkat çekmektedir.

1980'den önceki yıllarda kotalar ve gümrüklerle korunan yalnızca devlet tarafından dışalım yapılan tarım ürünleri 1980 sonrasında ki uygulamalarla serbestlik kazanmış ve dış alımda devletin iznine bağlı olan malların sayısı azaltılmıştır. Dış alımda uygulanan serbestlik politikaları ile iç piyasa fiyatlarının kontrolü, işlenmiş tarım ürünlerinde de kalitenin artırılması amaçları güdülmüştür²⁵.

Tarım ürünlerinin geliştirmekte olan ülkelerde dışsatımın temelini oluşturmaları bu ülkelerin yapısal özelliği göstermektedir. Ekonomik kalkınmasını sanayileşme aşamasında bu özellik değişmeye uğrar ve tarım ürünlerinin dışsatımı miktar olarak artsa bile, toplam dışsatımdaki oranı giderek azalmaktadır. Bu durum Türkiye'nin tarım ürünleri dışsatımının planlı dönemle birlikte artışı ve sonraki yıllarda düşmeye başlaması ile ortaya çıkmaktadır.

²³ ŞAHİNÖZ, s. 339.

²⁴ ŞAHİNÖZ, s. 340.

²⁵ OLHAN, s. 16.

Tablo 5: Tarım ürünleri Dışsatımının Yıllara Göre Dağılımı

YILLAR	TOPLAM DIŞSATIM (000 \$)	TARIM ÜRÜNLERİ DIŞSATIMI (000 \$)	TARIM ÜRÜNLERİ TOP. DIŞSATIM PAYI (000 \$)
1981	4.702.394	2.219.409	47.19
1982	5.745.973	2.140.505	37.25
1983	5.727.833	1.880.712	32.83
1984	7.133.602	1.748.879	24.52
1985	7.198.008	1.719.488	21.61
1986	7.456.724	1.855.605	25.29
1987	10.190.047	1.852.539	18.18
1988	11.662.021	2.341.389	20.0
1989	11.624.700	2.125.500	18.28
1990	12.959.300	2.347.200	18.11

Kaynak: T.C. Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü

Tarım ürünlerinin toplan dışsatımdaki payında gerileme dışsatımın atılım yılı olana 1981 yılında net bir şekilde görülmüştür. Tablo 5.'de anlaşılacağı gibi 1981 2,2 milyar \$ olan tarım ürünleri dışsatımı, 1982 yılında yaklaşık aynı düzeyde kalırken, 1983'de 1.9 milyar \$ biraz altına düşmüştür. 1984 ve 1985 yıllarında daha da gerileyerek 1.7 milyar \$ düzeyine inmiştir. 1986-1987 yıllarında 1.8 milyar doların biraz üzerine çıkabilmiştir. Son üç yılda da 2.3 milyar (\$) dolar arasında kalmıştır. 1950'li yıllarda toplam dışsatımın %90'ını tarım ürünleri oluştururken 1990 yılında aynı oran 18.11'e düşmüş, ancak tarım ürünleri dışında kalan diğer dışsatım malları içinde işlenmiş tarımsal ürünler oldukça büyük yer tutmuştur. Tablo 5'de görüldüğü gibi tarım ürünleri dışsatımının toplam dışsatımdaki oranı yıllar itibariyle giderek azalsada ufak dalgalanmalarla artış göstermiştir.

1980 yılı ve sonrasındaki tarım ürünleri dışsatımının Türkiye dışsatımındaki payının 1990 itibariyle %18'e düşmesinde, dışsatımımızın 1960'lı yıllarda %80 tarım ağırlıklı bir dışsatımdan özellikle 1985'ten sonra %80 sanayi ürünlerinin ağırlıklı olduğu bir dışsatıma dönüşmesini etkileri büyüktür²⁶. Kısacası 1980'li yıllardan sonra Türkiye dışsatımında tarım ürünleri açısından önemli bir yapısal dönüşüm gerçekleşmiştir. Ancak belirtmek gerekirse %80 sanayi ürünlerinde olduğu unutulmamalıdır²⁷.

Tarım ürünleri dışsatımının birleşimi, 1980 sonrası olumlu gelişmeler göstermiştir. Tarım ürünleri dışsatımının çeşitlenmesi ile sınırlı sayıda ürüne bağımlılığın azaltılması ve yeni pazarlar keşfedilerek pazar çeşitlendirilmesi olmuştur. 1970'li yıllarda tarım ürünleri dışsatımının %95'ini bitkisel ürünler oluştururken 1980 yılından sonra bu oran azalarak %80 civarında dalgalanmıştır. Tarım ürünleri dışsatımında hayvancılık ürünleri payı 1970'li yıllarda %4 iken en yüksek oranı ile 1983 yılında %19.3 olarak gerçekleşmiştir ve 1990 yılına kadar da dalgalanma göstermiştir.

²⁶ ŞAHİNÖZ, s. 326; OLHAN, s. 17.

²⁷ OLHAN, s. 17.

**Tablo 6: Ana Üretim Dallarına Göre Tarım Ürünleri Dışsatımı
(Milyon Dolar)**

YILLAR	TOPLAM	Bitkisel ürünler	Bitkisel ürün Top. (%)	Hayvancılık ürünleri	H. Ü (%)	Su ürünleri	S. Ü (%)	Orman ürünleri	O. Ü (%)
1979	1.344	1.253	93.2	62	4.6	22	1.7	7	0.5
1980	1.671	1.533	91.7	108	6.5	23	1.4	7	0.4
1981	2.220	1.923	86.6	258	11.6	27	1.2	12	0.6
1982	2.140	1.699	19.3	389	18.1	24	1.2	28	1.4
1983	1.880	1.484	78.9	362	19.3	20	1.1	14	0.7
1984	1.749	1.382	79.2	323	18.2	20	1.2	24	1.4
1985	1.719	1.441	83.8	244	14.2	21	1.2	13	0.8
1986	1.886	1.547	82.1	285	15.1	40	2.1	14	0.7
1987	1.853	1.484	80.0	311	16.8	45	2.4	13	0.8
1988	2.341	1.989	745.9	286	12.2	51	2.3	15	0.6
1989	2.126	1.785	83.9	276	13.0	53	2.5	12	0.6
1990	2.347	2.067	87.8	216	9.2	57	2.4	12	0.5

Kaynak: T.C. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik -Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü.

Tablo 6'da 1979-1990 yılları arasında tarım ürünleri dışsatımı içinde bitkisel ürünler, hayvancılık ürünleri, su ürünleri ve orman ürünleri dışsatımının oransal dağıtımında 1990 yılında tarım ürünleri dışsatımının %87.8'ini bitkisel ürünler, %9.2'sini hayvancılık ürünleri, %2.4'ünü su ürünleri ve %0.5'ini orman ürünleri oluşturmuştur. Hayvancılık ürünleri dışsatımında 1980 yılından sonra en önemli atılımını 1983 yılında gerçekleştirmiş ve sonra da hemen hemen aynı seviyede dalgalanmıştır. Tarım ürünleri dışsatımında önemli bir değişim dışa satılan bitkisel ürünlerin birleşiminde olmuştur.

Türkiye'nin geleneksel dışsatım ürünleri olan ve bitkisel ürün dışsatımında ilk sıraları oluşturan pamuk, fındık, kuruüzüm ve tütünün tarım ürünleri dışsatımındaki payı 1970'li yıllarda %70-80 arasında değişirken, 1980 yılından sonra yavaş yavaş azalarak 1982 yılından itibaren %59'nin altına düşmüştür. 1988 yılında tarım ürünleri dışsatımında tütünün payı %11.3, kuruüzümün %6, pamuğun %7 ve fındığın payı da %15 olup bu oran dört ürünün payı toplam %40 civarında gerçekleşmiştir²⁸.

Tarım ürünlerinin dışsatımının ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde ülkemizde 1980'li yıllara kadar ilk sırayı Avrupa Topluluğu Ülkeleri alırken, 1980'den sonra ki yıllarda ilk sırayı özellikle İran, Irak, Suudi Arabistan ve Libya'nın bulunduğu 15 Ortadoğu İslam Ülkesi almaktadır²⁹. Türkiye'nin 1981 yılında Orta Doğu gıda pazarlarında dışsatım adına gerçekleştirdiği önemli ilerlemeler sözkonusudur. Doğu ve güneydoğu sınırlarımızın kontrol altına alınarak önceki dönemlerde kaçakçılık biçiminde yapılan sınır ticaretinin devletçe resmi ticaret kapsamına alınmasının, İran-İrak savaşının yarattığı ek gıda ve tarım ürünleri gereksiniminin, 1979'da yaşanan petrol bunalımı ile bu bölge ülkelerinin artan petrol fiyatları artışında oluşan dış geliri tarım ürünleri dış alımına yönelmesi açısından etkilemiştir. En büyük tarım ürünleri dışsatımı yapan A.B.D. politik nedenler ile İran pazarından çekilerek pazarda boşluk bırakmasının etkileri de oldukça büyüktür. Türkiye'nin toplam tarım ürünlerinin dışsatımı ortalamasının %42-46'sı Ortadoğu İslam Ülkelerine, %35-39'u Avrupa Topluluğu ülkelerine, %5'i A.B.D'ne ve %4.4'üde Doğu Bloku ülkelerine yapılmış olduğu 1980 sonrasındaki gelişmelerde gözlenmektedir.

²⁸ OLHAN, s. 167.

²⁹ Mehmet TOKAT, "Türkiye'nin Tarımsal Potansiyeli ve İhracat İmkanları", Verimlilik - İhracat - Kalkınma Sempozyumu MPM Ya. No. 351, Ankara, 1987, s. 77.

3- Türkiye Tarım Ürünleri Dışsatımında Sektörlerin Durumu

Dünya ticaretinde gelişmiş ulusların pazarlama paylarını koruyabilmek için oluşturdukları hızlı rekabet ortamında en önemli araç olarak dışsatım karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası pazarlarda etkili olabilmenin yolları araştırılıp yeni uygulamalar ve her türlü dışsatım hizmetlerini yerine getirme çabası içindedirler. İşte böyle bir ortamda Türkiye gibi ekonomik kalkınma stratejisini dışsatım üzerine kurmuş ülkeler için dış ticaretin önemi büyüktür.

Türkiye kalkınma çabası içinde bulunan ve sanayinin her geçen yıl biraz daha ileriye götürmeye çalışan bir ülke görünümündedir. Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sanayileşme sürecinin en önemli dayanağı olarak tarım sektörü ön plandadır. Günümüzde sanayinin gerektirdiği dövizin elde edilmesinde özellikle tarım ürünleri ve tarım ürünlerine dayalı olarak üretilen malların Türkiye için önemli bir kaynak oluşturduğu da yadsınamayacak bir gerçektir. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisi içinde dış ticaretinde özel kişi işletmeleri, ihracatçı firmalar, şirketler, ihracatçı birlikleri, tarımsal amaçlı kooperatif birlikleri ve kamu kuruluşları olarak farklı yapılarda ve dağınık bir yapı söz konusudur. Bu yapı içerisinde devlet, özel kesim ve kooperatifleri (tarımsal ürünler açısından) incelemek yerinde olacaktır.

Kooperatif, özel teşebbüs ve devlet sektörünün (1987-1992) yılları arasındaki dışsatım değerleri Tablo 7'de, bu dışsatım değerlerinin sektörel payları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 7'ye bakıldığında açıkça görülebileceği gibi Türkiye toplam dışsatımında özel teşebbüs içerisinde yeralan özel kişi firma ve şirketleri

ön planda yer almaktadır. Özellikle son yıllarda serbest piyasa ekonomisinin benimsendiği ülkemizde özel kişi işletmelerinin ülke dışsatımına yönelmelerinde devletçe uygulanan desteklemelerinin etkisi büyük yer tutmaktadır. Son yıllarda uygulanan desteklemelerinin etkisi büyük yer tutmaktadır. Son yıllarda Tarım ürünleri Dışsatımında (yaş sebze, meyve, narenciye gibi) şirketleşme dikkat çekici ölçüde gelişmiştir³⁰.

Tablo 7: Kooperatif ve Diğer Sektörlerce Yapılan Dışsatım Değerlerindeki Gelişmeler (1987-1992)

Değerler: 000 TL.

Sektörler	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Kooperatifler	948,37	389,88	799,10	618,88	659,25	199,77
Özel Teşebbüs	93595,72	104344,32	105888,72	122846,19	124912,02	124119,68
Devlet Sektörü -KİT-	7356,39	11886,02	10059,08	6128,29	10363,33	7863,98
GENEL TOPLAM	101900,49	116620,24	116246,91	129592,87	135934,62	132183,44

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü.

Tablo 7 ve 8'de görüldüğü gibi; özel teşebbüsün sağladığı dışsatım değerinin toplam dışsatımdaki oranı 1980'den önceki yıllarda %70'lerde iken bu pay son sekiz yılda yaklaşık %90 'lara ulaşmıştır.

Tarım ürünlerinin Türkiye genel toplam dışsatımdaki sektörler arası payda yine özel sektörün payının ortalama %90 oranında artarak geliştiği görülmektedir. Ancak özel sektöründe kendi bünyesi içinde birtakım sorunları mevcuttur. Bunlar çok sayıda ve dağınık olarak çalışan özel sektör işletmelerinin henüz iyi bir reorganizasyona sahip

³⁰ Bu tip şirketlere örnek olarak Anonim şirket şeklinde oluşan TÜDAŞ (Tarım Ürünleri Değerlendirme A.Ş) verilebilir.

olamamaları, aynı dışpazarda aynı ürünle çok sayıda firmanın yer alması dolayısıyla, diğer ülke firmalarıyla rekabet yerine kendi aralarında rekabet etmeleri, bunun sonucu olarak da fiyatların düşmesine ve ülke ekonomisinin yarar yerine zarar oluşturmaları, belli başlı aksayan yönler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 7 ve 8'de Devlet sektörünün toplam dışsatımdaki değeri ve oranı görüldüğü gibi ortalama %6.65 dolayındadır. Devlet sektörü içinde yer alan KİT'ler ve diğer kamu kuruluşları 1980 öncesi dönemde ortalama %16'lık bir pay alırken son yıllarda bu oranın düştüğü görülmektedir. Bunda özellikle KİT'lerin zarar etmesinin etkileri büyüktür.

Tablo 8: Kooperatif ve Diğer Sektörlerce Yapılan Dışsatım Değerlerinde Sektörlerin Payı (1987-1992)

	Oran (%)					
Sektörler	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Kooperatifler	0,93	0,33	0,68	0,48	0,48	0,15
Özel Teşebbüs	91,86	89,47	91,08	94,80	91,90	93,90
Devlet Sektörü -KİT-	7,21	10,20	0,86	4,72	7,62	5,95
GENEL TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: Tablo 7'den hesaplanmıştır.

Özel Sektör ve devlet sektörü yanında diğer bir sektör olan kooperatiflerin Türkiye toplam dışsatımdaki değer ve oranı Tablo 7 ve 8'de görülmektedir. Kooperatif sektöründe tarımsal kooperatifler ve bunlar içinde de tarımsal satış kooperatif birlikleri ağırlıklı olarak yer almaktadır. 1980 öncesi dönemde kooperatiflerin toplam dışsatım ortalamasındaki payı %15.77 dolayında iken, Tablo 8'de görüldüğü gibi

1987-1992 yılları ortalamasında %0.68'lik azalma kaybetmiştir. Bu da 1980'den bugüne %15 oranında azalmanın olduğunu göstermektedir. Kooperatiflerin özellikle de konumuz gereği T.S.K. birliklerinin toplam tarım ürünleri dışsatımdaki payının azalmasına ilişkin etkenler bundan sonraki kısımlarda daha geniş ele alınacaktır.

II- TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNİN DIŞSATIMDAKİ YERİ

1- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Dışsatım Faaliyetleri

Ülkemizde tarım satış kooperatifleri birliklerinin faaliyet konuları olan ürünleri amaçları doğrultusunda ortaklardan ürün alımında başlamak üzere pazar araştırması, depolama, standartlaştırma, işleme, ambalajlama, taşıma, dış satım işlemleri, gümrükleme ve satış hizmetleri sonunda elde edilen ürünleri ya da mamulleri dış pazarlara sunarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

A- Tarış, İncir, Üzüm, Pamuk, Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri

Tarış 31.12.1990 tarihi itibarıyla bünyesindeki 123 birim kooperatif, 100 bine yakın üretici ortak ve tesisleri ile İncir, Üzüm, Pamuk, Zeytinyağı ile Birliklerinin Genel Müdürlük çatısı altında birleşmesiyle oluşmuş Türkiye'nin dış satımda önde gelen birliklerdendir. Tarış'e bağlı İncir, Üzüm, Pamuk ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerini ayrı ayrı incelemekte yarar vardır³¹.

³¹ Tarış'e bağlı Birliklere ilişkin bilgiler, Birliklerin (1990-1991) faaliyet raporlarından alınmıştır.

a- Tariş İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği:

1990 yılı itibarıyla 20 kooperatif 9.297 ortak üreticiye sahip birliğin;

Alkol Fabrikası,	1.5 milyon Lt/yıl kapasiteli
Kolonya Fabrikası,	850.000 Lt/yıl kapasiteli
İncir İşletmesi,	8000 ton/yıl kapasiteli

vardır.

Bunların yanısıra tahta kutu işletmeside bulunmaktadır. Ancak tahta kutu işletmesi 1990-1991 işyılında birim maliyetleri yüksek olduğuYönetim Kurulunca tespit edilip kapatılmıştır.

İncir Birliğin, İzmir'deki merkez işletmesi ve bunun yanında Ödemiş, Ortaklar, Erbeyli kooperatiflerinde incirleri ilk aşamada işleme tabi tutmak için yardımcı işletmeleri de vardır.

İncir Birliğin 1986-1992 kampanya dönemlerine ait İncir alımları Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9: Tariş İncir Birliğin Ürün Alımları

(1986-1992)			
Yıllar	Türkiye Üretimi (Ton)	Birlik Alım Miktarı (Ton)	Üretimdeki Payı (%)
1986-1987	57.800	19.513	34
1987-1988	65.000	6.493	10
1988-1989	60.000	7.074	12
1989-1990	49.500	19.845	40
1990-1991	46.500	6.173	13
1991-1992	47.500	3.436	7

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre düzenlenmiştir.

Birlik alımları ortak ve ortak dışı üreticiden alınan toplam miktar bakımından Tablo 9'da gösterilmiştir. Birlikte alınan kuru incir, İncir işletmesinde İç ve dış talepler doğrultusunda işlenerek Çukulat, ezme, Naturel Hurda diğer üretim türlerince iç ve dış pazarlara sunuluyorlar. Alkol Fabrikasında İncirin hurda, deşe gibi türlerinden değerlendirilerek elde edilen etil alkolde, Tekel İdaresi'ne verilmektedir. Kolonya fabrikasında Limon kolonyası elde edilmektedir.

İncir Birlik dış pazarlarda alıcılarla yıllarca devam eden iyi ilişkiler sonucu dış satımını gerçekleştirmektedir. İncir Birliğin İNTASKO Markası alıcıların öncelikle tercih ettikleri marka olarak dış pazarlarda yerini koruyor. İncir Birlik 1989 yılında İrlanda ve İngiltere'ye toplam 731.250 kg incir satmış ve 1.977.063.692 TL tutarında gelir sağlamıştır. 1990 yılında ise Avrupa Topluluğuna üye ülkelere, başta Almanya, Fransa, İngiltere v.s. olamk üzere Arjantin ve Mısır'a toplam 4.114.598 kg ve Dış satında FOB satışlar üzerinden yaklaşık 23.033.810.355 TL tutarında gerçekleştirmiştir. Bu tutarlar ile yaklaşık 7 milyon dolarlık döviz girdisi sağlamıştır. Ayrıca Birliğin Araştırma-Geliştirme Müdürlüğü bünyesinde verimlilik birimi, bitki koruma birimi, kalite kontrol ve eğitim yayım birimi 1990 yılı çalışmaları ile ortak üreticinin yararına faaliyetlerde bulunmaktadır. Verimlilik birimi, incir bahçe topraklarının analizi ve gübrelemeyle ilgili teknik bilgileri incir üreticisine iletmektedir. Yine bitki koruma birimince dışsatım yapılan incir ve incir ezmesi numularını incelenerek analizlere tabi tutulmuştur.

Birlik eğitim ve yayın birimi, incir üreticisini bilinçlendirmek amacıyla üretici mektubu dağıtmaktadır. 3 aylık dönem değerlendirme toplantılarıyla teknik bilgi alışverişinde yapılmaktadır.

b- Tariş Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği

Tariş Üzüm Birliği, 1990 yılı bilançosuna göre 16 birim kooperatif ve 18.000'e yaklaşan üretici ortağı ile faaliyet göstermektedir. Birlik bünyesinde řu işletmeler vardır;

Alaşehir Entegre Üzüm İşletmesi	40.000 ton/yıl
Sirke İşletmesi	1.200.000 ton/yıl
Pekmez İşletmesi	420 ton/yıl

Bornova'da da 10.000 ton/yıl ve Alsancak'ta 20.000 ton/yıl kapasiteli üzüm işletmeleri bulunmaktadır. Ayrıca ürünlerin korunması amacıyla 90.000 ton kapasiteli Üzüm Depolama İşletmesi bulunmaktadır.

Birliğin 1986-1991 yılları ürün alımları (Ortak ve Ortak olmayan üreticiden) Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10: Tariş Üzüm Birliğin Ürün Alımları

(1986-1991)			
Yıllar	Türkiye Üretimi (Ton)	Birlik Alım Miktarı (Ton)	Üretimdeki Payı (%)
1986-1987	110.000	12.893	13
1987-1988	100.000	19.542	19.5
1988-1989	120.000	19.351	16
1989-1990	138.000	31.665	23
1990-1991	135.000	32.279	24

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları Dairesi Başkanlığı verilerinden derlenmiştir.

Ülkemizin önemli dışsatım ürünlerinden olan ve önemli bir döviz kaynağı oluşturan çekirdeksiz kuru üzüm piyasasında önemli bir işleme sahip olan birliğin ürünleri iç ve dış piyasalarda değerlendirilmektedir.

Tablo 11'de Birliğin 1989-1990 yılı üzüm satışları ülkeler bazında gösterilmiştir.

Tablo 11: 1989-1990 Yılları Üzüm Dışsatımı

ÜLKELER	1989 Yılı		1989 Yılı	
	Miktar (kg)	Diğer (TL) 000	Miktar (kg)	Diğer (TL) 000
İNGİLTERE	1.755.172	6.466.5,77	2.587.490	10.909.0,22
KANADA	56,700	180,7,35	720.720	2.737,7,80
İRLANDA	18,750	70,7,84	129.937	510,1,43
ALMANYA	18.900	64,8,97	110.200	499,7,99
ÇİN	-	-	999.992	2.247,8,51
SURİYE	-	-	94.990	326,7,245
MAURİTİUS	-	-	15.092	67,2,49
GENEL TOPLAM	1.849.522	6.782,9,44	4.658.421	17.598,5,72

Kaynak: Tarış Üzüm TSK Birliği 1990-1991 faaliyet raporundan düzenlenmiştir

Çekirdeksiz Kuru üzüm en büyük tüketeci piyasasını oluşturan Avrupa Topluluğu ülkelerinden Almanya, İrlanda ve İngiltere'ye Birlikçe dışsatım yapılmaktadır. 1990 yılı sonu itibarıyla yine bu üç ülke ve bunlara ek olarak Çin, Kanada ve Suriye'ye dışsatım yapılmıştır. 1989-1990 yılı çekirdeksiz kuru üzüm dışsatımında toplam 24.381.517.391 TL'lık gelir elde edilmiştir. Yapılan dışsatımlarda birlik ile alıcı ülke arasında fob satışlar uygulanmıştır.

İncir Birlikte olduğu gibi Üzüm Birlikte de Genel Müdürlükçe oluşturulan birimlerde kuru üzüme ilişkin verimlilik kalite-kontrol, üretim ve eğitim faaliyetleri sürdürülmektedir.

c- Tariş, Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği

Tariş pamuk birliği 54 birim kooperatif ve 57 bin dolayında ortağa sahiptir, Birlik bünyesinde 2 Sawgin ve 20 Rollergin Çırçır İşletmesi, 17.500 ton/yıl kapasiteli Çığlı iplik fabrikası ve 45.000 ton/yıl kapasiteli Pamukyağı konbinasından hamyağ, margarin (Tama ve Tarin markalı) sabun, deterjan, Teneke kutu (Margarin Unitesi ihtiyacı için), Gleserin birimlerine sahiptir. Yine birlik bünyesinde 400 bin ton kapasiteli, kütlü pamuğun korunması için depo bulunmaktadır. üreticiden alınan pamuğun bir bölümü iplik fabrikasında iplik olarak işlenirken, geriye kalan kısımda alış saktımına yönelik tekstil sanayiine yoğunlaştırılmaktadır.

Tablo 12'de Pamuk Birliğin 1986-1991 yıllarındaki kütlü pamuk alımları bölge üretimine oranıyla verilmiştir.

Tablo 12 : Pamuk Birliğin Ürün Alımları

(1986-1991)			
Yıllar	Türkiye Üretimi (Ton)	Birlik Alım Miktarı (Ton)	Üretimdeki Payı (%)
1986-1987	530.000	105,581	10
1987-1988	585.000	76,385	13
1988-1989	760.000	204,474	27
1989-1990	615.000	121,544	20
1990-1991	670.000	224,135	33

Kaynak: Tariş Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 1990-1991 faaliyet raporundan düzenlenmiştir.

1989-1990 ve 1990-1991 iş yılında ortak üreticilerden elde edilen kütlü pamuğun işlenmesi sonucu oluşan Mahlıç pamuk alış satımı ülkeler itibarıyla Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13: Pamuk Birliğin 1989-1990 ve 1990-1991 İş yılları Dışsatım Miktar ve Değerleri

ÜLKELER	1989-1990		1990-1991	
	Miktar (kg)	Diğer (TL) 000	Miktar (kg)	Diğer (TL) 000
PORTEKİZ	484,723	2.242.6,53	500.000	2.486.9,94
İTALYA	437,483	2.019.3,88	2.000.000	10.215.9,09
POLONYA	-	-	235.051	1.413.2,28
İSPANYA	399,710	1.853.3,87	-	-
ALMANYA	226.866	1.055.1,18	-	-
ÇEKOSLAVAKYA	-	-	200.000	1.398.7,33
TOPLAM	1.548.782	7.105,46	2.935.031	155.14.8,64

Kaynak: 1990-1991 Pamuk Birliği faaliyet raporundan düzenlenmiştir.

Tablo 13'de görüldüğü gibi 1989-1990 iş yılında gerçekleştirilen dış satım tutarı 7 Milyar dolayında, 1990-1991 iş yılında Portekiz, İtalya, Polonya ve Çekoslavakya'ya yapılan Mahlıç pamuk dış satımı ise 16 Milyara yakındır.

Birlik faaliyetleri arasında kaliteli tohumların ve kimyevi gübrelerin ortak üreticiye sunulması, pamuğun zararlardan korumak için zirai mücadele ilaçlarının ortakların talebi doğrultusunda dağıtılması sayılabilir. Bu faaliyetler ile birlik dış pazarlara kaliteli ürün sunmayı hedeflerken, dış pazarlarda yer edinmeyi de sağlama çabasıdadır.

d- Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği

Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği bağlı 32 birim kooperatif ve 15.440 üretici ortağı ile iç ve dış piyasada faaliyet göstermektedir. Birliğin bünyesinde 57.600 ton/yıl kapasiteli zeytinyağı kombinası, 57.600 ton/yıl kapasiteli ambalajlama işletmesi, 80 ton/gün kapasiteli zeytin sıkma tesisi bulunmaktadır. Ayrıca birliğe bağlı Kooperatiflerde 20 adet klasik zeytin sıkma tesisi (Taşlı sistemli Zeytin Sıkma) vardır. Birliğin kooperatif yörelerinde 1350 ton/yıl kapasiteli 6 salamura zeytin işletmesi vardır. İzmir'deki zeytinyağı işleme tabi tutularak "Tariş" Markalı olarak iç ve dış pazarlarda satışa sunulmaktadır.

Birliğin 1986-1992 Ürün alımları ve Alımların Türkiye toplam üretimi içindeki Tablo 14'de verilmiştir.

Tablo 14: Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği Ürün Alımları

(1986-1992)			
Yıllar	Türkiye Üretimi (Ton)	Birlik Alım Miktarı (Ton)	Üretimdeki Payı (%)
1986-1987	110.000	21.924	20
1987-1988	60.000	-	-
1988-1989	95.000	6.921	7.28
1989-1990	50.000	5.800	12
1990-1991	100.000	11.780	12
1991-1992	86.000	18.000	22.5

Kaynak: Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin 1990-1991 faaliyet raporlarından düzenlenmiştir.

Birliğin, Zeytinyağı Kombinesi ve Ambalaj Üniteleri ile 1990-1991 dönem üretim çalışmaları sonunda iç ve dış pazarlarda satışa sunulmuştur. Birliğin iç satışları incelendiğinde Zeytin, Salamura, yeşil zeytin, Zeytinyağı (Rafine rivyera), zeytinyağı yan ürünlerinin (zeytinyağı asidi, yağlı çamur, salamura) satışı yaklaşık 27 Milyar TL tutarındadır.

Birliğin 1990-1991 iş yılı dış satışlarını incilediğimizde Tablo 15'deki gibidir.

Tablo 15: Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliğinin Miktar ve Değer Olarak Dışsatımları

(1990-1991)			
Ülke	Cins	Dış Satım Miktarı (Kg)	Dış Satım Miktarı (Kg)
A.B.D.	Rivyera	324241,040	2.814.3,09
Hollanda	Rivyera	60016	578.9,26
A.B.C.	Rafine	39312	333.4,83

Kaynak: Tariş Zeytin ve Zeytinyağı T.S.K. Birliği 1990-1991 faaliyet raporu verilerinden düzenlenmiştir.

Birliğin dış satım faaliyetlerinde özellik Libya ve Rusya gibi ülkemiz için önemli dış pazar konumundaki ülkelerdeki son gelişmeler, buna bağlı değişen piyasa koşullar ve dış alım rejimlerinin zeytinyağı dış satımını olumsuz etkilemesi ve büyük düşüşler olması, birliğin yeni arayışlar içine girmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda günümüzde zeytinyağı dış alımında önemli bir yer tutur. A.B.D. pazarına girebilmek ve bu pazarda İspanya, İtalya gibi başlıca dış satıcı ülkelerle rekabet edebilmek için birlik, özellikle tanıtımı için Beta Dış Ticaret şirketi ile işbirliğine girişmiştir. Bu şirkete, A.B.D. pazarında birlikçe üretilen zeytinyağının pazarlaması konusunda yetki verilmiştir.

B- Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
(Marmarabirlik)

Marmarabirlik, 8 Kooperatif ve 34.370 üretici ortağı ile yemeklik (sofralık) zeytin konusunda faaliyet göstermektedir.

Marmarabirlik, ortak üreticilerden satın aldığı zeytinleri işleyip, tüketime hazırlayarak iç ve dış pazarda değerlendirmektedir. Marmarabirliğin çalışma konusu olan Zeytin Gemlik tipi zeytin olarak adlandırılmaktadır. Marmarabirliğin 1986-1992 yılları ürün alımları Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16: Marmarabirliğin Ürün Alımları

(1986-1992)			
Yıllar	Türkiye Üretimi (Ton)	Birlik Alım Miktarı (Ton)	Üretimdeki Payı (%)
1986-1987	202.000	18.679	9
1987-1988	173.000	6.188	4
1988-1989	218.000	17.153	8
1989-1990	150.000	8.601	6
1990-1991	250.000	34.144	14
1991-1992	100.000	19.348	19

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları Dairesi Başkanlığı verilerinden derlenmiştir.

Birlik iç satışlarını yurt düzeyine yayılmış bulunan bayilikler aracılığı ile yürütmektedir. Yurt dışında da 1990 yılına kadar tek bayilik sistemiyle yürütülen dış satışlar 1991-1992 iş yılında yeni bir sisteme

dönüştürülmüştür. Buna göre Birlikçe oluşturulan koşullara uyulması kaydıyla Avrupa'da bayilik talep eden kişi ve kuruluşlara Bayilik verilen Dört firma ile yılla 6-7 bin ton zeytin satışı hedeflenmektedir³².

Marmarabirliğin dış satıma yönelik çabaları 1991-1992 yılında A.B.D. ve Türki Cumhuriyetleri ile söz konusu olmaktadır. Türki Cumhuriyetleriyle kurulan dış satım ilişkilerinde bu ülkelerde pek tanınmayan zeytin tanıtılarak, yeni bir pazar yaratabilme çabaları Birlikçe sürdürülmektedir. Bu Cumhuriyetlerle yapılan dış satım işlemlerinde; Birliğin satacağı Zeytine karşılık para yerine Gübre, ilaç vs. alma yanı takas yönteminin uygulanacağı söz konusudur.

Marmarabirliğin 1992 tarihinde faaliyete geçen Marmarabirlik Entegre Tesisleri ile özellikle dış pazara yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu tesislerden zaman kaybetmeden oluşturulan Mamuller hijyenik koşullarda ambajlanarak dış pazarlara sunulması hedeflenmektedir. Özellikle yurt dışındaki tüketicilerin tuzlu zeytin istemedikleri ortaya çıktığı için son yıllarda zeytin dış satımlarında azalma görülmektedir. İşte birliğin Entegre tesislerinde tüketici taleplerine uygun olarak (tuz oranının ayarlanması) üretim yapılacağıda söz konusudur.

Marmarabirliğin 1986-1992 yılları dışsatım miktar ve değerleri Tablo 17'de gösterilmiştir.

³² 1991-1992 Yılı Marmarabirlik Raporu

Tablo 17: Marmarabirliğin Dışsatım Miktar ve Değerleri

(1986-1992)		
Yıllar	Birlik Dış Satım Miktarı (Ton)	Birlik Dış Satım Değeri (000 \$)
1986-1987	200	287
1987-1988	461	641
1988-1989	562	972
1989-1990	599	1.096
1990-1991	866	2.343
1991-1992	2173	3.730

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları Dairesi Başkanlığı' verilerinden derlenmiştir.

Tablo 17'de görüldüğü gibi yıllar itibarıyla Brliğin Zeytin dışsatımı artış göstermiştir. 1991-1992 döneminde 2173 Ton zeytin dışsatımından 3.730.000 dolarlık gelir elde edilmiştir.

C- Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Tiftikbirlik)

Tiftikbirlik, Birliğe bağlı 25 birim kooperatif ve 15.278 ortağı ile tiftik üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Üreticilerden alınan Tiftik, Birlik işletmesinde insan emeği ile temizleme ve ayıklamaya tabu tutularak standartlara ayrılmaktadır³³. Birliğin 1986-1992 yıllarına ait tiftik alımları Tablo 18'de verilmiştir.

³³ ÜNER, s. 159.

Tablo 18: Tiftikbirliğin Tiftik Alımları

(1986-1992)

Yıllar	Türkiye Üretimi (Ton)	Birlik Alım Miktarı (Ton)	Üretimdeki Payı (%)
1986-1987	3.500	-	-
1987-1988	3.200	378	12
1988-1989	2.800	543	19
1989-1990	2.500	972	39
1990-1991	2.000	1200	60
1991-1992	1.800	832	46

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre düzenlenmiştir.

Birliğin 1986-1991 yıllarına ilişkin dış satım miktar ve değerleri Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19: Tiftikbirliğin Dışsatım Miktar ve Değerleri

(1986-1991)

Yıllar	Birlik Dış Satım Miktarı (Ton)	Birlik Dış Satım Değeri (000 \$)
1986-1987	-	-
1987-1988	-	-
1988-1989	-	-
1989-1990	119	266
1990-1991	32	82

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre düzenlenmiştir.

Tiftikbirlik, özellikle son yıllarda tiftik fiyatlarının yetersizliği, yem fiyatlarının yüksekliği, mer'aların azalması tiftik üreticisinin tiftik keçisini kesmeye yönelmesine bağlı olarak üretimdeki düşüklük ve kalitedeki olumsuzluklar nedeniyle birlik dışsatımında, özellikle 1986-1989 döneminde faaliyet gösterememiştir³⁴. Son yıllarda miktarca fazla olmasa da Tablo 19'da görüldüğü gibi dışsatım gerçekleşmiştir.

D- Gül ve Gülyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Gülbirlik)

Gülbirlik 13 Birim Kooperatifi ve 12148 üretici ortağı ile faaliyet göstermektedir. Birliğin 15 ton/gün ile 140 ton/gün kapasite arasında değişen tesislerinde üreticiden alınan (Gül Çiçeği) işlenerek gülyağı ve gül konkriti (katı gülyağı) olarak üretilmektedir.

Birliğin 1986-1992 yılları itibarıyla gülçiçeği ve gülyağı alımları Tablo 20'de görülmektedir.

Tablo 20: Gülbirlik Gülçiçeği ve Gülyağı Alımları

(1986-1992)			
Yıllar	Türkiye Üretimi (Ton)	Birlik Alım Miktarı (Ton)	Üretimdeki Payı (%)
1986-1987	11.202	2.542	23
1987-1988	17.317	4.669	27
1988-1989	18.961	5.261	28
1989-1990	22.857	3.942	17
1990-1991	24.077	5.788	24
1991-1992	24.945	3.650	15

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre düzenlenmiştir.

³⁴ Tiftik Ekonomik Raporu, 1990, s. 4.

E- Antalya Narenciye Tarım Satış Kooperatif Birliği (Narenciyebirlik)

Birlik kendisine bağlı 5 birim kooperatif ve 1249 üretici ortağı ile Limon, Portakal ve Greyfurt üzerinde faaliyet göstermektedir. Üretici ortaklardan alınan Limon, Portakal ve Greyfurt tasniflenip ambalajlandıktan sonra iç ve dış pazarlarda değerlendirilmektedir.

Birliğin 1986-1992 Alımları ve alımların Türkiye üretimdeki payı Tablo 22'de gösterilmiştir.

Tablo 22: Narenciyebirliğin Ürün Alımları

(1986-1992)				
Yıllar	Ürün	Türkiye Üretimi (Ton)	Birlik alım Miktarı (Ton)	Üretimdeki Payı (%)
1986-1987	Limon (1)	310.000	1.267	0,47
	Portakal (2)	750.000	1.328	0,06
	Greyfurt (3)	30.000	574	1,9
1987-1988	(1)	340.000	586	0,17
	(2)	700.000	360	0,05
	(3)	27.000	509	1,9
1988-1989	(1)	360.000	1.115	0,31
	(2)	740.000	509	0,07
	(3)	30.000	297	1,0
1989-1990	(1)	335.000	1.534	0,46
	(2)	740.000	416	0,06
	(3)	28.000	372	1,3
1990-1991	(1)	357.000	1.674	0,47
	(2)	735.000	309	0,04
	(3)	33.000	210	0,6
1991-1992	(1)	429.000	2.239	0,52
	(2)	830.000	188	0,02
	(3)	42.000	356	0,8

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 22'de görüldüğü gibi Narenciyebirliğin ürün alımlarındaki pay oldukça düşüktür. 1986-1987 döneminde limon, portakal ve greyfurt alımlarının Türkiye üretimindeki toplam payı %2.43 gibi düşük bir paydır. Birliğin limon alımlarında yıllara göre az da olsa artış olurken, portakal ve greyfurt alımları özellikle 1991-1992 yılları arasında azalma göstermiştir.

Narenciyebirliğin 1986-1992 yıllarına ilişkin dış satım miktar ve değerleri ise Tablo 23'de görülmektedir.

Tablo 23: Narenciyebirliğin Dışsatım Miktar ve Değerleri

(1986-1992)			
Yıllar	Ürün	Türkiye Üretimi (Ton)	Üretimdeki Payı (%)
1986-1987	Limon (1)	291	117
	Portakal (2)	142	46
	Greyfurt (3)	203	77
1987-1988	(1)	286	110
	(2)	214	62
	(3)	198	67
1988-1989	(1)	487	234
	(2)	112	35
	(3)	160	53
1989-1990	(1)	612	272
	(2)	216	66
	(3)	127	47
1990-1991	(1)	415	232
	(2)	67	22
	(3)	54	16
1991-1992	(1)	1,088	601
	(2)	1,199	654
	(3)	48	20

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları Dairesi Başkanlığı verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 23'de görüldüğü gibi Narenciyebirliğin, dışsatım değerlerinde sürekli bir dalgalanma sözkonusudur. Türkiye için önemli döviz kaynaklarından olan narenciye özel sektörde şirketler aracılığı ile de dış ülkelere pazarlanmaktadır. Çabuk bozular nitelikte olan narenciyenin son yıllarda dış ülke talepleri (tüketici) gözönüne alınarak, özel sektöre şoklama ile dondurulmuş hale getirilmesi yaygınlaşmaktadır. Dayanıklılığın artması için narenciye de özellikle şahıs firmalarınca şoklama tesislerine yönelik yatırımlar artmaktadır. Narenciyebirliğin, narenciye üretiminden çok az bir pay elde etmesi, dolayısıyla dışsatımda da etkili olamaması, teknolojiye uygun bir takım yatırımları yerine getirememesinden de kaynaklanmaktadır.

F- Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Fiskobirlik)

Birlik kendine bağlı 60 birim Kooperatif ve 216.570 üretici ortağı ile çalışmalarını yürütmektedir.

Dünya Fındık Üretiminde ilk sırayı alan ve Türkiye'nin geleneksel dış satım ürünü olan Fındık alım ve dış satımda birliğin payı büyüktür. Birlik tarafından üreticiden alınan fındıklar birliğin Entegre Fındık işleme ve paketlenme tesislerinde işlenerek iç ve dış pazarlara sunulmaktadır. Önceki Yıllarda birlik hammadde ve yarı işlenmiş olarak dış satıma sunduğu fındığı, Dünya piyasasının taleplerinide göz önüne alarak yarı mamul, mamul olarak geliştirme yolunda önemli adımlar atmıştır.

Birlik tesislerde üretilen mamullerin yaklaşık %80'ni dış pazarlarda satmayı hedeflemektedir. Birlik iç satışlarını ise Başbayilikler düzeyinde sürdürmektedir. Birliğin 1986-1991 yılları arasındaki ürün alımları Tablo 24'de verilmiştir.

Tablo 24: Fiskobirliğin Fındık Alımları (Kabuklu + İç Fındık)

(1986-1992)

Yıllar	Türkiye Üretimi (Ton)	Birlik Alım Miktarı (Ton)	Üretimdeki Payı (%)
1986-1987	300.000	57.828	19
1987-1988	280.000	20.887	7
1988-1989	402.000	143.801	35
1989-1990	550.000	307.807	56
1990-1991	375.000	129.591	35
1991-1992	315.000	85.145	27

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları Dairesi Başkanlığı verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 24'de görülen Fiskobirliğin alımlarında; 1986 ve 1987 yılında birlik alım miktarının üretimdeki payının düşüklüğü dikkat çekmektedir. Bu dalgalanmalar ürün alımlarına ödenen fiyatlarla yakından ilgilidir. Birliğin 1985-1991 yılları arasındaki dış satışları ise Tablo 24'de verilmiştir.

Tablo 25: Fiskobirliğin Kabuklu ve İç Fındık Dışsatım Miktar ve Değerleri

(1985-1991)

Yıllar	Birlik Dış Satım Miktarı (Ton)	Birlik Dış Satım Değeri (ooo \$)
1985	20.020	53.962
1986	7.776	26.983
1987	22.704	80.614
1988	19.129	51.327
1989	14.621	37.813
1990	27.114	75.810
1991	9.075	26.040

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları Dairesi Başkanlığı verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 25'de görüldüğü gibi dünya piyasasında "FKB" Markasıyla özellikle 1980'den önce önemli dışsatım yapan Birlik, özellikle 1980'den sonraki dönemlerde dışsatım da sürekli dalgalanan bir durum göstermiştir.

Radyasyon, Körfez savaşı, Birlik alım fiyatlarının geç ve düşük açıklanması ve özel sektörün fındık piyasasındaki keskin rekabeti fındık dışsatımını Birlik açısından olumsuz etkilenmiştir.

Birlik, özellikle AET ülkelerine ve son yıllarda da A.B.D. Yenizelanda, Avusturya, Kanada ve Japonya gibi ülkelere yönelik dışsatım faaliyetleri yürütmektedir.

2- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Dış Pazarlama Hizmetleri

Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri amaçları gereği ürünleri üreticiden toplayıp dış ülkelerdeki alıcılara ulaştırmakta çeşitli pazarlama hizmetlerini yerine getirmektedirler.

Ülkemizde Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin faaliyet gösterdikleri ürünler yaptıkları başlıca pazarlama hizmetlerini Ürünlerin Toplanması bir araya getirilmesi, pazar-haber ve bilgilerinin toplanması ve pazar araştırması standartlaştırma ve dereceleme, işlenmesi, ambalajlama ve paketlenme, depolanması, zarar tehlikelerinin karşılanması, pazarlamanın finansmanı, fiyatlandırılması, kalite kontrolü, ürünlerin tanıtılması ve talep yaratılması, dışsatım işlemlerinin yapılması, gümrükleme işlemleri ve satış olarak sıralanabilir.

Birlikler bu hizmetleri yerine getirirken Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Anasözleşmelerindeki maddeler uyarınca yerine getirmektedirler.

A- Ürünlerin Satın Alınması, toplanması ve Biraraya Getirilmesi

Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri ortak Üreticilerden ve ortak olmayan üreticilerden satın alarak pazarlama ve işleme için bir araya getirirler.

Ürünlerin Birliklerce yeter miktarda toplanmasında ortakların ürünlerini birliğe bağlı kooperatiflere teslim etmelerinin etkisi büyüktür.

Dışsatım yapın Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Ürünleri devlet destekleme alımları kapsamına girdiklerinden desteklenen ürün fiyatları çoğunlukla düşük ve yetersizdir.

Ülkemizde Birliklerin ürün alım politikaları devletçe saptanmaktadır. Devlet ile üretici arasında aracı fonksiyonu yerine getiren Birlikler Devletin (T.C Sanayi ve Ticaret Bakanlığı) politikaları doğrultusunda, önce ortak üreticiden toplanan ürünleri satın alırlar; Yeterli miktarda ve kalitede ürün elde edilmezse ortak dışı üreticiden de ürün alınır³⁵.

Devlek destekleme kapsamı içinde yer alan Tarım Satış kooperatifleri Birlikleri, iç piyasadaki ürün fiyatları yükseldiğinde ve ticari faaliyetleri için gerekli miktarda ürün elde edemediklerinde Bakanlığın onayı ile ürün fiyatlarını artırabilirler. Böyle bir durumda hedeflenen asgari alım miktarına ulaşabilmesi için gerektiğinde ortak, ortak olmayan üreticiler ve serbest piyasalardan da (Ticaret Borsası), ürün satın alabilmektedirler³⁶.

Ülkemizde özellikle 1960 yılından bu yana geniş ölçüde uygulanan Devlet adına Birliklerce ürün alımları, 1980 yılında yürütülmeye başlanılan ve serbest rekabet ilkesine dayanan ekonomik yapıya bağlı olarak sınırlı tutulmuş ve daha az sayıda ürün bu faaliyet kapsamına alınmıştır.

1960-1980 yıllarında çekirdekli ve çekirdeksiz kuru üzüm, yaş üzüm, pamuk, incir, zeytinyağı, ayçiçeği, soya, koza, fındık, gülçiçeği, kırmızı kabuklu mercimek, nohut, fasulye, tiftik, antep fıstığı gibi

³⁵ Tarım Satış Kooperatifleri Anasözleşmesi: Madde 50.

³⁶ Nevzat CİZRE, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, Ankara, 1991, s. 451.

ürünler arka arkaya Devlet adına birliklerce satın alınmıştır. 1990 yılında yalnız tiftik ve yaş koza ürünü Devlet adına Birliklerce (tiftik Birlik ve kozabirlik) satın alınırken, 1991 yılında ise kütlü pamuk, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, Fındık, Ayçiçeği, Soya, Antepfıstığı, tiftik ve yaş koza destekleme kapsamı içine alınmıştır³⁷.

Ürün toplama ve satın alınmasında devletçe uygulanan politik kararlar, fiyatlardaki düzensizlik, ürün alımlarındaki dengesizlik Birliklerin faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir.

B- Pazar Haber ve Bilgilerinin Toplanması ve Pazar Araştırması

Tarım Satış kooperatifleri Birlikleri, bir araya getirdikleri ürünleri sunacakları, dış ülke pazarları hakkında bilgi toplamak ve araştırma yapmak zorundadırlar.

Dış piyasalardaki fiyat hareketleri satış merkezlerine ulaşan ürünlerin miktarı ve genel durumlar hakkında günü gününe bilgi edinmek gereklidir.

Ülkemizde Tarım Satış kooperatifleri Birlikleri genellikle özel pazar, haber ve bilgilerinin toplanması ve pazar araştırmaları yapılması birimlerine sahip değillerdir. Birliklerin pazar haber ve bilgileri daha çok Dış Ticaret Ateşliklerinin gönderdikleri raporlara dayanmaktadır³⁸. Bu raporlarda dağınık, sınırlı ve eski tarihli bilgilerin olması, ilgili ülkeler için yeni değişimleri yansıtmamaktadır.

Birlikler, kendi özel çabaları ile iletişim kurma yoluna gittikleri gibi, bir kısım birlikler (Fiskobirlik gibi) yörede aynı işle uğraşan özel

³⁷ CİZRE, s. 446.

³⁸ GÜNEŞ, s. 165.

firmalardan da bilgi almaktadırlar. Bazı birliklerde (Güneydoğubirlik gibi) dış piyasa haberlerini takip ederek mektup yada teleks aracılığı ile bilgi sağlamaktadırlar. Anlaşılacağı gibi birlikler, sağlıklı dışpazar bilgisi elde edebilecekleri birimleri oluşturmamışlardır. Bu da birliklerin karşılaştıkları önemli sorunlardandır.

C- Standartlaştırma ve Dereceleme

Birlikler, kendi konularına giren, dışsatımını yaptıkları ürünlerinin standardizasyonu Türk Standartları Enstitüsü normlarına göre yapmaktadırlar³⁹. Ancak bu yeterli olmamaktadır. Standartlaştırma ve dereceleme özellikle dış ülke tüketicilerince önem verilen konuların başında gelmektedir.

Dış ülke alıcıları ürünün rengi, şekline homojen olmasına dikkat etikleride göz önüne alınırsa birliklerin standartlaşma ve dereceleme çok daha fazla önem vermelerinin yerinde olacağı bir gerçektir⁴⁰.

Ülkemizde fındık istenen ölçülere göre sınıflandırılmakta gerektiğinde de kırma makinalarında kırılıp gerekli işlemler yapılarak, bez torbalarda sevk edilmektedir. Pamuk, cinslerine göre balya edilip sevk edildiği gibi zeytinde tanelerinin büyüklüğüne göre kısımlara ayrılıp büyük zeytinde tanelerinin büyüklüğüne göre kısımlara ayrılıp büyük paketlerde dış ülkelere gönderilmektedir⁴¹. Bir takım ürünlere uygulanabilen bu işlemler diğer bazı ürünlere (Taze sebze-meyve gibi) tam anlamıyla uygulanamamaktadır. Dış ülkelere, birliklerden alınan

³⁹ AKTEPE, s. 60.

⁴⁰ Turan GÜNEŞ, "Tarımda İç ve Dış Pazarlama", 2. Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, İzmir, 1981, s. 370.

⁴¹ AKTEPE, s. 60.

ürünler, dış alıcılara standartlara ayrılarak, tekrar satılmakta buda dış alıcılara önemli karlar sağlamaktadır. Standartlaştırma ve derecelemenin dışsatımda ne kadar önemli olduğu görülmekte ve bu amaçla birliklerin bünyesinden dış ülke talepleri doğrultusunda standartlaştırma ve dereceleme birimleri oluşturmalı yada geliştirmelidir.

D- İşleme

Özellikle son yıllarda dış pazarlarda işlenmiş ürünlere artan talep ve işlenmiş ürünlerdeki rekabet, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin de ürünleri daha çok işlemeye almalarını gerekli kılmaktadır.

Birlikler, sahip oldukları çeşitli işleme ve entegre tesisler ile satın aldıkları fındığın, üzümün, zeytinin, incirin ve diğer birçok ürünün işlenmesi konusunda hizmet vermektedir. İşleme hizmetlerinin iyi bir şekilde yapılması, uygun yer ve teknoloji seçimiyle beraber uygun kapasitenin kurulmasına ve işletilmesine bağlıdır. Ülkemizde birliklerce kapasite, teknoloji seçimi ve pazar araştırmalarının yeterince yapılmaması yüzünden kurulup açılmayan tesislerde (Güneydoğu Birliğin Konsantre Üzüm tesisi gibi) bulunmaktadır.

İşleme tesislerinde kurulu kapasitelerin kullanılması ve bu tesislerdeki fazla istihdam maliyeti yükselmektedir.

Tariş, Antbirlik, Çukobirlik hammaddeyi (pamuğu) mamul hale getirip değerlendirerek tesislerini kurmuşlardır. İç dışsatımda da pamuk yerine ipliğin önem kazandığı son yıllarda bu birliklerin üretimide önemli yer tutmaktadır. Fiskobirliğin yılda 33 bin ton iç fındığı değerlendirdiği tesislerinde ürünlerin %80'i dış satıma yönelik hazırlanmaktadır⁴².

⁴² GÜNEŞ, Kooperatiflerin Dış Ticaret..., s. 168.

E- Ürünlerin Paketlenmesi ve Ambalajlanması

Dış pazarlara yönelik satışı artırıcı pazarların çabalarından olan ürünlerin paketlenmesi ve ambalajlanması ülkemizdeki Tarım Satış Kooperatifleri birliklerince tam olarak yerine getirilmemektedir. Ama buna karşılık üzüm birlikleri, kuru üzüm dış satımında tahta ambalaj yerine karton ambalaj kullanmaya başlamışlardır⁴³. Böylece taşımada hem hafiflik sağlamış hem de maliyetler önemli ölçüde azaltılmıştır.

Kısıtlı olanaklar ve finansal yetersizlikler içinde de Tarım Satış Kooperatifleri birlikleri paketleme ve ambalajlama konusunda tesisleri bulunmamaktadır. Son yıllarda paketleme ve ambalajlamanın dış pazarda daha da önemli yer tuttuğu görülmektedir. Dış alıcılar birliklerden aldıkları ürünleri paketleyip ambalajlayarak kendi damgalarını vurarak başka ülkelere satış yapmaktadırlar. Yani dışardan aldıkları ürünleri paketleyip ambalajlayıp tekrar dış pazarlara satarak kar elde etmektedirler işte bunun önlenmesi için birliklerin dış pazarlamada önemli yer tutan ambalajlama ve paketlemeye önemle eğilmeleri gerekmektedir.

F- Ürünlerin Taşınması

Dış pazarlara sunulacak ürünlerin dış pazarlara ulaşımı, özellikle tarım ürünleri açısından önemli yer tutmaktadır. Taşımada zamanın uzaması, fiyatlarda düşme dolayısıyla riski artırabileceği gibi ürünlerin bozulmasına da neden olabilmektedir. Bu açıdan taşıma, dikkatlice yürütülmesi gereken pazarlama hizmetlerindedir. Çoğunlukla ülkemizdeki Tarım Satış Kooperatifleri birlikleri dış alıcılarla fob satış

⁴³ AKTEPE, s. 61.

üzerine anlaşma yapmaktadırlar⁴⁴. Fob satışların yanında CF ve CIF satışlarda söz konusu olmaktadır⁴⁵.

Tarım Satış Kooperatifleri birliklerinde taşıma hizmeti nakliye acentaları ile de gerçekleştirilmektedir. Taşımada karayolunda TIR kullanımı, deniz yolunda da gemilerle taşıma yaygındır. Kara taşımacılığında petrol fiyatlarının yükselmesinin etkisi taşıma maliyetlerini de olumsuz etkileri söz konusudur. Deniz yolu ile taşımacılıkta Gülbirliğin gülyacağı taşıması görülmektedir. Özellikle son yıllarda konteyner taşıma yaygınlaştığı ülkemizde birliklerin bu taşımacılığa yönelmelerinde yarar vardır.

G- Ürünlerin Depolaması ve Korunması

İç ve dış ürünlerin işlenmeden önce ya da işlendikten sonra dış pazarlara sunulması aşamasına kadar geçen sürede korunması, stoklanması bakımından depolanmanın önemi büyüktür. Depolama özellikle dışsatıma yönelik birlikler de dış pazarlara sürekli ürün gönderme olanağı yaratması açısından da önem kazanmaktadır.

Birliklerin depolama faaliyetleri birlik bünyesinde yapılan depolarda ya da kiralanan depolarda yürütülmektedir. Depolama kapasiteleri genelin de yeterli olmamakla birlikte kiralanan depoların

⁴⁴ FOB: Mal, satıcı tarafından satış sözleşmesinin belirlediği yerde (limon, havalimanı v.b) yüklendiğinde, tüm yitirme ve risklerin satıcıdan alıcıya geçtiği bir satış şeklidir. Yıldırım KILKIŞ, "İhracatta Pazarlama Yöntemleri", İstanbul Ticaret Odası, Ya.No.22, İstanbul, s. 62.

⁴⁵ CF: Satıcı, gösterilen ulaşım yerine malı gönderebilmek için tüm giderleri karşılamakla yükümlü olduğu bir satış şeklidir.

CIF: Mal bedeli, Sigorta ve Navlun anlamındadır. Satıcı bunları karşılamakla yükümlüdür.

KILKIŞ, s. 63-64.

yüksek maliyetlere yol açtığı da görülmektedir. Fiskobirlik, Gülbirlik, Antbirlik ve Kozabirlik yeterli kapasitede depolara sahipken Çukobirlik, Güneydoğubirlik, Tiftikbirlik yeterli kapasite de depolara sahip değildirler⁴⁶.

Teknik özelliklere uygun olan depoların sayıları çok azdır. Fiskobirliğin %50-60 dolayında nisbi neme sahip, hava hareketi iyi, sıcaklığın ayarlanmış depoları bulunmaktadır.

H- Zarar Tehlikesi Karşılanması

Dışsatım faaliyetlerinde Birlikler çeşitli zarar tehlikeleri ile karşı karşıya kalmamaktadırlar. Kooperatiflerde dışsatıma yönelik sigorta henüz uygulanmamaktadır⁴⁷. Dışsatımda birliklerin karşılaşacakları risklere karşı ürünlerin ve araçların sigortalanması konusunda dışsatım teşvik uygulaması için de yer alması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gereklidir.

I- Pazarlamanın Finansmanı

Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri devletin tarım politikalarında devlet adına desteklemede aracı olarak kullanılmaktadırlar. Kredi faizlerinin yüksekliği birliklerin boralarının da çoğaltmaktadır. Bunun yanısıra destekleme alımlarında alım bedellerinin birliklere zamanında gelmemesi de ürünlerin tüccarlara ucuz fiyatlarla satılmasına neden olmaktadır.

Birliklerin finansmanında dışsatım kredileri de söz konusudur. Bu kredi genellikle destekleme alımları dışında kalan ürünler için T.C.

⁴⁶ GÜNEŞ, Kooperatiflerin Dış Ticaret..., s. 172.

⁴⁷ GÜNEŞ, Kooperatiflerin Dış Ticaret..., s. 173.

Ziraat Bankası aracılığı ile Merkez Bankasından alınır. Ancak son yıllarda birliklerin faaliyet gösterdikleri ürünlerin destekleme kapsamı içinde olması nedeniyle birlikler destekleme alım kredisinin bir kısmını dışsattım kredisi için kullanılmaktadırlar⁴⁸. Tek bankaya bağlı birliklerin hızlı faaliyet göstermelerini engellemektedir.

J- Ürünlerin Fiyatlandırılması

Birliklerin ürün alım fiyatlarının belirlenmesinde devletin mali desteği söz konusudur. Burada amaç devletçe destekleme alımı yapılan ürünlerin fiyatlarının dengede tutulması ve dolayısıyla üreticinin korunmasıdır. Hammadde olarak ürün fiyatlarının oluşumu yanında, işlenmiş ürünlerin ya da dış satıma yönelik ürünlerin fiyat oluşumunda önemli yer tutmaktadır.

Günümüzde ürünlerin dış ülkelere satış fiyatının belirlenmesinde asgari tescil fiyatı uygulanması kullanılarak dışalım ve dışsattım (Birlik) arasında anlaşma ile kararlaştırılan fiyatı oluşturmaktadır⁴⁹.

Dış ülkelere fiyatlarının oluşumunda birlikler ile aynı konuda faaliyet gösteren, özel firmaların kendi aralarında rekabet etmeleri yerine ortak dış satış fiyatı belirlemeleri gerekir ki bunlara uymaları dış pazarlar karşılıklı uyumlu ve dengeli çalışmayı da sergileyecektir.

K- Kalite Kontrolü

Ülkemizde dışsattımda yaş sebze ve meyve ve diğer bazı ürünlerde sanayi Ticaret Bakanlığı standartasyon Müdürlüğü Bölge teşkilat yetkileri ve pamuk eksperlerince 1705 sayılı yasanın verdiği yetki ve

⁴⁸ GÜNEŞ, Kooperatiflerin Dış Ticaret...., s. 174.

⁴⁹ GÜNEŞ, Kooperatiflerin Dış Ticaret...., s. 177.

sorumluluk ile standart ve kontrol işleri ürünün tarladan gelişinden, yurt dışına çıkışına kadar yapılmaktadır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı standartsyon müdürlüğüne bağlı dışsatım kontrolörleri ürünün standartta uygun olup olmadığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Zirai Karantina Teşkilatı alıcı ülkelerin garanti koşullarına göre zararlı ve hastalık kontrolünü, gümrük teşkilatı ise çıkış muayenesini yapmaktadır⁵⁰.

L- Ürünlerin Tanıtımı ve Talep Yaratılması

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin, dış pazarlarda daha fazla ürün satmaları ve yeni pazar oluşturmaları çoğunlukla ele alınmamaktadır. Bu konuda birliklerin finansal güçleri de zayıftır. Birliklerin bir bölümü Bakanlığın (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı) katılmayı kabul ettiği uluslararası fuarlarla sınırlı tanıtım yapabilmektedirler⁵¹.

Birliklerin tanıtma ve talep yaratma faaliyetinde bulunmaları birliklerin bağımsız hareket edememeleri ve bürokratik engellerle karşı karşıya kalmalarından kaynaklanmaktadır. Birliklerin, özel sektördeki firmalar gibi reklama ağırlık vermemeleri de dış talebin yaratılması ürün tanıtımına olumsuz yönde etkilemektedir.

Dış pazarlamada klasik pazarlar dışında yeni pazar araştırılmüasına yönelik çalışmalar son yıllarda Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı ve İhracat Genel Müdürlüğü Birliklerin bağlı bulunduğu Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca yapılmaktadır. İlgili Bakanlığın dışsatımın başka ülkelere kaydırılması amacıyla dış satıma yardımcı

⁵⁰ GÜNEŞ, "Tarımda İç ve ...," s. 384.

⁵¹ GÜNEŞ, Kooperatiflerin Dış Ticaret..., s. 178.

olacak önlemleri de söz konusudur. Özellikle A.B.D., Kanada, Japonya, Yeni Zelanda, Avusturya gibi ülkelere yapılan dışsatım da AET ülkelerine oranla kilo da 0.2\$ (20 cent) daha düşük fon uygulaması, dışsatımı teşvik edici ve dışsatımı koruma adına önemli çabalardandır⁵². Fiskobirliğin belirtilen ülkelere dışsatımı özellikle de Japonya'ya artarak gelmektedir.

Ancak bu çabaların yeterli olmaması birliklerin yeni dış pazarlar bulmasını engellemektedir. Bunun için ürünlerin dış ülkelerde tanıtılabileceği merkezlerin oluşturulması birliklerin aracılığı ile ülke dış ticaretinin gelişmesi de sağlanacaktır.

M- Dışsatım İşlemlerinin Yapılması

Birliklerce Ürünlerin dış satımı için tamamlanması gereken başlıca işlemler ve belgeler; Lisans, gümrük çıkış beyannamesi, merşe şahadetnamesi, A-TR-1 ve ATR-3 dolaşım belgeleri, satış faturası, çeki Listesi, çeşitli kontrol ve ekspertiz raporları ve banka işlemleri olarak sıralanabilir⁵³.

Dışsatım işlemlerinin uzun olması ve hızlı sonuçlanmaması, Birliklerin dışsatımdaki faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Özellikle Sanayi ve Ticaret Bakanlığının pek çok konuda onayının alınması satımları geçiktirmektedir.

N- Satış

Birliklerce yapılan dış satımda, satış işleminden önce anlaşma

⁵² DIŞ TİCARETTE FORUM DERGİSİ, S.85 (Kasım-Aralık 1987) s. 33.

⁵³ Mehmet KARAFAKIOĞLU, Uluslararası Pazarlama Yöntemi, İstanbul, 1990, s. 85-86.

yapılan ülkeler hakkında (dışalım yapan ülkedeki söz konusu ürünler ile ilgili mevzuat, dışsatımı yapılan ürün için istenen standart v.b.) sistemli araştırmaların yapılması yerinde olacaktır.

Ülkemizdeki Birliklerin dışsatımında uyguladıkları satış biçimi akredifli satışlar olarak göze çarpmaktadır. Akredifli satışlarda ürünün kime hangi fiyatla satılacağı bellidir, bu açıdan en uygun satış biçimidir.

Birlikler dış ülkelere yaptıkları satışlarda ürünlerin taşınması ve sigorta hizmetleri ile masrafları yüklemekten oluşan satış yolunu yani fob satışları tercih etmektedirler. Ancak karşılıklı anlaşma yoluyla diğer satış biçimleri de (CIF, CF gibi) uygulanmaktadır.

Birliklerin dışsatımları çoğunlukla dış ülkelerdeki özel şahıs ve firmalara dışsatımın yanında birer kooperatif kuruluşu olan Almanya'daki EDEKA'ya İsviçre'deki MİGROS'la ve İsveç'teki UNIL-İCA'ya dışsatımları bulunmaktadır⁵⁴.

3- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Faaliyet Konularını Oluşturan Ürünlerin Türk Tarımındaki Payları

Türkiye'de çeşitli Tarımsal ürünler üzerinde faaliyet gösteren Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin 1981-1986 yılları ve 1987-1991 yıllar arasındaki ortalama alımlarının, söz konusu ürünlerin Türkiye üretimlerine miktar olarak oranlanması Tablo 26'da verilmiştir. Bu tabloya dayanarak Birliklerin faaliyet konularına giren ürünlerin payı aşağıda açıklanmıştır.

⁵⁴ GÜNEŞ, Kooperatiflerin Dış Ticaret..., s. 180.

Cekirdeksiz Yaş Üzüm: 1981-1986 dönemi Türkiye üretimi ortalaması 2.035.000 ton, 1987-1991 dönemi üretim ortalaması ise 2.280.000 ton'dur. Çekirdekli yaş üzüm üzerinde faaliyet gösteren Güneydoğu birliğin 1981-1986 dönemi ürün alım ortalaması 2.660,8 ton, 1987-1991 döneminde ise 3825 ton olmuştur.

Güneydoğu birlikçe alımı yapılan ürünün Türkiye üretimindeki payı 1981-1986 döneminde %0.13, 1987-1991 dönemdi %0.16'dır.

Cekirdeksiz Kuru Üzüm: Çekirdekli Kuru Üzüm, 1981-1986 dönemi Türkiye üretimi ortalaması 99.333.3 ton'dur. 1987-1991 çekirdekli kuru üzüm üretim ortalaması 130.293 ton olarak, yaklaşık 30.700 ton artış göstermiştir.

Çekirdekli kuru üzüm üzerine faaliyet gösteren Güneydoğu birliğin 1981-1986 dönemi alım ortalaması 1.915.7 ton, 1987-1991 dönemi alım ortalaması ise 6088.8 ton dur. Birliğin 1981-1986 dönemi alım miktarının toplam ürün üretimindeki payı %4.95 dir. 1987-1991 döneminde ise %4.68'lik pay söz konusudur. Birlik alımlarında %27'lik bir azalma olmuştur.

Soya Fasulyesi: yağlık soya fasulyesi alımını Çukobirlik, Antbirlik, Karadenizbirlik, Güneydoğubirlik ve Tariş yapmaktadır.

Soya fasulyesinin 1981-1986 dönemi Türkiye üretimi ortalaması 82.279,2 ton, 1987-1991 döneminde ise 166.600 ton'a ulaşmıştır.

Soya fasulyesi üzerinde faaliyet gösteren birliklerin 1981-1986 dönemi ürün alım ortalaması 45.589,2 ton, 1987-1991 dönemi alım ortalamasından 48.206,4 ton olmuştur. Birliklerin, Türkiye toplam

retimendeki ürün alım payı ortalaması 1981-1986 döneminde %55.41 dir. 1987-1991 döneminde %28.93'e dmtr. Anlaılabacağı gibi birliklerin alım ortalamasında dönemlere göre %26.48'lik bir azalma görülmüştür.

Zeytinyağı: Zeytinyağı Türkiye retim ortalaması, 1981-1986 döneminde 83.666.6 ton, 1987-1991 döneminde 77.000 ton'dur.

Zeytinyağı üzerinde faaliyet gösteren Güneydoğubirlik, ve Tariş'in 1981-1986 dönemi ürün alım ortalaması 11.067,5 ton, 1987-1991 döneminde 9.159,8 ton olmuştur. Güneydoğubirlik ve Tariş'in Türkiye zeytinyağı üretimindeki alım payı ortalaması 1981-1986 döneminde %13.23, 1987-1991 döneminde %11.6 olarak gerçekleşmiştir. Dönemler arası birliklerin alım payı %1.63'lk bir azalma kaydetmiştir.

Nohut: Nohut, 1981-1986 döneminde Türkiye nohut rimi ortalaması 360.833 ton, 1987-1991 döneminde 780.100 ton olmuştur. Nohut alımı yapan Güneydoğubirliğin 1981-1986 dönemi alım ortalaması 292,2 ton'dur. 1987-1991 döneminde ise nohut alımı yoktur.

1981-1986 döneminde Türkiye retiminde birliğin ürün alım payı ortalaması %0.80, son dönemde alım yapmadığı için üretimdeki payı yoktur.

Antepfıtığı: Antepfıtığı türkiye rimi 1981-1986 döneminde 2.5.116,7 ton'dan , 1987-1991 döneminde ise 32.600 ton'a ulaşmıştır.

Antepfıtığı zerine faaliyet gösteren Güneydoğubirliğin 1981-1986 dönemi alım ortalaması 872,3 ton, 1987-1991 dönemi alım ortalaması ise 2954,8 ton'dur.

Birliğin 1981-1986 dönemi üretimindeki alım payı ortalaması %3.47, 1987-1991 döneminde bu pay %0.90'a düşmüştür.

Zeytin: Zeytinin Türkiye Üretimi 1981-1986 döneminde 167.33.3 ton, 1987-1991 döneminde üretim 178.200 ton'dur.

Zeytin (yemeklik) alımları üzerinde faaliyet gösteren Marmarabirliğin 1981-1986 dönemi ürün alım ortalaması 14.946,7 ton, 1987-1991 dönemi alım ortalaması ise 17.086,8 ton olmuştur. Birliğin Türkiye üretimindeki 1981-1986 dönemindeki payı %8.93, son dönemde %9.58 olarak az bir artış göstermiştir.

Kuru İncir: Tariş İncir Birliği, kuru incir üzerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Kuru incirin, 1981-1986 dönemi Türkiye üretimi ortalaması 56.716 ton, 1987-1991 dönemi üretim ortalaması 53.700 ton olmuştur.

Birliğin 1981-1986 dönemi ürün alım ortalaması 19.119 ton, alım miktarı 1987-1991 döneminde ortalama 8604,2 olmuştur. Birliğin Kuru İncir alımının Türkiye üretimindeki ortalama payı 1981-1986 döneminde %33.71, 1987-1991 döneminde %16.02'dir.

Çekirdeksiz Kuru Üzüm: Çekirdeksiz kuru üzüm konusunda Tariş Üzüm Birliği faaliyetlerini sürdürmektedir. 1981-1986 döneminde çekirdeksiz kuru üzüm üretimi ortalaması 99.166,7 ton, 1987-1991 döneminde 128.600 ton olmuştur. Birliğin alım ortalaması 1981-1986 döneminde 20.898,5 ton, 1987-1991 döneminde 25,106 ton olarak gerçekleşmiştir. Birlik ürün alımının Türkiye üretimindeki ortalama payı 1981-1986 döneminde %21.07, 1987-1991 döneminde % 19.52 olmuştur.

Ayçiçeği: Antbirlik, Çukobirlik, Trakyabirlik, Karadenizbirlik ve Tariş tarafından yağlık ayçiçeği alımları yapılmaktadır. Ayçiçeği, Türkiye üretimi ortalaması 1981-1986 döneminde 734.000 ton, 1987-1991 döneminde ise bu miktar 1.102.000 tondur.

Birliklerin, 1981-1986 dönemi ayçiçeği alım ortalamaları 278.568,7 ton, 1987-1991 döneminde ise 322.049,6 ton'dur. Birliklerin, ayçiçeği alım ortalamasının 1981-1986 döneminde Türkiye üretimi ortalamasındaki payı %37.95, 1987-1991 döneminde %29.22 olmuştur. 1987-1991 döneminde ayçiçeği Türkiye üretiminde artış olmasına karşılık, birliklerin alımları önceki dönemi göre çok az artmıştır.

Yerfıstığı: Yerfıstığı alımları yerfıskobirlik tarafından yapılmaktadır. 1981-1986 dönemi Türkiye yerfıstığı üretimi ortalaması 52.500 ton, 1987-1991 dönemi üretim ortalaması ise 62.600 ton'dur.

Birliğin 1981-1986 dönemi yerfıstığı alım ortalaması 3829.5 ton, 1987-1991 döneminde 4724.4 ton'dur. Birliğin alımlarının üretimindeki payı 1981-1986 döneminde %7.29, 1987-1991 döneminde %7.54'dür.

Gülçiçeği: Gülçiçeği alımları Gülbirlik tarafından yapılmaktadır. 1981-1986 dönemi Türkiye üretimi ortalaması 8054.2 ton, 1987-1991 dönemi üretim ortalaması ise 21.631.4 ton'dur. Birliğin 1981-1986 dönemi gülçiçeği alım ortalaması 2805.3 ton, 1987-1991 döneminde 4662 ton olarak gerçekleşmiştir. Birliğin alımlarının Türkiye üretimindeki payı 1981-1986 döneminde %34.83, 1987-1991 döneminde %21.55 tir. 1987-1991 döneminde gülçiçeği Türkiye üretim ortalaması 1981-1986 dönemi üretim ortalamasına göre 13.577.2 artmıştır. Ancak 1987-1991 döneminde gülçiçeği üretimi artmasına karşılık birlik alımlarında azalma olmuştur.

Pamuk: Tariş Pamukbirliği, ukobirlik ve Antbirlik kütlü pamuk alımında faaaliiyet gösteren birliklerdir.

1981-1986 dönemi kütlü pamuk Türkiye retimi 1.422.676.1 ton, 1987-1991 dönemi 1.594.000 ton olmuştur. Birliklerin kütlü pamuk alım ortalamaları 1981-1986 döneminde 245.335 ton, 1987-1991 döneminde 365.736.8 ton'dur. Birliklerin kütlü pamuk alımlarının Türkiye retimindeki payı 1981-1986 döneminde %17.24, 1987-1991 döneminde ise %22.94'dr.

Fındık: Türkiye'nin önemli dışsatım ürünlerinden olan Fındık zerine Fiskobirlik çalışmalarını sürdürmektedir. Fındığın 1981-1986 dönemi Türkiye ortalaması296.583.3 ton, 1987-1991 dönemi üretim ortalaması 384.500 ton'dur.

Fiskobirliğin fındık alım ortalaması 1981-1986 döneminde 117.485.3 ton, 1987-1991 döneminde ise 137.446.2 ton olarak gerçekleşmiştir.

Birliğin, Türkiye retimindeki fındık alım payı 1981-1986 dönemi %39.61, 1987-1991 döneminde ise %35.74'dr.

Kırmızı Kabuklu Mercimek: Kırmızı kabuklu mercimek alımları Güneydoğubirlik tarafından gerçekleştirilmektedir. 1981-1986 dönemi Türkiye retim ortalaması 409.500 ton, 1987-1991 dönemi üretim ortalaması ise 553.800 ton'dur.

Güneydoğubirliğin, mercimek alım ortalaması 1981-1986 döneminde 4507.7 ton, 1987-1991 döneminde 28.2 ton olarak son

dönemde azalma göstermiştir. Birliğin mercimek alım ortalamasının Türkiye üretimindeki payı 1981-1986 döneminde %1.10, 1987-1991 döneminde binde 5 olarak ortaya çıkmıştır. 1987-1991 döneminde üretimdeki artışa karşılık birliğin alımları azalmıştır.

Kuru Fasulye: Güneydoğubirliğin faaliyet konuları arasına giren kurufasulye, 1981-1986 dönemi Türkiye üretimi ortalaması 168.333.3 ton, 1987-1991 dönemi 207.600 ton olmuştur. Birliğin kurufasulye alım ortalaması 1981-1986 döneminde 89 ton, 1987-1991 döneminde 62.6 ton olarak azalma kaydetmiştir. Alımların Türkiye Üretimindeki payı 1981-1986 döneminde %0.05, 1987-1991 döneminde %0.03'dür.

Tiftik: Tiftik alımları Tiftikbirlik tarafından yapılmaktadır. 1981-1986 dönemi tiftik üretimi ortalaması 4844.2 ton, 1987-1991 dönemi 2460 ton'dur. Birliğin tiftik alım ortalaması 1981-1986 döneminde 168.7 ton, 1987-1991 döneminde ise 785 ton'dur. Birlik alımlarının üretimdeki payı 1981-1986 döneminde %3.48, 1987-1991 döneminde %31.91 olarak artış göstermiştir.

Limon: Narenciyebirliğin faaliyet konuları arasında yer almaktadır. 1981-1986 dönemi Türkiye limon üretimi ortalaması 286.083.3 ton, 1987-1991 dönemi üretim ortalaması ise 364.200 ton'dur. Birliğin 1981-1986 dönemi limon ortalaması 1350.7 ton, 1987-1991 dönemi alım ortalaması ise 1429.8 ton'dur. Birliğin limon alımları ortalamasının Türkiye üretimindeki payı 1981-1986 dönemi %0.47, 1987-1991 döneminde %0.39'dur.

Portakal: Portakal alımları Narenciyebirlik tarafından yapılmaktadır. 1981-1986 dönemi Türkiye portakal üretimi ortalaması 676.167 ton, 1987-1991 dönemi üretim ortalaması ise 601.000 ton'dur.

1987-1991 dönemi birlik ürün alım ortalaması bir önceki döneme göre azalma göstermiştir. Birliğin portakal alımlarının üretimdeki payı 1981-1986 döneminde %0.09, 1987-1991 döneminde ise %0.05'tir.

Greyfurt: Greyfurt Narenciyebirliğin faaliyet konuları içinde yer alır. Türkiye greyfurt üretimi ortalaması 1981-1986 döneminde 24.000 ton, 1987-1991 döneminde ise 32.000 ton'a ulaşmıştır. Birliğin, greyfurt alımları ortalaması, 1981-1986 döneminde 574.8 ton'dur. 1987-1991 döneminde ise ortalama ürün alımı 348.8 olarak gerçekleşmektedir. Birlik greyfurt alımları ortalamasının Türkiye üretim ortalamasındaki payı 1981-1986 döneminde %2.39, 1987-1991 döneminde ise %1.08'dir.

Greyfurt üretimi dönemlere göre artış gösterirken birlik ürün alımları 1981-1986 dönemine göre azalmıştır.

Kırmızıbiber: Güneydoğubirliğin faaliyet konularındandır. 1981-1986 kırmızıbiber Türkiye üretimi ortalaması 2916.7 ton, 1987-1991 dönemi üretim ortalaması ise 5133.4 ton'dur. Birliğin 1981-1986 dönemi kırmızıbiber alım ortalaması 570 ton, 1987-1991 dönemi alımları ortalamasının Türkiye üretimi ortalamasındaki payı; 1981-1986 döneminde %19.54, 1987-1991 döneminde ise %18.39'dur.

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin faaliyet konusu oluşturan ürünler, 1981-1986 dönemi ve 1987-1991 dönemleri arasında, toplam üretimde çeşitli dalgalanmalar göstermiştir. Tarımsal ürünlerin arzı, iç ve dış tüketicinin ürünü talep etme derecesine göre fiyatlara, iklim koşullarına, teknik araç ve olanaklara bağlı olarak oluşmaktadır⁵⁵.

⁵⁵ Nevzat CİZRE, "Tarım Ürünleri Talebi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri", KOOPERATİF DÜNYASI DERGİSİ, S. 194 (Mayıs 1987), s.3.

Ürünlerin Türkiye Üretiminde 1981-1986 ve 1987-1991 dönemleri arasındaki dalgalanmalarını tarımsal yapıdaki organizasyon bozukluklarına, devletin tarımsal politikasının tutarsızlığına, üreticinin yeterli girdiye ve üreticinin üretimde kalite, verimlilik için gerekli olan bilgiye sahip olmamasına bağlanabilir⁵⁶. 1980 yılından sonra devletçe uygulanan (serbest piyasa ekonomisinin sonucu olarak) dışalım politikası da bu ürünlerin üretimindeki dalgalanmalarını etkileyen etmenlerdir. Özellikle son yıllarda taze meyvelerin özel sektörce dışalımının yapılması sözkonusudur. Böylece ülkemize dışsatım ile giren yeni ürünlere (kivi, ananas vs.) talebin artması da TSK. Birliklerinin faaliyet konularını oluşturan ürünlerin üretimindeki dalgalanmaları etkileyen etmenler olarak sıralanabilir⁵⁷.

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin faaliyet konularını oluşturan ürünlerin 1981-1986 dönemi ile 1987-1991 dönemi birlik alım ortalamalarındaki dalgalanmalar da Tablo 26'da görülmektedir.

Birlikler, bu ürünleri özellikle son dönemde devletin tarımsal politikasına araç olarak devlet destekleme alımlarıyla elde etmektedirler. Destekleme kapsamındaki bu ürünlerin, fiyatlarının ekim döneminden önce açıklanmaması ve fiyatların düşük olması, birliklerin yetersiz finansmanı ve buna bağlı olarak üreticiye ürün bedellerinin zamanında ödenmemesi gibi nedenlerle birliklerin ürün alımlarındaki dalgalanmalara neden olmaktadır.

Birliklerin faaliyet gösterdikleri ürünlerin dışsatıma da konu olmaları bakımından Türkiye ekonomisi içinde önemli yer tutmaktadırlar.

⁵⁶ Turan TEKELİ "Tarım Sektörünün Problemleri ve Beklentileri", KARINCA DERGİSİ, S. 671 (Kasım 1992), s. 30.

⁵⁷ OLAN, s. 19.

Sözkonusu olan ürünlerin üretimlerindeki ve birlik alımlarındaki dalgalanmaların engellenmesi için Türkiye'nin tarım yapısındaki sorunların devlet desteği ile çözümlenmesinde yarar vardır. Serbest pazar ekonomisinin en yaygın uygulandığı Avrupa Topluluğu ülkelerinde bile ürün bazında korunan ve desteklenen tarım sektörü, ülkemiz ekonomisindeki önemi dikkate alınarak tarımda yeniden yapılanma gerçekleştirilmelidir. Tarım kesiminin örgütsel yapısı daha basit ve fonksiyonel olmalı, hizmetler dağınıklıktan kurtarılmalı, üreticinin örgütlenmeye ilgileri arttırılarak, kooperatif örgütlere her türlü desteğin sağlanması gerekmektedir.

Tablo 26: Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin 1981-1986 ve 1987-1991 Dönemleri Ürün Alımları Ortalamalarının Türkiye Üretimi İle Karşılaştırılması

Ürün İsmi	1981 - 1986 Dönemi			1987 - 1991 Dönemi		
	Türkiye Üretimi Ortalaması (Ton)	Birlik Alımları Ortalaması (Ton)	Üretimdeki Payları (%)	Türkiye Üretimi Ortalaması (Ton)	Birlik Alımları Ortalaması (Ton)	Üretimdeki Payları (%)
Çekirdekli Yaş Üzüm	2.035.000	2.660,8	0,13	2.280.000	3825	0,16
Çekirdekli Kuru Üzüm	99.333,3	4.915,7	4,95	130.293	6088,8	4,68
Soya Fasulyesi	82.279,2	45.589,2	55,41	166.600	48.206,4	28,93
Zeytinyağı	83.666,6	11.067,5	13,23	77.000	9159,8	11,6
Nohut	360.833,3	292,2	0,08	780.100	-	-
Antep Fıstığı	25.166,7	872,3	3,47	32.600	2954,8	0,90
Zeytin	167.333,3	14.946,7	8,93	178.200	17.086,8	9,58
Kuru İncir	56.716,7	19.119	33,71	53.700	8604,2	16,02
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	99.166,7	20.898,5	21,07	128.600	25.106	19,52
Ayçiçeği	734.000	278.568,7	37,95	1.102.000	322.049,6	29,22
Yer Fıstığı	52.500	3829,5	7,29	62.600	4724,4	7,54
Gül Çiçeği	8054,2	2805,3	34,83	21.631,4	4662	21,55
Pamuk (Kütlü)	1.422.676,1	245.335	17,24	1.594.000	365.736,8	22,94
Fındık	296.583,3	117.485,3	39,61	384.500	137.446,2	35,74
Mercimek	409.500	4507,7	1,10	553.800	28,2	0,005
Kuru Fasulye	168.333,3	89	0,05	207.600	62,6	0,03
Tiftik	4844,2	168,7	3,48	2460	785	31,91
Yaş Koza	2008,7	394	19,61	1790,0	406,2	22,68
Limon	286.083,3	1350,7	0,47	364.200	1429,8	0,39
Portakal	676.167	657,8	0,09	601.000	356,4	0,05
Greyfurt	24.000	574,8	2,39	32.000	348,8	1,08
Kırmızı Biber	2916,7	570	19,54	5133,4	944,4	18,39

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları Daire Başkanlığı verilerine göre hazırlanmıştır.

4- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Türkiye Dışsatımındaki Yerinin Değerlendirilmesi

Türkiye'nin ülkelere yaptığı dışsatım sanayi, tarım ve madencilik sektörlerinin ürünlerinden oluşmaktadır. 1980'li yıllarda dışsatım sektörel dağılımı incelendiğinde tarım sektörünün dışsatımdaki payı %57.4 olarak gerçekleşirken, 1987 yılında bu pay %18.2'ye düşmüştür⁵⁸. 1990 yılına ait toplam dışsatımın sektörlere göre dağılımında ise toplam dışsatımın %18.1'i tarım ve hayvancılık ürünleri %79.3 sanayi ürünleri ve %2.6'sı madencilik ürünleri olarak yer almaktadır⁵⁹. Kısacası 1980'li yıllardan sonra tarım ürünleri dışsatımı azalırken sanayi ürünleri sürekli artmıştır. Bunun sonucu olarak da Türkiye, tarım ürünleri dışsatımı yapan bir ülke görünümünden, sanayi ürünleri dışsatımı yapan bir ülke durumuna gelmiştir. Tarım sektörünün Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme için dayanak olduğu unutulmamalıdır.

Türkiye'de özellikle tarıma dayalı işlenmiş ürünler ele alınacak olursa dışsatımdaki pay, 1980'lerde %64.6, 1987'de %27.5 1990'lı yıllarda ise %7.2'ye kadar düşmüştür⁶⁰.

Türkiye'de dışsatımla uğraşan sektörler kamu, özel ve kooperatif sektör olup, özel sektörün dışsatımdaki payı yıllara göre sürekli artmaktadır. Kooperatiflerin dışsatımdaki payı ise yıllara göre azalma göstermektedir.

Tarımsal ürünlerin dışsatımına ilişkin olarak faaliyet gösteren Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin toplam ürün dışsatımındaki

⁵⁸ ÜNER, s. 165.

⁵⁹ Semiha KIZILOĞLU, "Türkiye Ekonomisinde Tarıma Dayalı Sanayinin Yeri", KARINCA DERGİSİ S.672 (Aralık 1992), s.31.

⁶⁰ KIZILOĞLU, S.32; ÜNER, s. 165.

payları azalmaktadır. Bu azalma hem dışsatımı yapılan tarımsal ürünlerin miktarları hem de dışsatım değerleri açısından olmaktadır.

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin çekirdekli yaş ve kuru üzüm, bakliyat, zeytin, zeytinyağı, antepfıstığı, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, Gülçiçeği, Gülyacı, pamuk, fındık, tiftik, koza, Narenciye gibi ürünlerin birleştirilmiş dışsatım miktarlarının toplam ürün dışsatımındaki durumları Tablo 27'de verilmiştir.

Tablo 27: 1982-1991 Yılları Arasında Birliklerin Miktar Olarak Dışsatım Durumları (Birliklerin Faaliyet Konusu Ürünler Olarak)

Yıllar	Türkiye Toplam Ürün Dışsatımı (Ton)	Birliklerin Toplam Ürün Dışsatımı (Ton)	Birliklerin Dışsatımının Miktar Olarak Türkiye Dışsatımındaki Payı (%)
1982	1.135.256,4	130.402,4	11,49
1983	1.070.793,4	74.449,1	6,95
1984	1.080.997,3	67.703,9	6,26
1985	837.641,3	36.809,8	4,39
1986	1.030.711	54.543,5	5,29
1982-1986 Dönemi Ortalaması	1.031.079,8	72.781,7	6,87
1987	1.218.513	42.994	3,52
1988	1.626.793	38.346,5	2,35
1989	953.808,2	41.082,8	4,30
1990	1.113.387	50.747,7	4,55
1991	1.094.255	48.874,2	4,46
1987-1991 Dönemi Ortalaması	1.201.351,2	44.409	3,83

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 27'de görüldüğü gibi özellikle 1982 yılından sonra Birliklerin ürün dışsatımında belirgin düşüş ortaya çıkmaktadır. 1975-1980 yılları ortalaması toplam ürün dışsatımında Birliklerin payı %36.90 yaklaşık %40'lara ulaşırken bu pay 1983 yılından başlamak üzere %6.87'lere düşmüştür. 1987 yılına bakıldığında Birliklerin faaliyet gösterdikleri ürünlerin toplam ürün dışsatımındaki payı %3.53 olmuştur. 1988 yılında %2.35 olurken 1990 yılına bakıldığında %4.46 oranında bir pay elde edilmiştir.

Tablo 28: 1982-1991 Yılları Arasında Birliklerin Faaliyet Konusunu Oluşturan Ürünlerin Dışsatım Değerlerinin Durumu (Söz konusu Ürünlerin Türkiye Dışsatımı ile Karşılaştırması)

Yıllar	Birliklerin Faaliyet Konuların Oluşturan Ürünler		Birliklerin Dışsatımının Türkiye Dışsatımındaki Payı (%)
	Türkiye Dışsatım Değeri (Ton)	Birliklerin Dışsatım Değeri (Ton)	
1982	1.005.096	214.349	21,33
1983	852.668	126.387	14,82
1984	870.330	92.676	10,65
1985	805.358	70.078	8,70
1986	972.564	65.424	6,73
1982-1986 Dönemi Ortalaması	901.203,2	113.782,8	12,44
1987	908.819	97.411	10,71
1988	1.127.329	79.460	7,04
1989	904.213,2	75.078	8,30
1990	1.166.732	111.283	9,53
1991	1.043.751,6	94.548	9,05
1987-1991 Dönemi Ortalaması	1.030.168,9	91.556	8,92

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre düzenlenmiştir.

Birliklerin dışsatım faaliyetlerinin değer açısından ele alınmasında da Tablo 28'de görüldüğü gibi dışsatım miktarlarındaki azalma, dışsatım değerlerinde de görülmektedir. Birlikler, özellikle 1975 yılında Türkiye dışsatım değerinin %61,26'sını gerçekleştirerek, Türkiye dışsatımında önemli yer edinmişlerdir⁶¹. Ancak 1982 yılına bakıldığında bugün önceki yıllara göre yaklaşık %30'luk bir azalma ile, %21.33 olmuştur. 1982 yılından sonra azalma devam etmiş ve özellikle 1986 yılında %6.73'e kadar inmiştir. 1987 yılına bakıldığında Birliklerin dışsatım değerlerinin toplam dışsatımdaki payı sürekli azalma göstererek 1987-1991 dönemi ortalamasında %8.92 olarak gerçekleşmiştir.

Birliklerin özellikle 1980'li yıllarından sonraki dışsatım faaliyetlerindeki miktar ve değer açısından oluşan azalma pek çok nedene bağlanabilir.

Türkiye'de, 1980 sonrası devletçe uygulanan ekonomik sistem anlayışı ve politikası, "Serbest Piyasa Ekonomisi" ile karma sistem (Özel, kamu ve kooperatif Sektör), bir kenara bırakılmıştır. Bu sistem ile Devletçe, özel sektöre öncelik verilmektedir. Özellikle dışsatımda bu sektörün, devletçe desteklenerek ön plana çıktığı görülmektedir. Özel sektörün, dışsatımda ya da dışalımında bağımsız hareket edebilmesi, finansal yönden güçlü olması, pazardaki etkinliğini ve rekabet şansını artırmaktadır. Yapısal ve ekonomik pek çok sorunları olan Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin serbest pazar koşulların da özel sektörle rekabet şansı oldukça azalmaktadır. Birlikler faaliyetlerini devlete bağımlı olarak yürütmektedirler. Birliklerin dış pazarlarda hızlı ve etkin rol almamaları ve finansal yönden güçlü olamamaları, dışsatımdaki

⁶¹ ÜNER, s. 168.

paylarının azalmasına neden olmaktadır. Ürünlerin üretici ortaklardan toplanması, bir araya getirilmesi depolanması, taşınması, işlenmesi, paketlenmesi gibi iç ve dış pazarlama işlemlerinin sistemli olarak yürütülmemesi de birliklerin dışsatım etkinliğini olumsuz etkilemektedir.

Uluslararası ticarete tarımsal ürünlerin hammadde yerine işlenerek mamül ve yarımamül olarak talep edilmesi söz konusudur. Birliklerin, ürünleri işleme kapasitelerinin sınırlı olması, belirli miktarlarda mamül hale getirilen ürünlerin ise uluslararası standartlara uygun olmaması, ambalajlama ve paketlemenin yeterli düzeyde yapılmaması gibi nedenlerle de dışsatımdaki paylarında azalma oluşmaktadır⁶².

Türkiye'de 600.000'den fazla ortak üreticiye hizmet vermek amacıyla didinen Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, ülke tarımında da önemli bir yere sahiptir. Üretici ortaklarından aldığı ürünleri, en uygun koşullarda iç ve dış pazarlarda değerlendirmesi, yeni pazarlar araştırarak bulması ve bu pazarları sürekli elde tutabilmesi, ürünlerini standart ve kaliteli üretme yoluna gitmesi açısından ülke ekonomisine kazandırdığı değerler küçümsenemez. Ancak bugünkü koşullarda devletin uyguladığı ekonomik ve güdümlü politikalar, Birliklerin finansal, yapısal ve yönetimle ilgili sorunlarının çözüme ulaştırılmaması, Türkiye dışsatımında önemli bir yeri olan Birlikleri çıkmaza sokmaktadır.

⁶² DIŞ TİCARETTE FORUM DERGİSİ, s.31.

5- Tarım Satış Kooperatiferi Birliklerinin Dışsatımda Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri

A- Pazarlama Sorunları

a- Ürün Alımlarındaki Sorunlar

Tarım Satış Kooperatiferi Birliklerinin faaliyet gösterdiği ürünler Devletin tarım politikasına ilişkin desteklenen ürünlerdir. Devletin tarım politikasına ilişkin desteklenen ürünlerdir. Devlet Destekleme Alımları ile görevlendirilen Birlikler, Devletin taban fiyatı ve destekleme alımları politikasını uygulayarak üretici ile Devlet arasında aracı görevi üstlenmektedirler. Destekleme alımları ile Birlikler, ortak ve ortak olmayan üreticiden ürün almaktadırlar. Ortak ve ortak olmayan üreticiye aynı alım fiyatının uygulanması, ortak-kooperatif-Birlik ilişkilerini ve kooperatif düşüncüyü olumsuz etkilemektedir. Ortak üretici, taahhüt ettiği miktarda ürünü getirmeyip, daha ucuz fiyatlarda tüccara satmaktadır. Destekleme alımları ile görevlendirilen Birlik iç ve dış pazarlarda ürünleri değerlendirememektedir. Özellikle dışsatımda çok daha hızlı ve esnek karar mekanizmalarının oluşması gerekmektedir. Destekleme alımları kapsamında olan ürünler için Birlik, kendi başına karar veremediği için iç ve dış pazarlarda özellikle de dış pazarlarda etkinliğini kaybetmektedir. Kooperatif düşüncüyü zedeleyen, üretici ortağın kooperatifini benimsemesini engelleyen, pazarlama işlevlerinin başlangıcı olan ürün alımlarında dengesizlik yaratan ve Birliklerin dışsatımlarını olumsuz etkileyen destekleme alımlarından zaman içerisinde vazgeçilmesi gerekmektedir.

b- Pazar Araştırması İle İlgili Sorunlar

Birlikler, dışpazar fiyatları, yeni pazar olanaklarının yaratılması için yeterli araştırma yapamadıkları için ürünlerin dış pazarlarda yeterli derecede değerlenmemesi ortaya çıkmaktadır.

Dış ülke pazarları hakkında Dış Ticaret Ateşeliklerinden alınan bilgilerin sınırlı, dağınık ve eski tarihli olması dış pazarların gözlenmesini engellediği gibi yeni pazar olanaklarının yaratılmasını da olumsuz etkilemektedir. Birliklerin, faaliyetleri için Bakanlıktan gerekli onayı almaları dışsatım işlemlerinin gelişmesini engellemektedir. Birlikler, içinde buldukları pazar koşullarında özel firmalar gibi bağımsız hareket edip, yeni pazarlar araştırarak, hem ortak üreticisine hem de ülke ekonomisine katkı da bulunmaları gerekmektedir.

c- Standartlaştırma ve Dereceleme İli İlgili Sorunlar

Birliklerin, standartlaştırma ve dereceleme de yeterli faaliyetlerinin olmaması, Dünya standartlarına uygun ve kaliteli ürün elde edilmesini engellemektedir. Birlik ürün alımlarında standartlaştırma ve dereceleme gereken önemin verilmemesi ürünlerin fiziki ve değer kayıplarına neden olmaktadır⁶³. Bu durum birim mamül` ve yarı mamül maliyetlerini arttırmaktadır.

Dış ülke alıcılarının ürünlerin rengine, şekline, homojen ve standart olup olmamasına önem verdikleri gözönüne alınırsa standartlaştırma ve derecelemenin dışsatımdaki önemi ortaya çıkmaktadır. Birliklerin, bağlı kooperatifleri aracılığıyla ortak üreticilerine kaliteli üretim, standart ürün ve modern girdi kullanımı için yardımcı olmaları gerekmektedir.

⁶³ DUYMAZ, s. 215.

d- İşleme İle İlgili Sorunlar

Birliklerin, ürünlerin işlenmesi için oluşturdukları tesislerde, üretilen mamüllerin maliyetinin yüksekliği dikkat çekmektedir. Birlik tesislerinin verimli işletmecilik ilkelerine dayalı olarak çalıştırılmaması, sabit giderlerin yüksek olması ve özellikle çok sayıda niteliksiz eleman çalıştırılması maliyetleri yükseltmektedir⁶⁴. Birliklerde, yüksek maliyetlerin mamul fiyatlara yansması sonucu oluşan fiyatlarla iç ve dış pazarlardaki etkinlik ve rekabet yitirilmektedir. Birliklerin verimli işletmecilik ilkeleri ile organize edilmesi ve çok sayıda eleman çalıştırma yerine, nitelikli elemanları bünyesinde toplanması gerekmektedir.

e- Paketleme ve Ambalajlama Sorunları

Birliklerin, paketleme ve ambalajlamaya ilişkin faaliyetleri dünya standartları düzeyine gelememiştir. Kalitesiz ve çekici olmayan ambalajlar içinde olumsuz yönde etkilemektedir.

Dış ülke pazarlarında alıcılar, ürünün kalitesi yanında ambalaja ve yapıldığı malzemeye dikkat ederler. Birliklerce, ambalaj maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle ambalajlama ve paketlemeye gereken önemin verilmemesi dışsatım faaliyetlerini olumsuz etkiyleyen diğer bir unsurdur. Dış alıcılara sunulan ürünlerin özenli ambalajlama ve paketleme ile bütünleşmesi satışı arttırıcı çabalardandır. Bu nedenle Birliklerin, dışsatımda ambalajlama ve paketlemeye gereken önemi vermeleri gerekmektedir.

⁶⁴ ÜNER, 183; GÜNEŞ, "Kooperatiflerin Dış Ticareti, s. 167.

f- Depolama İli İlgili Sorunlar

Birlikler, özellikle destekleme alımlarında büyük miktarda stok elde ettiklerinden bünyelerinde bulunan depolar yetersiz kalmaktadır⁶⁵. Eldeki stokların iç ve dış pazarlarda eritilmesi için sistemli ve etkin planlar yapılması gerekmektedir.

Birliklerin depolarının yetirsiz ve teknolojiye uygun olmaması, depolama giderlerinin çoğalmasına ürünlerin zarar görmesine neden olmaktadır.

g- Zarar Tehlikesinin Karşılanması Sorunu

Tarımsal ürünlerin çabuk bozular nitelikte olmaları özellikle dışsatımda önem taşımaktadır. Tüketicie kısa sürede ulaşması zorunlu bu ürünler çeşitli gümrük işlemleri, taşımadaki gecikmeler ile uyumsuzluk göstererek yüzde yüzlere ulaşan zarar tehlikesiyle karşı karşıyadırlar⁶⁶. Dış pazarlardaki rakip ülkelerin çoğunda sigorta uygulamasının olmaması önemli bir sorundur. Dışsatımı teşvik uygulaması zararların en aza indirilmesinde etken olacaktır.

h- Pazarlama İle İlgili Diğer Sorunlar

Birliklerin faaliyet gösterdiği ürünler destekleme kapsamında olduğu için fiyat oluşumunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığının onayının alınması gereklidir. Bu Birliklerin bağımsız karar vermelerini engellediği gibi iç ve dış pazarlarda hızla değişen fiyatlarla denge kurulmasını olumsuz etkilemektedir.

⁶⁵ KARALAR, s. 158.

⁶⁶ ŞAHİNÖZ, s. 360.

Birliklerin dışsatımda karşılaştıkları önemli bir sorun da dışsatım işlemlerinin uzun süreli ve gecikmeli olarak yürümesidir. Dışsatım işlemleri için gerekli belgelerin ve gümrük işlemlerinin uzun süreli olması dışsatım faaliyetlerini de olumsuz etkilemektedir.

Birliklerin kalite kontrol birimlerinin olmaması ya da yetersiz olması da dışsatım faaliyetlerindeki pazar etkinliği zayıflamaktadır.

Birliklerin, dışsatım faaliyetlerinde etkin rol alabilmeleri, içinde buldukları pazar koşullarına göre en uygun denge noktalarını yaratabilmeleri için kooperatif işletmeciliği mantığı ile düşünmek durumundadırlar. Ancak bunu devlet güdümü altında gerçekleştirmek oldukça zordur.

B- Finansman Sorunları

Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri önemli ölçüde finansman gereksinimi duymaktadırlar. Alınan krediler çok defa yetersiz kalmakta ve dışsatım hizmetlerini geliştirmeye olanak sağlamamaktadır⁶⁷. Dış pazarda etkinliği arttırıcı reklam, ambalajlama gibi işlevlerin yapılabilmesi için yeterli finansman durumları olumsuz etkilemektedir.

Birliklerin destekleme alımları için Ziraat Bankası'ndan aldıkları krediler, yüksek faiz uygulaması ile Birliklerin borçlarını arttırmaktadır. Özsermaye yetersizliği, destekleme alımlarına ilişkin kredi borçları ile Birlikler iç ve dış pazarlardaki faaliyetlerini etkili bir biçimde yürütememektedirler.

⁶⁷ GÜNEŞ, Kooperatiflerin Dış Ticaret..., s. 222.

Birliklerin finansman sorununun çözülebilmesi için devletin kooperatifçiliği teşvik amacıyla düşük faizli kredi vermesi gereklidir. Bu uygulama Birliklerin sağlam bir finansal yapıya ulaşmalarına kadar devam etmelidir. Birliklerin finansman temelden çözümlenebilmesi için Birliklerin kendi malı olan Kooperatifler Bankası kurulmalıdır. Birliklerin yatırım ve işletme kredisi gereksinimleri uygun koşullarda bu Bankaca karşılanmalıdır.

C- Örgütlenme Sorunu

Yatay ve dikey örgütlenme ya da bütünleşme kooperatiflerin başarılı olmasında önemli etkenlerdendir. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin, etkin örgütlenme sağlayamadıkları için kendilerinden beklenen işlevleri tam olarak yerine getirmede başarılı oldukları söylenemez. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin, özellikle dışsatımda etkili olabilmesi için sağlam temellere dayalı örgütlenmelerini oluşturmalı. Bugün, dünya ekonomisinde denetimlerini hızla arttıran çok uluslu şirketler ile rekabet edilebilmesi için etkin örgütlenmenin gerçekleşmesi kaçınılmazdır⁶⁸.

Ülkemizde tarıma destek veren KİT'lerin özelleştirilmesi gündemde olan bir konudur. Tarıma destek veren bu kuruluşların, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine devredilmesiyle, hem üreticinin özel sektöre karşı güçlenmesi sağlanacak, hem de Birliklerin güçlü örgütlenmeler olarak Türkiye Ekonomisindeki yerleri daha önem kazanacaktır. Bu örgütlenme ile Birliklerin dış pazarlardaki payı ve etkinliği de artacaktır.

⁶⁸ GÜNEŞ, Kooperatiflerin Dış Ticaret..., s. 214.

D- Yönetim Sorunları

Bir kuruluşun belirlenme amaçlara ulaşmasında yönetim faktörü önemli bir rol oynamaktadır. Yönetim, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin önde gelen sorunlarından biridir. Birliklerin, yasal dayanakları olan 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile yönetim biçimi belirtilerek, yöneticilerin devlet tarafından atanması öngörülmektedir.

Yönetim kadrolarının çoğunlukla politik atamalarla oluşturduğu Birliklerde, yönetim biçimi yukarıdan aşağıya doğru gelişen bir yapı göstermektedir. Birliklerin tabanını oluşturan üreticilerin yönetiminde söz sahibi olamamaları, ortakları kooperatiflerden uzaklaştırmaktadır. yönetimdeki organizasyon bozukluğu, politik atamalarla oluşan kadrolar, yeterli bilgi ve deneyime sahip olmayan yöneticiler, Birliklerin işlevlerini önemli ölçüde engellemektedir. Yönetim sorunlarının çözüme ulaştırılmaması Birlik dışı faaliyetlerinin bilinçli ve sağlıklı yürütülmesini olumsuz etkilemektedir. Birlik yönetiminde üretici ortağın etkin kılınması gerekmektedir.

E- Yasal Sorunlar

Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, devletin belirlediği kanun ve anasözleşme ile devletin güdümünde, kooperatifçilik ilkelerinden olan demokratik yapıdan uzak birer aracı kurum niteliğinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Birliklerin pek çok işlemlerinde ilgili Bakanlığın onayını ve iznini alması zorunluluğu dışı faaliyetlerinin yürütülmesini önemli ölçüde etkilemektedir.

Dış pazarlarda etkin rol alabilmek için hızlı karar mekanizmalarının oluşması gerekmektedir. Birlikler yasal dayanakları ile Bakanlığın onayı ve izni ile işlemlerini yürüttükleri için iç ve dış pazarlarda dengeli bir tutum izleyemezler. Özel sektör gibi bağımsız hareket edebilmeleri sözkonusu değildir. Özel sektörün son yıllardaki uygulanan devlet politikaları ile dışsatımdan ön plana çıkması, Birliklerin dış pazarlarda hem özel sektör ile hem de rakip ülkelerle rekabet edebilmeleri ortaya çıkmaktadır. Bu koşullarda en yüksek kara ulaşma amacıyla reklam ve tanıtım ağırlık veren özel sektör dışsatımda Birliklere göre daha şanslı olmaktadır. Birliklerin dış pazarlarda daha etkin oynayabilmeler için gerekli olan pazar araştırmaları, reklam ve tanıtım için teşvik uygulamalarının devlet desteği ile yapılması gerekmektedir. Birliklere devlet güdümü olmaksızın, devlet desteği ile dışsatım kredilerinde kolaylık sağlanmalıdır. Böylece, Birliklerin dışsatımda özel sektör ve diğer ülkelerle rekabet edebilmesi, ortak üreticilerin ürünlerinin değer fiyatına satılıp, elde edilen gelirlerin ortaklara yansıtılması dolayısıyla yaşam düzeylerinin artırılması sağlanacaktır.

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNİN DIŞSATIMDA KOZABİRLİK UYGULAMASI

I- İPEKBÖCEKÇİLİĞİNE GENEL BAKIŞ

1- Üretim Yöntemi

İpekböcekçiliği, kırsal kesimlerde geniş istihdam olanaklarına sahip olan ve tarıma dayalı endüstriyel bir çalışma olarak önem kazanmıştır. Dünya da 4000 yıllık bir özgeçmişi bulunan İpekböcekçiliğinin anavatanı Çin'dir.

Tek gıdası dut yaprağı olan evcutilmiş İpekböceğinin, 30 gün gibi kısa bir sürede dut yaprağı ile beslenmesi sonucu vereceği ipek kozası ve bu kozadan elde edilen ipeğin ya da ipek ipliğinin, özellikle tekstil alanında önemi büyüktür¹.

İpekböcekçiliğinde, İpekböcekçiliğinin yaşam devreleri ve beslenmesinde bu alanda uğraşı veren üreticilerin kaliteli, verimle ürün için dikkatli çalışmalarının önemi büyüktür; İpekböceğinin yaşam devreleri:

1. İpekböceği (tohumu) yumurta devresi
2. Larva (tırtıl) devresi

¹ İpekböcekçiliği ile ilgili bilgiler; İpekböcekçiliği, İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ya. No. 83, Bursa 1990, s.1'den derlenmiştir.

3. Koza örme krizalitenme devresi

4. Kelebek devresi olarak sıralanabilir

İlk devre olan İpekböceği tohumları çok küçük olup 2000'e yakın tohum ancak 1 gr gelir. İpekböceği tohumu hava ile temas edebilmesi için içi bez kaplı kutularda ambalajlanır. Beher kutuda yaklaşık 20.000 adet tohum bulunur ki bu miktarda tohumların ağırlığı 11-13 gr arasında değişir.

Koza üretiminde ilk adım olarak, tohumların kuluçka ve İnficar (fişkirtma) işlemi ile tırtıl devresi oluşur. İpekböceği tohumları kuluçka devresi oda ısısına ve nemliliğine bağlı olarak 11-14 gündür. Oda nemliliğinin en az %85, ısısının ise 25° C'den fazla olmaması gerekir. Bu arada üreticinin, oda temizliğine de dikkat etmesi önemli bir unsurdur.

İnficar (fişkirtma) işlemi sonunda, böceklere tek beslenme gıdası olan dut yaprakları kıyılarak verilir. Dut yaprakları taze ve olgun olarak böceklere (tırtıl) verilmelidir. Böcek beslemede, beslenme odalarında temizliğe, ısıya ve neme önem verileceği gibi aydınlatma da (loş ışık olmalı) önemli bir etkidir. Beslenmeden sonra olgunlaşan böcekler kozaları ördüğü materyal, yani askıya alınırlar. Askıya çıktıkları anda beslenme yerinin 22-23 °C ısıda, nemliğin ise %65-70 oranında olması gerekmektedir. Koza örme durumuna gelen olgun böceğin, koyulduğu askı, hava sirkülasyonunu sağlayacak geniş yüzeyli ve plastik olması tercih edilmelidir. 1 kutu İpekböceği için 50 adet plastik askı yeterli olmaktadır.

Askıya çıkmasından yaklaşık 7-10 gün sonra kozalar toplanır. Kozalar, henüz olgunlaşmadan toplanırsa zarar görürler ve düşük kaliteli ipek verdikleri için fiyatları da düşer. Askıdan alınan kozaların

arasında hasta ve ölü İpekböcekleri ile bozuk kozalar (çipez koza) alınır, Koza 11. gün pazara getirilmelidir. Askıdan sökülüp pazara getirilen koza canlıdır. 18-20 gün sonra krizalit, kelebeğe dönüşür ve kozayı delerek çıkar. Kozanın boğularak kelebekleşmesinin önlenmesi için yapılan boğdurma işlemleri sonunda koza kuru koza halini alır.

2- Dünyada İpekböcekçiliği

Dünyada 4000 yıllık bir özgeçmiş bulunan İpekböcekçiliğinin ana vatani Çin'dir. Ekonomik anlamda dünyada İpekböcekçiliği üretimi yapan ülkeler, başta Japonya olmak üzere Çin, Hindistan, Bağımsız devletler topluluğu ve Kuzey kore, Brezilya, Tayland, İran, Bulgaristan ve Türkiye olarak sıralanabilir.

Dünya yaş koza üretimi miktar olarak Tablo 29'da gösterilmiştir.

Tablo 29: Dünya Yaş Koza Üretimi (Ton)

(1986-1990)

Ülkeler	1986	1987	1988	1989	1990
Japonya	41.400	34.700	29.590	26.800	24.900
Çin	374.700	387.600	370.000	420.000	530.000
Bağımsız Devletler Top.	-	-	-	-	28.000
G. Kore	9500	7200	-	-	4400
Hindistan	82.000	87.000	-	-	90.000
Türkiye	1900	1790	2025	1900	2200
Bulgaristan	1285	1020	-	-	1400
Brezilya	10.500	11.830	14.400	11.800	18.000
K. Kore	-	-	-	-	-
Tayland	-	-	-	-	1400
Diğerleri	24.000	35.000	116.970	116.000	25.000

Kaynak: Koza Ekonomik Rapor Özeti verilerine göre hazırlanmıştır

Belli başlı ipek ipliği tüketicisi İtalya ve Japonya gibi ülkelerde son yıllarda ipek ipliği tüketiminde %20-25'e ulaşan azalmalar söz konusudur. bunun yanında Dünya koza üretiminin %60'ının gerçekleştirildiği Çin'de yıllık ürün satışları %5-7 dolayında sürmekte, Brezilya, Kuzey Kore, Tayland, Vietnám, Malezya gibi ülkelerdeki koza miktarı, kalite ve kmiktar açısından yükselmektedir. Güney Amerika ve Afrika'daki bazı ülkelerde koza üreticisi ülkelere katılmaktadır. İpekböcekçiliğinin anavatanı Çin'de son yıllarda kuru koza ve ham ipek dışsatım fiyatları düşmektedir.

Son yıllarda Dünya da ipek piyasasının yıllara göre ilgi görmemesi nedeniyle çeşitli ülkelerde kuru koza ve ham ipek stokları önemli ölçüde artmıştır. Özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış Türk Cumhuriyetlerinde yeterli kaliteye sahip olmayan oldukça fazla kuru koza stokları da bulunmaktadır.

3- Türkiye'de İpekböcekçiliği

Ülkemizde 1500 yıllık geçmişe sahip olan İpekböcekçiliğimiz, özellikle I. Dünya Savaşının getirdiği sorunlar, suni ve sentetik elyafın zaman zaman ipeğin yerini alması ve koza ürününün para etmemesi gibi nedenlerle sarsıntılar geçirmiş ve böcek bakım alanlarında azalmalar görülmüştür.

Türkiye'de 1992 yılı istatistik verilerine göre 32 il de İpekböcekçiliği yapılmaktadır. Nüfus artışı ile kırsal kesimden kentsel alanlara göç nedeniyle İpekböcekçiliği ile uğraşan aile ve köy sayısında sürekli bir düşme vardır. Türkiye yaş koza üretimi yıllara göre Tablo 30'da gösterilmiştir.

Tablo 30: Türkiye Yaş Koza Üretimi

(1983-1992)

Yıllar	İl Sayısı	Köy Sayısı	Aile Sayısı	Açılan kutu adedi	Üretilen Yaş Koza Miktarı (Ton)
1983	42	2022	48984	75829	1.991.489
1984	42	2252	46341	81432	2.147.137
1985	41	2151	46642	71016	1.811.407
1986	39	1974	44259	71784	1.919.904
1987	45	1904	42728	65682	1.742.334
1988	40	1850	42826	75172	2.025.580
1989	40	1815	42294	73996	1.898.905
1990	41	1916	44541	81399	2.188.859
1991	39	1635	30079	80726	1.353.200
1992	32	1012	17707	27733	781.850

Kaynak: Koza Ekonomik Rapor Özeti verilerine göre düzenlenmiştir

Tablo 30'da görüldüğü gibi 1983 yılında 2022 köyden, 48.984 aile İpekböcekçiliği yaparken, 1986 yılında köy sayısı 1974'e, aile sayısı ise 44.259 düşmüştür. 1986 yılında koza üretiminde başlayan düşüş, özellikle 1992 yılında 1012 köye kadar inmiş ve İpekböcekçiliği ile uğraşan aile sayısı ise 17.707 olmuştur. Yıllara göre Tablo'da görüldüğü gibi üretilen yaş koza miktarında da dalgalanmalar olmuştur. 1983 yılında 1.991.489 ton yaş koza üretilirken, bu miktar 1992 yılında 781.850 tona kadar düşmüştür.

II- TÜRKİYE'DE TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNİN DIŞSATIMINDA BURSA KOZA SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ (KOZABİRLİK) UYGULAMASI

1- Kozabirliğin Faaliyetleri

Kozabirlik, üreticiyi korumak, koza üretimini arttırmak amacıyla Ticaret Bakanlığının girişimi ile 1940 yılında Bursa, Bilecik ve Adapazarı Koza Tarım Satış Kooperatiflerinin biraraya gelmesi ile Bursa'da kurulmuştur.

Birliğin, 1963 yılında kurulan Tohum Üretim İşletmesinde, Japonya'dan getirilen ipekböceği (polihibrid) tohumu üretimi yapılmaktadır. Tohum Üretim İşletmesi, Türkiye'nin ipekböceği tohumu gereksiniminin %70'ini sağlamaktadır. Ayrıca Birliğin 1980 yılında Bursa'da kurulan İpek flatür ve Bükme fabrikası bulunmaktadır. Fabrikada yılda 150 ton kuru koza ve 25 ton halı ipeği bükümü yapılmaktadır.

Birliğe bağlı 6 kooperatif bursa, bilecik, Adapazarı, Edirne, Eskişehir ve Alanya'dır. Birliğe bağlı 6 Kooperatifin ortak hareketleri Tablo 31'deki gibidir.

Tablo 31: Kozabirliğe Bağlı Birin Kooperatiflerdeki Üretici Ortak Hareketleri

(1986-1991)

Kooperatifin Ismi	1986-1987	1987-1988	1988-1989	1989-1990	1990-1991
Bursa Kooperatifi	3177	2139	2354	1328	2248
Bilecik Kooperatifi	2929	2273	2410	1872	1872
Adapazarı Kooperatifi	3575	3400	3602	2911	3223
Edirne Kooperatifi	1256	1108	1171	1102	1190
Mihalgazi Kooperatifi	3039	2360	2476	2513	1900
Alanya Kooperatifi	3007	3023	3490	2826	2748
Toplam	16.983	14.303	15.503	13.552	13.181

Kaynak: Kozabirlik (1990-1991) verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 31'de görüldüğü gibi Kozabirliğe bağlı 6 birim kooperatifteki ortak sayılara yıllara göre dalgalanmalar göstermiştir. 1986-1987 yılları arasında birliğe bağlı kooperatiflerdeki toplam ortak sayısı 16.983'tür. Bu sayı 1987-1988 yılları arasında 14.303 olarak azalmıştır. Bu azalma 1990-1991 yılları arasında da gerçekleşerek 13.181 olmuştur.

A- Kozabirliğin Ürün Alımları

Yaş ipek kozası ve ipekböceği tohumu üzerinde faaliyet gösteren Kozabirlik, ürün alımları Normal Alımlar ve Devlet Destekleme Alımları olmak üzere iki şekilde gerçekleştirmektedir.

a- Normal Ürün Alımları

Birlik, normal alımlarında üretim öncesi avans yöntemi uygulanmaktadır. Üretim öncesi avans yöntemi ile hedeflenen amaç koza üretiminin teşvik edilmesidir.

Üretim öncesi avans ile yapılan ürün alımlarında, yaş koza alım kampanyası olan 15 Mayıs-15 Haziran tarihlerinden önce, birlik yönetim kurulunun kararı ile ürünler için verilecek avans fiyatları saptanmaktadır.

Birlik yönetim kurulu, yaş koza kalitelerine göre (I. kalite, II. kalite, III. kalite gibi) avans fiyatı belirlemektedir. Kampanya döneminden önce belirlenen fiyatlarla ortak üreticiye avans fiyatı uygulaması yapılmaktadır. Alım kampanyası sonrasında Bursa Ticaret Borsasında oluşan ortalama fiyatlar gözönüne alınarak, kalitelere göre oluşan fiyat farkı ödemesi yapılmaktadır. Birliğin 1987-1988 iş yılı yaş koza ürün alımları ele alacak olursak; 1987-1988 yaş koza alımı için, kampanya döneminden önce, Birlik Yönetim Kurulu;

- I. kalite yaş koza için 4000 TL.
- II. kalite yaş koza için 3800 TL.
- III. kalite yaş koza için 3500 TL.
- IV. kalite yaş koza için 3000 TL.

avans fiyatı uygulamıştır. Ürün alım kampanyası sonunda Bursa Ticaret Borsası yaş koza ortalama fiyatının 5337 TL. seviyesinde gerçekleşmesi dikkate alınarak, Birlik Yönetim Kurulunca, kaliteye göre, kilograma 1600 TL. ile 1300 TL. arasında fiyat farkı ödenmesini kararlaştırarak, bu farklar kampanya sonrasında üreticiye ödenmiştir.

Avans yöntemi ile ürün alımlarında Birlik T.C. Ziraat Bankasından ürün tutarlarının karşılanması için işletme kredisi ve rehinli ürün kredisi kullanmaktadır.

1988 yılında birlik Yönetim Kurulu kararı ile piyasadaki fiyat dalgalanmaları gözönüne alınarak, avanslı ürün alım politikası yerine, Yönetim Kurulunca ürün kalitelerine göre belirlenen kesin fiyatları uygulama yoluna gitmiştir.

b- Destekleme Alımları

1988-1989 iş yılında, devletçe uygulanan dışalım politikalarına ilişkin (ham ipek dışalımının serbest bırakılması), tekstilciler ve ipek halı tüccarlarınca ucuz fiyatla, vergilerden muaf ve gümrük fonu uygulanmayan ham ipeğin Türkiye'ye girmesiyle Birliğin ipek stokları artmıştır. Birlik buna bağlı olarak finansal açıdan güç duruma düşmüştür. Bunun sonucu olarak Yüksek Planlama Kurulunun 25.12.1990 tarih ve 90/T-122 sayılı kararı ile Birliğin yaşkoza alımları, Devlet Destekleme Alımları kapsamına alınmıştır.

Devlet Destekleme Alımları ile Birlik, 1990-1991 iş yılından başlayarak ortak ve ortak olmayan koza üreticisinden ürün alımları yapmaktadır. Destekleme Alımların da Sanayi ve Ticaret Bakanlığının izni ve onayı ile yaş koza kalitesine göre belirlenen fiyatlarla, ürün alımı yapılmaktadır. destekleme Alımlarında kullanılmak üzere Birlik, T.C. Ziraat Bankasından Destekleme Rehinli ve Destekleme İşletme kredisi almaktadır.

Kozabirliğin 1980-1992 yıllarına ilişkin yaş koza alımları ve alımların Türkiye Üretimindeki payı Tablo 32'de verilmiştir.

Tablo 32: Kozabirliğin Yaş Koza Alımları

(1980-1992)

Yıllar	Türkiye Üretimi (Ton)	Birlik Alımları (Ton)	Birlik Alım Miktarının Üretimdeki Payı (%)
1980	1707	513	30
1981	2005	408	20
1982	1898	256	13
1983	1991	377	19
1984	2163	488	23
1985	1781	508	29
1986	2000	327	16
1987	1900	429	29
1988	1900	293	16
1989	1900	156	8
1990	1900	455	25
1991	1353	655	49
1992	700	408	58

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 32'de görüldüğü gibi 1980 yılında Türkiye yaş koza üretimi 1707 ton, birlik alımları 513 tondur. Birliğin Türkiye üretimindeki payı %30'dur. Birliğin Türkiye yaş koza üretimindeki ürün alım miktarı 1980 yılından başlayarak azalma göstermiştir. 1981 yılında 2005 ton olan yaş koza üretiminden, Birliğin alım miktarı 408 tondur. 1980 yılında birliğin üretimindeki payı %30 olunken, 1981 yılında bu pay %20 olarak azalmıştır. 1981 yılından sonra Birliğin alım miktarlarında dalgalanmalar devam etmiştir. Özellikle 1989 yılında Birliğin alım miktarı 455 ton olurken, Türkiye üretimindeki payı %8 olarak büyük azalma göstermiştir. 1991 yılında Birlik alım miktarı 455 ton, üretimdeki pay %25 olarak artmıştır. 1992 yılında ise Türkiye

üretimindeki yaş koza 700 ton olarak önceki yıllara göre aratarak %58 olmuştur. Bu artış, 1992 yılındaki ürün alım fiyatlarının kampanya döneminden önce açıklanması ve koza üreticisinin (ortak-ortak olmayan) açıklanan fiyatları benimsemesi ile bağlantılıdır.

Kozabirlik, ortak ve ortak olmayan koza üreticisinden yeterli ürün alımı yapamadığı zaman serbest piyasadan yani Bursa Ticaret Borsasından alım yapmaktadır. borsada, üreticinin getirdiği koza ürünü, açık arttırma sistemiyle oluşan fiyatlarda işlem görmektedir. Bursa Ticaret Borsasının da oluşan fiyatlar ile Birliğin belirlediği fiyatlar Tablo 33'de verilmiştir.

Tablo 33: Kozabirlik ve Bursa Ticaret Borsası Yaş Koza Alım Fiyatları ortalaması

(1980-1992)

Yıllar	Ortalama Birlik Alım Fiyatları (TL/Kg)	Ortalama Bursa Ticaret Borsası Fiyatları (TL/Kg)
1980	800	820
1981	1047	787
1982	1080	1084
1983	1528	1625
1984	1719	1707
1985	1550	1545
1986	1700	2535
1987	5310	5337
1988	5228	6115
1989	16972	17266
1990	11910	11270
1991	11853	11290
1992	20.016	19.394

Kaynak: T.C. Bursa Ticaret Borsası 1992 Yılı Bülteni ve Kozabirlik Faaliyet Raporlarındaki verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 33'de görüldüğü gibi Kozabirliğin belirlediği alım fiyatları ile Bursa Ticaret Borsası fiyatlarında 1980 yılından 1992 yılına kadar sürekli dalgalanmalar ortaya çıkmıştır. 1981 yılında Birlik alım fiyat ortalaması 1047 TL. olarak belirlenirken, Borsa fiyat ortalaması 787 TL olarak Birlik fiyat ortalamasından daha az oluşmuştur. 1986 yılından 1989 yılına kadar birlik ortalama alım fiyatları, Borsa ortalama alım fiyatlarından daha az olarak belirlenmiştir. 1990 yılında Birlik ortalama alım fiyatı 11.910, Borsa ortalama fiyatı ise 11.270 olmuştur. 1991 yılında Birliğin ortalama fiyatı 11.853, Borsa ortalama fiyatı ise 11.290 olmuştur. 1992 yılına bakıldığında da Birlik fiyat ortalaması 20.016, Borsa fiyatı 19.394 olarak gerçekleşmiştir.

B- Kozabirliğin Tohum Üretimi

Kozabirlik işlevlerinden biri de ortak ya da ortak olmayan koza üreticisine ipekböceği sağlamaktır. İpekböceği tohumu, Birlik bünyesindeki İpek Tohumu Üretim İşletmesince üretilmektedir. Birliğin tohum üretimi yanında Bursa İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü de tohum üretimi yapmaktadır. Ancak tohum üretiminde Kozabirlik daha etkin bir rol almakta ve üretiminde Kozabirlik daha etkin bir rol almakta ve Türkiye tohum gereksiniminin %70'ini karşılamaktadır.

Birliğe bağlı Tohum Üretim İşletmesinde üretilen tohum miktarları dönemlere göre Tablo 34'de verilmiştir.

Tablo 34: Kozabirliğin İpekböceği Tohum Üretimi

(1983-1993)

Dönemler	Tohum üretimi Miktar (Kutu)
1983-1984	48.987
1984-1985	51.038
1985-1986	49.240
1986-1987	41.550
1987-1988	29.495
1988-1989	42.109
1989-1990	58.086
1990-1991	33.191
1991-1992	23.203
1992-1993	35.000

Kaynak: Kozabirlik Faaliyet Raporlarındaki verilere göre düzenlenmiştir.

Tablo 34'de görüldüğü gibi 1983-1984 ve 1992-1993 dönemlerine göre ipekböceği tohum üretiminde dalgalanmalar olmuştur. 1983-1984 döneminde 48.987 kutu tohum üretilirken, bu miktar, özellikle 1987-1988 döneminde 29.495 kutu üretilerek yarıyarıya ulaşan bir azalma sözkonusu olmuştur. 1988-1989 döneminde üretim artarak 42.109 kutuya ulaşmıştır. Tohum üretiminde dönemlere göre en yüksek üretim 58.086 kutu ile 1989-1990 döneminde gerçekleşmiştir. 1990-1991 döneminde ise tohum üretimindeki azalma 23.203 kutu olarak son on yılın en az tohum üretimi oluşmuştur. Son dönemde yani 1992-1993'de önceki döneme göre az miktar artış olmuş ve 35.000 kutu ipekböceği tohumu elde edilmiştir.

Kozabirliğin, Tohum Üretim İşletmesinde üretilecek olan tohum miktarı, Birlik Yönetim Kurulunca belirlenmektedir. Tohum üretim miktarı belirlenirken Birlik, Türkiye genelindeki tohum gereksinimini, üretici talebini ve ipek ipliği talebini gözönüne almaktadır.

Birlik tarafından üretilen ipekböceği tohumu (polihibrid), iç ve dış talebi karşılayamadığı zaman, ipekböceği tohumu dışalım yolu ile elde etmektedir. Tohum dışalımını çoğunlukla Japonya'dan yapılmaktadır.

Birlik, ürettiği ya da dışalım yoluyla elde ettiği ipekböceği tohumunu, Birlik yönetim kurulunun belirlediği belli bir tutar karşılığı ortak ya da ortak olmayan koza üreticisine satılmaktadır. Tohum satışı, üretim maliyeti fiyatına ya da maliyetin altında oluşturulan fiyatla satılmaktadır. Tohum satışlarında ortak üreticiye senet karşılığında (vade farkı alınmaksızın) vadeli satış yapılmaktadır. Çoğunlukla ortak üreticinin tohuma ödeyeceği tutar; koza ürünü kooperatife teslim ederken, verilecek olan alım tutarından düşülerek yapılmaktadır. Ortak olmayan koza üreticisine ise tohum satışı peşin ödeme ile gerçekleşmektedir.

Birlik, Tohum Üretim İşletmesinin denetimi altında ortak üreticiye de damızlık koza üretimi yaptırmaktadır.

C- Ham İpek ve İpek Yan Ürünleri Üretimi

Birliğin elde ettiği koza ürünü İç ve Dış pazarlarda değerlendirilmek amacıyla, birlik bünyesindeki İpek Flatür ve Bükme Fabrikasında işlenmektedir. Fabrikada 37 daimi, 58 geçici (mevsimlik) olmak üzere toplam 92 işçi çalıştırılmaktadır.

Fabrika'da Çekim Ünitesi ve Bükme Ünitesi olmak üzere iki ünite bulunmaktadır. Çekim Ünitesinde, kuru ya da yaş kozadan ham ipek ve ipek ipliği çekilmektedir. Kozadan çekilebilen ipek ipliği 800-900m arasında değişmektedir. Kopmadan çekilen ipek ipliği ise 500-1500 m arasındadır. Ancak dünyanın hiçbir yerinde kopmadan çekilebilen ipek ipliğine rastlanmamaktadır.

Fabrikadaki diğer bir ünite olan Bükme Ünitesinde ise İpekli tekstil ve ipek halı üretiminde kullanılan ipek ipliği bükümü yapılmaktadır. Çekim sırasında elde edilen ipek yan ürünleri (krizalit, tavadibi, kamçıbaşı, ipek kırığı, kaynamış v.b.) iç ve dış pazarlarda değerlendirilmektedir².

D- Kozabirlik Tarafından Yapılan Hizmetler

a- Üretim Aşamasında Yapılan Hizmetler

Koza üretiminde, tohumun inficar edilmesi işlemlerini üretici kendisi yapabildiği gibi, Birlik organizasyonu ile üreticiye ait tohumlar, toplu ektirilmektedir. Birlik, toplu inficar işlemi çoğunlukla Mihalgazi Kooperatifinde yapılmaktadır.

Birlik, ipekböceğinin beslenme aşamasında gerekli olan dut yaprağını (dut fidanı) özel ya da resmi fidanlıklardan elde ederek, ortak ve ortak olmayan üreticiye maliyeti tutarında satmaktadır.

Birlik, koza üreticisinin ipekböceği beslenme yerlerinin dezenfekte edilmesi için kullanılan formaldein (sönmüş kireç) vermektedir.

² Krizalit: İpekböceğinin (tırtıl) kozayı ördükten 48 saat sonra dönüştüğü evredir. Krizalit, 18-19 gün sonra kelebek halini alır.

Tavadibi: Kozanın çekilemeyen kısmına verilen isimdir.

Kamçıbaşı: Kozanın üzerindeki pamuklu kısımdır.

Kaynamış: Kozanın taranarak, krizalit çıktıktan sonra arta kalan kısmına denir.

Birlik, bağı kooperatifler aracılığıyla ipekböceğinin kozasını örmesinde kolaylık sağlayan plastik askıyı, üreticiden gelen talebe göre maliyet tutarına vermektedir. Birlik, önceki yıllarda faaliyetini sürdüren ORKÖY kanalıyla üreticiye askı, beslenme tablosu (kereviti) vermekteydi. ORKÖY'den alınan kredi ile sağlanan hizmet, üretimi teşvik amacını taşımaktaydı.

b- Eğitim Hizmeti

Birlik, ipekböceği beslenmesi konusunda koza üreticisine, özellikle kış döneminde birlik teknik çalışanlarıyla bilgi verilmektedir.

E- Kozabirliğin Finansman Durumu

a- Özkaynakları

Birlik, 1940 yılından, 1992 yılına kadar bağı kooperatiflerden 1 milyar TL. tutarında sermaye tahsil edebilmiştir. Birliğin 1987-1988 dönemleri ile 1990-1991 dönemleri arasındaki özkaynakları Tablo 35'de verilmiştir.

Tablo 35: Kozabirlik Özkaynakları

(1987-1991)

Dönemler	Yükenilen Sermaye (TL)	Yedek akçe (TL)
1987-1988	2.059.218.988	313.041.066
1988-1989	2.915.623.998	318.492.542
1989-1990	4.472.596.878	405.674.897
1990-1991	5.948.257.256	405.675.897

Kaynak: Kozabirlik Faaliyet Raporlarındaki verilerden düzenlenmiştir.

Tablo 35'de görüldüğü gibi bağlı kooperatiflerce yüklenilen sermaye tutarı 1987-1988 döneminde 2.059.218.988 TL tutarında gerçekleşirken, 1990-1991 döneminde 5.948.257.256 TL olmuş ve artış göstermiştir. Buna karşılık Birliğin yedek akçe tutuarlarında dönemlere göre artış çok az olmuştur.

Birliğe bağlı kooperatiflerin 1991-1992 yılı yüklenilen sermaye tutarları aşağıda verilmiştir.

<u>Kooperatifin Adı</u>	<u>Yüklenilen Sermaye Tutarı (TL)</u>
Bursa Kooperatifi	1.468.923.343
Bilecik Kooperatifi	1.004.904.441
Adapazarı Kooperatifi	2.610.635.794
Edirne Kooperatifi	527.831.055
Mihalgazi Kooperatifi	781.296.971
Alanya Kooperatifi	554.836.007

1991-1992 yılı Birliğe bağlı kooperatiflerin yüklenilen sermaye tutarları yaklaşık 7 milyar dolayındadır.

b- Kozabirliğin Kullandığı Krediler

Birlik; 1990 yılına kadar yaptığı ürün alımlarında, ortaklara ödeyeceği tutarlar kendi özkaynaklarından sağlayamadığı için T.C. Ziraat Bankası'nca açılan krediler rehinli ortak kredisi alınarak, Birlik giderleri ve ürün alım tutarları Destekleme Rehinli Krediler ve Destekleme İşletme Kredileri ile sağlanmaya çalışılmaktadır. birliğin 1992-1993 iş yılına göre 14.400.000.000 TL tutarında alım, idare ve işletme gideri bulunmaktadır. Bu giderlerin karışlanması için açılan Ürün Kredisi ve kredinin ancak %15'i oranında kullanılması, Birliğin

finansal yönden güç durumda bırakmaktadır. birliğin 1990-1991 yıllarındaki kredi borçları aşağıda verilmiştir.

1990 Ürünü Destekleme Giderleri:	7.271.002.153 TL.
1990 Ürünü İçin Açılan İşletme Kredisi:	830.000.000TL.
1991 Ürünü Destekleme Giderleri:	7.719.269.799 TL.
1991 Ürünü İçin Açılan İşletme Kredisi:	1.187.352.829.TL.

Birliğin giderlerine karşılık açılan Krediler, yıllık %100'e ulaşan faiz oranı ile birlikte büyük tutarlarda borç birikimi oluşturmaktadır.

1992 tarihine göre T.C. Ziraat Bankası'ndan Birlik ürün alım, idare giderleri için kullanılan kredi borçları (faizleriyle birlikte) aşağıda verilmiştir.

1989-1990 Kampanyası Koza Rehinli Kredi Borcu:	12.887.348.174 TL.
1989-1990 Kampanyası Koza İşletme Kredi Borcu:	<u>9.868.056.820</u> TL.
Toplam	22.756.404.994 TL.

Birliğin 1990-1993 yıllarına göre Devletçe desteklenen koza alımları için Ziraat Bankası'ndan alınan Destekleme kredileri borçları aşağıda gösterilmiştir.

1990-91 Kampanyası Koza Des. Reh. Kredi Borcu:	14.560.694.001 TL.
1990-91 Kampanyası Koza Des. İşl. Kredi Borcu:	3. 836.795.388 TL.
1991-92 Kampanyası Koza Des. Reh. Kredi Borcu:	19.518.861.735 TL.
1991-92 Kampanyası Koza Des. İşl. Kredi Borcu:	3.062.464.581 TL.
1992-93 Kampanyası Koza Des. Reh. Kredi Borcu:	11.192.429.451 TL.
1992-93 Kampanyası Koza Des. İşl. Kredi Borcu:	<u>852.533.335</u> TL.
Toplam	53.003.778.491 TL.

1989-1990 kampanya dönemi ile 1990-1993 tarihleri arasında Birlik tarafından Ziraat Bankasından alınan kredilere ilişkin borçlar toplamı 77 Milyarı bulmaktadır. İşletme, rehinli ve destekleme kredilerinde Ziraat Bankasınca banka işlemlerine ilişkin vergi %4 ve Banka tarafından alınan komisyon %1'dir. Ayrıca Banka, 3 aylık dönemlerde bileşik uygulayarak faiz üzerine faiz yürütmektedir.

Ziraat Bankası, Birliğin vadesi geçen borçlarına ise %85 faiz uygulaması yapılmaktadır. Böylece Birlik önceki yıllarda aldığı kredi borçları ve diğer kredi borçları için büyük miktarda borç birikimiyle karşı karşıya kalmıştır.

Birliğin 31.12.1992 tarihli diğer kurum ve kuruluşlara alım borçları ise Başak Sigorta A.Ş'ne 15.381.671, Diğer T.S. Koop. Birliklerinden alınan borçlar ise 113.030.748 TL'dir. Başak sigortaya Birliğin Taşınmaz malları (fabrika, depo) sigorta ettirilmiştir. Diğer Birliklere olan borcun büyük bir kısmı ise Tariş'ten alınan borçlardan oluşmaktadır.

c- Kozabirliğin Ürün Stokları

Kozanın kuru koza olarak değerlendirilmesi için stokta en az 3 ay bekleme zorunluluğunun olması Birlik ürün stoklarının çoğalmasına neden olmaktadır.

Birliğin zorunlu olarak stokta beklettiği ve iç-dış pazarlarda değerlendiremediği koza ve yan ürünleri 30.01.1993 tarihine göre aşağıda verilmiştir.

<u>Ürün Cinsi</u>	<u>Ürün Yılı</u>	<u>Miktar (Ton)</u>
Kuru Koza	1990	0.9
Kuru Koza	1991	1.2
Kuru Koza	1992	36.9
Ham İpek	1990	0.2
Ham İpek	1991	1.0
Ham İpek	1992	3.3
İpekböceği Tohumu	1993	32.000 kutu
İpek Yan Ürünü	1990	13.3
İpek Yan Ürünü	1991	8.6
İpek Yan Ürünü	1992	10.0

Birliğin, koza ürünü ve yan ürünlerinin 1993 yılına göre toplam 75.4 ton ve 32.000 kutu stoğu bulunmaktadır. Stokların eritilmemesi ürün maliyetlerini etkilemekte bu da Birliğin finansmanını daha olumsuz etkilemektedir.

d- Kozabirliğin Ürün Maliyetleri

Birlik stok miktarlarının artması ve stokların iç ve dış pazarlarda satılamaması, ürün alımı için alınan kredilerin faizleri ve işçilik giderleri ürün maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Ürün maliyetlerinin, fiyatlara yansımaları sonucu oluşan yüksek maliyetli ürünler iç ve dış pazarlarda rekabet şanslarını yitirmektedir.

Birlik ürün maliyetleri, özel sektör ürün maliyetleri ile karşılaştırıldığında Birliğin ürün maliyetlerinin yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Özel sektör ile Kozabirlik, koza maliyetinin 1992 yılı verilerine göre karşılaştırılması Tablo 36'da verilmiştir.

Tablo 36: Kozabirlik ve Özel Sektör Karşılaştırmalı Koza Maliyeti

Giderler (TL)	Kozabirlik Maliyeti (TL)	Özel Sektör Maliyeti (TL)
1 Kg. Yaş koza alım tutarı	21.000	21.000
1 Kg. Yaş kozaya düşen işçilik gid.	4.000	2.000
1 Kg. Yaş kozaya düşen diğer gid.	2.000	1.000
Toplam Maliyet	27.000	24.000

Kaynak: Koza Ekonomik Rapor Özet verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 36'da görüldüğü gibi özel sektör ve Kozabirlik tarafından ayrı tutarla alımı yapılan 1 kg. yaş kozayı, Birlik işçilik ve diğer giderler olmak üzere 6.000 TL, toplam 27.000 TL. olarak elde ederken, özel sektör işçilik ve diğer giderler 3.000 TL, toplam 24.000 TL olarak elde etmektedir. Özel sektörün giderlere ödediği tutar, Birliğin giderlere ödediği miktarın yarısı kadardır.

Birlik ve özel sektör karşılaştırmalı olarak ham ipek maliyeti ise Tablo 37'de verilmiştir.

Tablo 37: Kozabirlik ve Özel Sektör Karşılaştırmalı Ham İpek Maliyeti

Giderler (TL)	Kozabirlik Maliyeti (TL)	Özel Sektör Maliyeti (TL)
1 Kg. Kuru koza maliyeti	306.264	156.000
1 Kg. Ham ipeğin işçilik gideri	78.734	30.000
1 Kg. Ham ipeğin diğer giderleri	33.532	10.000
Toplam Maliyet	418.530	196.000

Kaynak: Koza Ekonomik Rapor Özet verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 37'de görüldüğü gibi Kozabirlik ve Özel Sektör ham ipek maliyetleri arasında büyük fark vardır. Özel sektör, 1 kg kuru koza için 156.000 TL, Kozabirlik ise 306.264 TL ödemektedir. Özel sektör işçilikve diğer gider için toplam 40.000 TL ödeme yaparken, Kozabirlik bu giderlere toplam 112.266 TL ödemektedir. Giderlere ödenen tutarla sonunda Kozabirlik toplam hem ipek maliyeti 418.530 TL olarak belirlenirken, özel sektör toplam ham ipek maliyeti 196.000 TL olmaktadır. Bu durum Birliğin, özel sektörle rekabet şansını azaltmaktadır.

c- Kozabirliğin Kâr-Zarar Durumu

Kozabirlik, koza ürünü ve yan ürünlerini iç ve dış pazarlarda değerlendirirken her iş yılı sonucunda oluşturulan kâr-zarar cetvelleri ile Birliğin kâr-zarar durumu ortaya çıkmaktadır. Kozabirlik, 1986-1987 döneminde 1990-1991 dönemine göre oluşan kâr-zarar sonuçları Tablo 38'deki gibidir.

Tablo 38: Kozabirliğin Dönemlere Göre Kâr-Zarar Durumu

(1986-1991)

Dönemler	Kâr (TL)	Zarar (TL)
1986-1987	417.914.599	-
1987-1988	74.182.533	-
1988-1989	705.076.565	-
1989-1990	-	2.752.031.319
1990-1991	-	8.640.996.286

Kaynak: Koza Ekonomik Rapor Özet verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 38'de görüldüğü gibi Birlik 1986-1987 döneminden 1989-1990 dönemine kadar çalışma konusuna giren ürünler göre yaptığı ortak ve ortak dışı işlemlerden kâr elde ederken, 1989-1990 döneminde 2.752.031.319 TL ve 1990-1991 döneminde 8.640.996.286 TL. olmak üzere zarar etmiştir.

Birliğin Tablo 38'de görülen 1986-1987, 1987-1988 ve 1988-1989 dönemlerinde elde ettiği kârın, bağlı kooperatiflerle yapılan işlemlerden oluşan miktarına isabet eden olumlu gelir-gider farkları aşağıdaki gibidir.

1986 yılı ortak içi işlem kârı	.939.893 TL.
1987 yılı ortak içi işlem kârı	16.342.097 TL.
1988 yılı ortak içi işlem kârı	7.343.097 TL.

Belirtilen iş yıllarında bağlı kooperatiflere olumlu gelir-gider farkı dağıtılmayıp, kooperatiflerin yedek akçelerine aktarılmıştır.

1989-1990 ve 1990-1991 dönemi oluşan ürün zararları Birlik yedek akçe hesabından karşılanmıştır.

2. Kozabirliğin Dışsatım Faaliyetleri

Kozabirlik, iç ve dış pazarlarda koza, ipek yan ürünleri ve ipekböceği tohumu satışı yapmaktadır. Birlik, iç pazarda ipek halı ticareti ile uğraşan halı üreticilerine, tekstilcilere ve Sümerbank'a ipek ipliği satmaktadır. 1992 yılında Birliğin sürekli müşterisi durumundaki Sümerbank'a 3.5 ton ipek ipliği satılmıştır. Birlik dışsatım faaliyetlerini de ipliği satılmıştır. Birlik dışsatım faaliyetlerini de Birlik dışsatım Faaliyetleri İhracat Rejimi Yönetmeliği esasları doğrultusunda yürütmektedir.

A- Kozabirliğin Dışsatım İşlemleri

a- Pazar Haber ve Bilgilerin Toplanması:

Birlik, dışsatım bağlantılarını Dış Ticaret Ateşeliklerinden aldığı bilgilerle ve Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı'na gelen taleplere göre yapmaktadır. Birlik dış ülke alıcılarından gelen talepler doğrultusunda doğrudan bağlantı kurma yoluyla da dışsatım faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca Birlik, Merkezi Paris'te bulunan Uluslararası İpekçilik Derneği üyesi olduğundan, derneğin gönderdiği bültenlerle dış ülke pazarlarını, alıcı firmaları araştırmaktadır.

Birlik, dışsatım için anlaşma yapacağı alıcı firma hakkında çeşitli bilgileri (firmanın güvenilirliği, Banka işlemleri v.b.), o ülkedeki Dış Ticaret Ateşeliğimizden sağlamaktadır.

b- Dışsatıma Konu Olan Ürünlerin Fiyatlarının Belirlenmesi

Birlik, kampanya döneminde normal alımlarla elde ettiği ürünlerin dışsatım fiyatlarını normal alımlarla elde ettiği ürünlerin dışsatım fiyatlarını iç ve dış pazarlardaki fiyatları gözönüne alarak belirlemektedir. Dışsatım ürün fiyatları, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının onayı ile Birlik Yönetim Kurulu tarafından belirlenmektedir.

Birliğin, Devlet Destekleme Alımları kapsamında elde ettiği ürünlerin dışsatım fiyatları, Destekleme kapsamındaki ürünün, maliyet fiyatı altında (zararına satış) satılması sözkonusu ise Birlik bu satış için belirlediği fiyatı Bakanlığın onayına sunmak zorundadır.

c- Kalite Sertifikasının Düzenlenmesi

Kozabirlik, dışsatım için bağlantı kurduğu alıcı firmaya, dışsatıma konu olan koza kurduğu alıcı firmaya, dışsatıma konu olan koza ürünü ya da ipek ipliğinin kalitesini belirleyen kalite sertifikasını düzenleyerek göndermektedir. Kalite sertifikası Bursa'daki ipekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü'nde hazırlanmaktadır. Sertifika da ürünün kalitesi, ağırlığı, denye ölçüleri saptanmaktadır³. Kalite sertifikası ve belli miktarda ürün numunesi alıcı firmaya gönderilerek dışsatım bağlantıları oluşturulmaktadır.

d- Dışsatım Anlaşması

Birlik, alıcı firmalarla çoğunlukla akredifli ve fob satışlar üzerinden anlaşma yapmaktadır. Ancak alıcı firma ile koşullar belirlenip, uygun görüldüğünde CIF ve CF satışlarda sözkonusu olmaktadır. Birlik ile alıcı firma arasındaki iletişim fax aracılığı ile sağlanmaktadır.

e- Taşıma

Kozabirlik, dışsatımı yapacağı ürünleri denizyolu ile alıcı firmaya göndermektedir. Ürünlerin, limana taşınması ve gümrük işlemleri ile ilgili olarak özel komisyonu ve nakliye şirketleri ile anlaşma yapılmaktadır.

Koza ve yan ürünleri yapıları bakımından dış etkenlerden (nem gibi), çabuk etkilenip, bozulabilir nitelikte oldukları için taşıma işlevinin önemi artmaktadır. Koza ve yan ürünleri, nem alıp-verme olayını en aza indiren pamuklu çuvallarda taşınmaktadır.

³ Denye: Ham ipek ipliğinin inceliği ve kalınlığını belirten birime denye denir.

**B- Kozabirlik Yaş Koza, Koza Yan Ürünleri ve İpekböceği Tohumu
Dışsatım Faaliyetleri**

a- Yaş Koza Dışsatım Faaliyetleri

Kozabirlik, yaş koza dışsatım miktarı ve bu miktarın Türkiye dışsatımı içindeki payı 1980-1991 yıllarına göre Tablo 39'da verilmiştir.

**Tablo 39: Kozabirliğin 1980-1991 Yılları Yaş Koza Dışsatımı
(Miktar Olarak)**

(1980-1991)

Yıllar	Türkiye Toplam Ürün Dışsatımı (Ton)	Kozabirlik Toplam Ürün Dışsatımı (Ton)	Birliğin Dışsatım Miktarının Türkiye Dışsatımındaki Payı (%)
1980	4,3	-	-
1981	-	-	-
1982	65	45	69
1983	113	106	94
1984	106	75	71
1985	74	38	51
1986	57	36	63
1987	110	77	70
1988	233	85	36
1989	220	54	25
1990	44	20	45
1991	43	26	60

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 39'da görüldüğü gibi Birlik, 1980-1981 yıllarında yaş koza ürünü dışsatımı gerçekleştirememiştir. 1980-1981 yıllarında Dünya ipek pazarında oluşan dalgalanma, ipek ipliği ve ipekli kumaş yerine sentetik ve suni elyafın tercih edilmesi gibi nedenlerle Kozabirliğin dışsatım faaliyetini de olumsuz etkilemiştir. 1982 yılında Birlik, 45 ton yaş koza ürünü dışsatımı yaparak, Türkiye dışsatımından %69'luk bir pay elde etmiştir. Bu pay 1983 yılında %94 olmuş ve 1980-1991 yılları içinde en yüksek dışsatım payı elde edilmiştir. 1984 yılından başlayarak, Birlik dışsatım miktarlarındaki dalgalanmalar 1991 yılına kadar sürmüştür. 1980-1991 yılları arasında Birliğin dışsatım miktarı özellikle 1989 yılında Türkiye dışsatım miktarı içinde %25'e kadar düşmüştür. Bu dalgalanmalar son yıllarda Dünya ipek pazarında da görülen fiyat dalgalanmalarıyla bağlantılı olmaktadır. Dünya İpek pazarında ipek hammaddesi olan kozaya olan ilginin azalması, işlenmiş ürünlere yönelik talebin artması da Kozabirliğin dışsatım miktarlarını olumsuz etkilemektedir.

Kozabirliğin 1980-1991 yılları arasındaki yaş koza dışsatım değeri ve Türkiye dışsatım değeri ve Türkiye dışsatım değerindeki payı Tablo 40'da verilmiştir.

Tablo 40'da görüldüğü gibi 1980-1991 yıllarında Birlik dışsatım yapamadığı için dışsatım geliri de elde edememiştir. Birlik, 1982-1983 yıllarında elde ettiği dışsatım değeri ile Türkiye dışsatım değeri içindeki payı %94'e kadar yükselmiştir. Birliğin yaş koza dışsatımında elde ettiği gelir 1990 yılında 92.000.000 dolara kadar düşmüştür. 1980-1991 yılları arasında birlik dışsatım değerinin Türkiye dışsatımındaki payı özellikle 1989-1990 yıllarında %19'a kadar düşmüştür. Tablo 40'da görüldüğü gibi Dünya İpek Pazarındaki dalgalanmalara bağlı olarak Birliğin Dışsatım değerleri de azalma göstermiştir.

Tablo 40: Kozabirliğin Yaş Koza Dışsatımı (Değer Olarak)

(1980-1991)

Yıllar	Türkiye Toplam Ürün Dışsatım Değeri (000\$)	Birliğin Dışsatım Değeri (000\$)	Birlik Dışsatım Değerinin Türkiye Dışsatımındaki Payı (%)
1980	70	-	-
1981	-	-	-
1982	718	658	92
1983	294	276	94
1984	291	162	55
1985	331	73	22
1986	209	90	43
1987	215	127	59
1988	2028	1594	78
1989	685	131	19
1990	462	92	20
1991	233	135	58

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre düzenlenmiştir.

b- Kozabirliğin Koza Yan Ürünleri ve İpekböceği Tohum Dışsatımı

Kozabirlik, yaş koza dışsatımı yanında koza yan ürünleri (ham ipek, krizalit, tavadibi, kamçıbaşı, ipek kırığı, kaynamış vb.); İpekböceği tohumu dışsatım faaliyetlerini de göstermektedir.

Koza yan ürünleri ve ipekböceği tohumu dışsatımı, Japonya, Kore, Hong Kong, Yunanistan, İtalya, Hindistan ve Afganistan'a yapılmaktadır.

Birliğin, 1984-1992 yılı yan ürün ve tohum dışsatımı Tablo 41'de verilmiştir.

Tablo 41: Kozabirliğin Yan ürün ve İpekböceği Tohum Dışsatım Miktarı (Ton)

(1985-1991)

Ürün Cinsi	Dönemler					
	1985-1986	1986-1987	1987-1988	1988-1989	1989-1990	1990-1991
Kamçıbaşı	-	4	1,9	10	7,8	-
Krizalit	2	24	20	35,5	32,9	15
Tavadibi	3,6	-	33,8	6,2	11,4	-
Kaynamış	14,9	-	30,5	7,4	2,1	-
Ham İpek	-	-	-	31,4	-	-
İpekböceği Tohumu (Kutu)	4000	450	500	1500	1428	10.964

Kaynak: Kozabirlik Faaliyet Raporlarından düzenlenmiştir.

Tablo 41'de görüldüğü dönemlere göre yan ürün ve ipekböceği tohumu dışsatım miktarlarında dalgalanmalar söz konusu olmuştur. İpekböceği tohumu 1985-1986 döneminde 4000 kutu olarak dışsatımı yapılırken sonraki dönemlerde 450 tona düşmüş, 1990-1992 döneminde ise 10.964 ton olmuştur.

Kozabirliğin yan ürün ve ipekböceği tohumu dışsatımından elde edilen tutarlar ise Tablo 42'de verilmiştir.

Tablo 42: Kozabirliğin Yan Ürün ve İpekböceği Tohum Dışsatım Değeri (\$)

(1985-1991)

Ürün Cinsi	Dönemler					
	1985-1986	1986-1987	1987-1988	1988-1989	1989-1990	1990-1991
Kamçıbaşı	-	19.600	10.450	89.049	86.967	-
Krizalit	29.122	39.414	31.734	50.656	41.268	25.493
Tavadibi	8.532	-	32.672	10.659	14.072	-
Kaynamış	28.492	-	66.481	20.944	39.921	-
Ham İpek	-	-	-	1.415.130	-	-
İpekböceği Tohumu (Kutu)	16.000	2225	3250	14.250	19.280	111.440

Kaynak: Kozabirlik Faaliyet Raporlarından düzenlenmiştir.

Tablo 41'de ve Tablo 42'de görüldüğü gibi yan ürün ve ipekböceği tohumu miktar ve değer olarak en çok krizalit dışsatımı 1988-1989 döneminde 1.415.130 \$'lık gelir sağlamıştır.

Birlik, 1992 yılında gerçekleştirdiği dışsatım verilerine göre Tablo 43'de gösterilmiştir.

Tablo 43: Kozabirlik 1992 Yılı Dışsatım Miktar ve Değerleri

Ürün Cinsi	Miktar (Ton)	TUTAR	
		(TL)	(fab/\$)
Kuru Koza	124	97.852.387	15.570
Ham İpek	7,8	5.727.132.596	872.938
İpekböceği Tohumu (Kutu)	2125 (Kutu)	1.353.318.652	231.025
Toplam		7.178.303.635	1.119.533

Kaynak: T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 43'de görüldüğü gibi 1992 yılında 132 ton kuru koza, ham ipek ve 2125 kutu ipekböceği tohumu dışsatımı ile toplam 7.178.303.635 TL. elde edilmiştir.

C- Kozabirliğin Dışsatımında Karşılaştığı Sorunlar

Kozabirlik, son yıllarda iç ve dış pazarlarda iç fiyat dalgalanmaları, arz-talep dengesinin bozulması, başta Çin olmak üzere ipek ipliği ve koza üreten bazı ülkelerin fiyat dampingi ve rekabetiyle karşı karşıya kaldığı için dışsatım olanakları da buna bağlı olarak azalma göstermiştir.

Birliğin, dışsatımda karşılaştığı sorunların başında kaliteli ürün elde edilmemesi gelmektedir. Üreticiler çoğunlukla ilkel koşullarda bilinçsiz ve teknik olanaklardan yoksun olarak ipekböceği yetirtmektedirler. Bu durum, kaliteli koza üretimini olumsuz etkilemektedir. Dünya ipek pazarında daha çok I. kalite de koza tercih edilmektedir. Birlik, elde edilen ürünleri dış pazarlara sunduğunda, bu ürünlere fazla talep edilmemektedir.

Kozabirlik, dışsatım bağlantısı kurduğu alıcı ülkelere İpekböceği Enstitüsü'nün düzenlediği kalite sertifikasını göndermektedir. Alıcı ülkeler düzenlenen bu sertifikayı yeterli bulmamaktadırlar. Alıcı ülkeler, özellikle Japonya'daki, ipek ve Koza Kalite-Kontrol birimlerinin düzenlediği sertifikalara sahip koza ve ipek ipliğine ilgi göstermektedirler. Bu durum, Birliğin dış pazardaki rekabet şansını önemli ölçüde azaltmaktadır.

Kozabirlik, destekleme alımları kapsamında ortak ve ortak olmayan üreticiden aldığı çok miktarda ürünü stoklama yoluna gitmektedir.

Kozanın, kuru koza olarak işlenebilmesi için 3 ay bekletilme zorunluluğu stoklama giderlerinin ürün maliyetlerine yansımaya neden olmaktadır. Koza ve kozadan çekilen ham ipek üretimi için, oluşan giderler (işçilik ve diğer giderler) ürün maliyetlerini arttırdığından buna bağlı olarak satış fiyatını da arttırmaktadır. Yüksek fiyatlarla dış pazarlara sunulan kuru koza ve ham ipek Dünya ipek pazarında talep edilmemektedir.

Birlik, dışsatım işlemlerini Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın onayı ve izni ile yapmaktadır. Dışsatıma ilişkin belgelerin onayı, kısa sürede Bakanlıktan çıkmadığı için, sürekli değişmelerin yaşandığı dünya ipek pazarı izlenememektedir.

Birliğin, ipekböceği tohumu dışsatım işlemlerinin uzun süreli olmasında dikkat çekmektedir. Türkiye'de İhracat Rejimine göre tohum dışsatımı “Belirli Mercinin İzni İle Yapılan Dışsatım” (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı) kapsamındadır. Bu bakımdan ilgili bakanlığın iznini almak, dışsatım işlemlerinin uzun ve karmaşıklığını ortaya koymaktadır.

Birlik, gerekli tanıtım ve reklam yapamadığı için, sınırlı sayıda ülkelerle (Kore, HongKong), İtalya gibi) dışsatım yapmaktadır. Finansal yetersizlikler gerekli olan reklam ve tanıtımın yapılmasını engellemektedir.

Dünyada ipek halı üretiminin önemli ölçüde azalması, Birliğin ipek ipliği dışsatımını olumsuz etkilemiştir. Özellikle İran-İrak Savaşı sırasında, Dünya ipek pazarında önemli bir paya sahip olan İran'ın, bu pazardan çekilmesiyle, Türkiye'nin ipek ipliği dışsatımını artmıştı.

Birliğin, son yıllarda devlet destekleme alımları ile elde ettiği ürünlerin dışsatımında, belirlenecek dış fiyatların Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca onayı gerekmektedir. Destekleme ürünün maliyetinin altında bir fiyatla satılması söz konusu olduğunda, Bakanlıktan gereken onayın alınması, Birliğin bağımsız karar verebilmesini, dışpazara yönelik denge fiyatların oluşumunu da engellemektedir.

Birlik, bünyesindeki Ticaret Servisi'nde çalışan personelin, yabancı dil konusunda yetersiz olması, dışsatım bağlantıları için gelen anlaşma belgelerinin, hızlı bir şekilde işleme konulmasını engellemektedir.

Birlik, özellikle 1980 sonrası Devletçe uygulanan dışalım politikalarından olumsuz etkilenmiştir. Bu yıllarda gümrük fonu uygulanmayan, ipk ithalatı ile ülkeye giren ucuz ipekler ve ipek ipliği Kozabirliğin iç pazardaki durumunu olumsuz etkilemiştir. Piyasadaki ucuz ipekleri talep eden özel sektör firmaları üreticinin ve Birliğin ürünlerine ilgi göstermemişlerdir. Bu durum hızlı fiyat dalgalanmalarına neden olmuş, üretici ürününü ucuz fiyatlarla elden çıkarmıştır. Birlik ise, elinde büyük miktarda stok bulundurduğu ve bunları işleyip, iç ve dış pazarlara sunamadığı için finansal bir darboğazın içine girmiştir. Stoklar ve Birliğin giderleri için Ziraat Bankasından alınan kredilerin yüksek faiz oranlı olmaları borç birikimini arttırmıştır. Bu koşullar altında ortak koza üreticisi de etkilenmiş ve ipekböcekçiliği ile uğraşan aile sayısında azalma sözkonusu olmuştur. Yeterli üretim yapılamaması Birliğin ürün alımlarını da etkilemiştir. Bursa Ticaret Borsası'nda oluşan fiyatlarla ürününü buradaki özel firmalara satan üretici ile Birlik arasında ilişkiler açısından olumsuzluklar doğmuştur. İç pazarda ve dış pazarda Birliğin ürün satışları etkinliğini kaybetmiştir.

Dünya ipek pazarında oluşan fiyat dalgalanmaları da Birliğin dışsatım faaliyetlerini büyük ölçüde engellemiştir. Son yıllarda destekleme kapsamına alınan koza ürünü, Birlik tarafından devlet adına alımlarla gerçekleştirmeye başlamıştır. Ürünlerin alımında ortak ve ortak olmayan üreticiye ürün tutarlarının ödenmesi için Ziraat Bankasından alınan destekleme kredileri ile Birliğin kredi borcu 77 Milyonu bulmuştur. İç pazarda, ürün maliyetlerinin özel sektör ile karşılaştırıldığında Birlik maliyetlerinin yüksek olması ürün satış fiyatlarını da etkilemiş, bu durum iç ve dış pazarda rekabet edebilme şansını azaltmıştır.

Son yıllarda dış pazarlarda ipek ipliği ve koza dışsatımına talep edilmemesi sözkonusudur. Daha çok işlenmiş ürünlere (İpekli kumaş v.b) olan talep Birliğin ilk işlemeye tabi tuttuğu ürünlerin satışını da olumsuz etkilemiştir. İç ve dış pazarlarda oluşan bu olumsuz koşullarla, Birliğin dışsatımındaki payı önceki yıllara oranla büyük ölçüde azaltmıştır.

D- Sonuç, Değerlendirme ve Çözüm Önerileri

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Dışsatım konulu araştırmamız için uygulama yaptığımız Kozabirlikten yüzyüze görüşmelerle alınan bilgiler Birliğin dışsatımdaki payının önceki yıllara oranla azaldığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

İç ve dış pazarlardaki hızlı değişimler, fiyat dalgalanmaları ipekböcekçiliği ile uğraşan üreticiyi zor durumda bırakmıştır. 1982 yılında 42 ilde, 2022 köyde ve 48.984 aile ile yapılan yaş koza üretimi, 1992 yılında 32 il, 1012 köy ve 17.707 aileye kadar düşmüştür. Üretimdeki yetersizlik, kalite düşüklüğü koza ürününün verimini azalttığı gibi, iç ve dış pazarlardaki konumunu da olumsuz etkilemiştir.

1991-1992 yılında Türkiye ipekböcekçiliği ve koza üretimi devletçe korumaya alınmış,dış ülkelerden (özellikle de Çin'den) ithal edilecek koza ürünü için 30\$ gümrük fonu uygulamasına geçilmiştir. Ancak bu uygulama yasal olmayan yollardan (bavul ticareti şeklinde) özellikle de Türk Cumhuriyetlerinden ülkemize giren ucuz ve kalitesiz koza ürünü engelleyememiştir. İç pazarda ve dış pazarlardaki olumsuzluklar Kozabirliğin faaliyetlerini de olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuz koşulların yanında Kozabirlik, üreticiye kaliteli üretim konusunda yeterli bilgi verememesi, dış pazar standartlarının izlenmemesi nedeniyle de dışsatımdaki faaliyetlerini arttırmamıştır.

Dünya tekstil pazarında işlenmiş ürünlerin talep görmesi, Kozabirliğin yalnızca ilk işlemeye aldığı ürünlerin (ham ipek, ipek ipliği gibi) dışsatımını azaltmıştır. Koza yan ürünlerinin değerlendirilememesi de dış pazardaki rekabet şansını azaltmıştır. Yan ürünlerin (krizalit, kamçıbaşı v.b) değerlendirilmesi dış ülkelerde sözkonusu olmaktadır. İtalya, Kozabirlikten aldığı krizaliti yem sanayiinde ve fare zehiri yapımında katkı maddesi olarak kullanma alanları yaratmıştır. Kozabirliğin, bu yönde araştırma ve yatırımlara yönelmesi değerlendirilen ve elde edilen ürünlerin iç ve dış pazarlardaki rekabetini de arttıracaktır.

Kozabirlik, yeterli tanıtım ve satış artırıcı çabalar gösteremediği için sınırlı sayıda ülke ile dışsatım faaliyetlerini yürütmektedir. Tanıtım ve reklam için gerekli finansmanın olmaması yeni pazar olanaklarının yaratılmasını engellemektedir. Birliğin finansal kaynak olanakları yaratamaması, üreticiye yeterli girdi ve bilgi verilmesini de olumsuz etkilemektedir. İç ve dış pazarlardaki faaliyetlerinde Bakanlığa bağlı olarak karar alabilmesi dışsatım işlemlerinin gecikmesine neden olmaktadır.

Birlik, destekleme alımları için rehin ortak kredilerinde Ziraat Bankasınca rehin alınan ürünler Birlik yediemanetine bırakılmaktadır. Kozanın işlenmesi için ipek flatür ve Bükme fabrikasında ipek ipliği ve yan ürünleri Bankanın rehini altına alınması sonrasında iç ve dış pazarlara satışıyla elde edilen gelirlerin çoğunlukla kredi borcuna yatırılmadığı görülmektedir. Birlik, ürünlerin satışından elde ettiği gelirleri ek işletme kredisi gibi kullanma yoluna gitmektedir. Bu durum Birliğin kredi borçlarının gittikçe büyümesine neden olmaktadır.

Ziraat Bankasına vadesinde ödenmeyen kredi borçlarına %85 faiz ve üçer aylık dönemlerde bileşik faiz uygulaması Birliğin 77 Milyar borcunu ortaya çıkarmaktadır.

Birliğin kaynak kullanımındaki politikası ile oluşan finansal sıkıntılar, yeterli tanıtım ve reklam yapamaması, Dünya'daki gelişmeleri özellikle de ipek pazarındaki gelişmelerin izlenmemesi, üreticiye dünya standartlarında üretim yaptırabilme olanaklarının yaratılamaması dışsattım faaliyetlerini önemli ölçüde azaltmaktadır.

Koza ve yan ürünlerinin yeni yatırımlarla işlenerek en son amul hale dönüşebilmesi, ürün kalitesinin belirlenmesi için kalite-kontrol birimlerinin oluşturulması, ipekböceği yetiştirilme alanları için araştırmalar yapılması, modern üretim tekniklerinin üreticiye yansıtılması, stoklama ve fiyat politikalarında sistemli oluşturulması ve pazarlardaki hızlı değişmelerin izlenmesiyle iç pazarda özel sektör karşı güç kazanılacak, dış pazarda ise rakip ülkelerle rekabet edebilme düzeyi artacaktır. Bunların gerçekleşebilmesi için Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yasal düzenlemelerle, demokratik yapıda, çağdaş işletmecilik kurallarının kooperatifçilikle bütünleştirilmesi ile sağlanacaktır.

GENEL SONUÇ

Dünyada çağdaş kooperatıfçılık hareketinin doğuşu, 19. yüzyılda ekonomik, toplumsal ve sosyal değişimlerde özellikle de endüstri devrimi ile başlamıştır. Tarım kesiminde ise, küçük üreticilerin gerekli olan modern girdileri sağlaması, ürünlerin pazarlanması için güçlü örgütlemelere yönelmeleri ilk olarak, Fransa'da ve Almanya'da kendini göstermiştir. Avrupa'da 19. yüzyılda oluşan kooperatıfçılık hareketi zamanla tüm Dünya'ya yayılmıştır.

Türkiye'de dağınık ve küçük aile işletmelerinin oluşturduğu tarım kesimi, ürünleri değerlendirme konusunda sermaye olanaklarından yoksun olmaları, ürünlerin iç ve dış pazarlardaki satışında etkili olamamaları tarımsal amaçlı örgütlerin kurulması gereğini ortaya çıkarmıştır. Tarımsal amaçlı kooperatıflardan olan, Tarım Satış Kooperatıfleri ve Birlikleri, 1930'lu yıllarda kurulmuş ve gelişme göstermiştir.

Tarım Satış Kooperatıfleri Birlikleri amaçları, gereği, üreticilerin ürünlerini uygun fiyatlarla alıp değerlendirerek iç ve dış pazarlara sunmaktadırlar. Türkiye tarım ürünleri dışsatımında pamuk, incir, kuru üzüm, fındık başta gelmektedir. Tarım Satış Kooperatıfleri Birliklerinin faaliyet gösterdikleri ürünlerden olan bu geleneksel dışsatım ürünleri, Türkiye dışsatımında özellikle 1980 yılı öncesi önemli pay elde etmişlerdir.

Türkiye, tarım ürünleri dışsatımında Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin payı, özellikle 1975-1980 yılları arasında %60 olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılından sonra Devletin uyguladığı ekonomik politikalar, Birliklerin dışsatım faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Birliklerin dışsatım payı son yıllarda %10'a kadar düşmüştür. Serbest pazar ekonomisinin uygulanmasıyla özel sektörün ön plana çıkması, söz konusu olmuştur. Birliklerin, dışsatım faaliyetlerinde, özel sektörle aynı koşullarda olmamaları, dış pazarlarda hem özel sektörle, hem de dış ülkelerle rekabet etmeleri, dışsatımdaki paylarının azalmasına neden olmuştur. Birliklerin ürün alımları, iç ve dış pazarlardaki faaliyetleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın izni ve onayıyla olmaktadır. Birlikler devlet destekleme alımları ile devlet ile üretici arasında aracı bir kurum niteliğindedirler.

Pazarlamanın başlangıcını oluşturan, ürün alımlarında ve diğer pazarlama işlevlerinde hızlı karar alıp, uygulanamaması dış pazarlar için olumsuzluk yaratmaktadır. Finansal açıdan güçsüz, kaynakları yetersiz, yönetim kadroları politik tercihlere göre oluşturulan Birliklerin, Kooperatifçilik ilkeleriyle de bağdaşmayan bir yapı gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Kooperatif düşüncede amaç, ortak üreticilerin ürünlerini iç ve dış pazarlarda en uygun şekilde değerlendirmektir. Özel sektör gibi kârını en yükseğe çıkarmak değildir. Ancak gelişen pazar koşullarına göre olumlu fiyat farkının elde edilmesi ve bunun ortak üreticilere yansıtılmasında sözkonsudur. Bunun için Birliklerin iç pazarlarda özel sektörle, dış pazarlarda diğer rakip ülkelerle rekabet edebilecek düzeye gelmesi kaçınılmazdır. Uluslararası pazarlamada dünya standartlarına erişebilmek, gerekli tanıtım ve reklâmla yeni pazar olanakları

yaratabilmek ve ürünlerin daha çok işlenmesi ile oluşan yeni mamuller elde etmek için Birliklerin yapısal değişimlere gereksinimi vardır.

Birliklerin teoride karşılaştıkları sorunlar uygulamadaki sorunlarla paralellik göstermektedir. Araştırmamıza içinde uygulama yapılan Kozabirliğin iç ve dış pazarlarda karşılaştığı sorunlar ile dışsatım faaliyetlerini yeterince yerine getiremediğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum Kozabirliğin dışsatım payını ve dış pazarlardaki etkinliğini önemli ölçüde azaltmıştır.

Türkiye'de Birliklerin yasal düzenlemelerden geçirilerek, devletin güdümlü politikasından uzaklaştırılmaları, finansman kaynakları için Birliklerin kendilerine özgü Bankasının kurulması ve rasyonel işletmecilik ilkeleri ile yönetilmeleri gerekmektedir.

Günümüzde 600 binden fazla üretici ortağı ile faaliyet gösteren Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin güçlü örgütler olarak iç ve dış pazarlarda özellikle de dış pazarlarda etkili olabilmeleri Türkiye ekonomisine büyük katkılar sağlayacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKTEPE, Eyüp : Kooperatif İşletmeciliği, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Yay. No: 35, Ankara, 1988.
- ARIKAN Rauf : "Tarım Ürünleri Pazarlamasında Kooperatifçilik", KOOPERATİFÇİLİK DER., S. 73 (Temmuz-Ağustos-Eylül 1986).
- Aydoğan Namık : "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri", KOOPERATİF DÜNYASI DER., S. 251 (Şubat 1992).
- Aydoğan Namık : "Kooperatif Üst Kuruluşları", KOOPERATİF DÜNYASI DER., S. 253 (Nisan 1992).
- BARAY İlkin ve ERGUN Temel : 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'nin Tarımsal Yapısında Ortaya Çıkan Değişmeler, F. Ebert Vakfı, İstanbul, 1990.
- BAYIR İrfan : "Türkiye'de Tarım Kooperatifleri", KARINCA DER., S. 670 (Ekim 1992).
- ÇİZRE, Nevzat : Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Ankara, 1991.
- ÇİZRE, Nevzat : "Tarım Ürünleri Talebi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri", KOOPERATİF DÜNYASI, S. 194 (Mayıs 1987).
- ÇAĞLAR Ziya : "Kırsal Kesimde Kooperatifleşmenin Önemi", KARINCA DER., S. 626 (Şubat 1989).

- ÇIKIN Ayhan : "Tarımsal Kooperatiflerin İstihdama Katkıları Artıyor", KOOPERATİF DÜNYASI DER., S. 243 (Haziran 1991).
- DEMİRCİ Rasih : "Tarım Satış Kooperatiflerinde Destekleme Alımları", KARINCA DER., S. 665 (Mayıs 1992).
- DİKİCİ Engin : "Birliklerin Hukuki Yapısı, İşleyişi ve Devlet Destekleme Alımları", KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ, S. 84 (Nisan-Mayıs-Haziran 1989).
- DOĞRUSÖZ A. Bumin : "Kooperatiflerde, Risturn İstisnası" Dünya, 7 Mart 1991.
- DUYMAZ İsmail : Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri, Ankara, 1985.
- GÜNEŞ Turan : Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Milli Ekonomiye Katkıları, Türk Kooperatifçilik Kurumu Ya. No. 49, Ankara, 1983.
- GÖNENÇ Erdiñç : "Kalkınma Sürecinde Tarımın Yeri", KOOPERATİF DÜNYASI DER., S. 245 (AĞUSTOS 1991).
- HAZAR Nurettin : Kooperatifçilik Tarihi, Ankara, 1990.
- HELM C. Franz : Kooperatif İşletme Ekonomisi, E.İ.T.İ.A., Çev. İlhan CEMALCILAR) Ya. No. 150/93, Eskişehir, 1979.
- KARALAR Rıdvan : Teoride ve Türkiye Uygulamasında Tarımsal Pazarlama Açısından Kooperatif İşletmeler, E.İ.T.İ.A., Ya. No. 76, Eskişehir, 1975.
- KARAFAKIOĞLU, Mehmet : Uluslararası Pazarlama Yöntemi, İstanbul, 1990.

- KARLUK Rıdvan : Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi, E.İ.T.İ.A. Ya. No. 237/158, Eskişehir, 1981.
- KAPTANGİL Kaptan : "Hollanda ve Tarımsal Kooperatifçilik", Kooperatif Dünyası Der., S. 243 (Haziran 1991).
- KILKIŞ, Yıldırım : "İhracatta Pazarlama Yöntemleri", İstanbul Ticaret Odası Ya. No. 22, İstanbul, 1984.
- KIVANÇ Cemil : Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik işletmeleri, Türk Koop Kurumu Ya. No. 48, Ankara, 1982.
- KIZILOĞLU, Semiha : "Türkiye Ekonomisinde Tarıma Dayalı Sanayinin Yeri", KARINCA DERGİSİ, S. 672 (Aralık 1992).
- LAILAW F. Alex : 2000 Yılında Kooperatifler, YOLKOOP. (Çev. Haluk Uzel) Ya. No.7, Ankara, 1981.
- MÜLAYİM Ziya Gökalp : Kooperatifçilik, Ankara, 1992.
- MÜLAYİM Ziya Gökalp : "Tarımsal Kooperatifçiliğin Sorunları ve Öneriler", Cumhuriyet, 4 Ocak 1989.
- MÜLAYİM Ziya Gökalp : "Kooperatif Birlikleri Sanayi Tesisleri", KOOP. DÜNYASI DER., S. 253 (Nisan 1992).
- MÜLAYİM ve Diğerleri : Türkiye'de Tarım Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu Sorunlar ve Öneriler, S. 235 (Ekim 1990).
- OLHAN Emine : "Türkiye'de Tarım ürünleri Dış Ticaretindeki Gelişmeler", Çiftçi ve Köy Dünyası Der., S. 88 (Nisan 1992).

- ÖZDEMİR Necdet : Kooperatifçilik, A.İ.T.İ.A., Ya. No. 163, Ankara, 1981.
- SORAL Erdoğan : Ekonomiye Giriş, Ankara, 1977.
- ŞAHİNÖZ Ahmet : ABD-AET- Türkiye Tarım Politikaları ve Dünya Pazarları (Ortadoğu), Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, İstanbul, 1989.
- TAN Ayhan : Türkiye Ekonomisinde Tarım Kooperatifleri, Ankara, 1983.
- TEKELİ, Turan : "Tarım Sektörünün Problemleri ve Beklentileri", KARINCA DERGESİ, S. 671 (Kasım 1992).
- TOKAT Mehmet : "Türkiye'nin Tarımsal Potansiyeli ve İhracat İmkanları", Verimlilik - İhracat - Kalkınma Sempozyumu MPM Ya. No. 351, Ankara, 1987.
- TURAN Ahmet : "Türkiye'de Üretici Örgütlenmesinde Tarımsal Kooperatifler", KARINCA DER., s. 669 (Eylül 1992).
- ÜNER Nurel : Türk Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Avrupa Topluluğuna Uyum Sürecindeki Yapısal Problemlerinin Değerlendirilmesi, İzmir, 1988.
- ÜRPER Yılmaz : Kooperatif işletmeciliği, Eskişehir, 1989.
- ÜRPER Yılmaz : Türkiye'de Tarımsal Kooperatiflerin Toplumsal Değişmeye Etkileri, Eskişehir, 1985.
- : KOOPERATİF DÜNYASI, S. 237 (Aralık 1990).

- : DIŞ TİCARETTE FORUM DERGİSİ, S. 85
(Kasım-Aralık 1987).
- Kozabirlik : 1987/1988 Faaliyet Raporu, Bursa 1988.
- Kozabirlik : 1988/1989 Faaliyet Raporu, Bursa 1989.
- Kozabirlik : 1989/1990 Faaliyet Raporu, Bursa 1990.
- Kozabirlik : 1990/1991 Faaliyet Raporu, Bursa 1991.
- : Koza Ekonomik Rapor Özeti, Bursa, 1992.
- Tariş Üzüm TSK Birliği : 1990-1991, Faaliyet Raporu, İzmir, 1991.
- Tariş Pamuk TSK Birliği : 1990-1991, Faaliyet Raporu, İzmir, 1991.
- Tariş İncir TSK Birliği : 1990-1991, Faaliyet Raporu, İzmir, 1991.
- Tariş Zeytinyağı TSK Bir. : 1990-1991, Faaliyet Raporu, İzmir, 1991.
- Tiftikbirlik : Tiftik Ekonomik Raporu, ankara, 1990.
- : Marmarabirlik Raporu, 1991-1992, Bursa, 1992.
- : İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü, Ya. No. 83, Bursa, 1990.
- : T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Destekleme Alımları ve İstatistik Dairesi Başkanlığı Verileri, 1992.

Ürün İsmi : PORTAKAL
 Kampanya Dönemi : 1 Aralık - 31 Mart
 Ekim Zamanı : Çok Yıllık
 Hasat Zamanı : Aralık

BİRLİK İSMİ : NARENÇİYE BİRLİK

EM-1. TARIMSAL ÜRÜNLERİN
 TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRMESİ

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜHAYYAA MİKTARI (TON)	MÜHAYYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLEME YADA MÜHAYYAA FİYATI (L/KG.)	ÖDENEN ÜRÜN BEDELLERİ (1000 L)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ PAYI (%)	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACATININ DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)
1975	540.000	556	0,10	2,30	1.287	10.716	150	1,40	2.398	75	3,13
1976	545.070	540	0,10	2,30	1.240	21.362	-	-	6.394	-	-
1977	650.000	206	0,03	5.-	1.025	27.146	17	0,06	8.581	7	0,08
1978	656.000	525	0,08	6,60	3.458	11.704	-	-	3.073	-	-
1979	600.000	540	0,07	9,50	5.140	14.208	29	0,20	4.629	15	0,32
1980	679.000	139	0,02	17,60	2.448	18.960	16	0,08	8.340	8	0,10
1981	675.000	375	0,05	18,65	6.987	54.287	12	0,02	24.087	5	0,02
1982	656.070	583	0,09	23,45	13.679	42.388	-	-	13.554	-	-
1983	730.000	1.562	0,21	32,40	50.622	50.330	-	-	13.213	-	-
1984	761.000	656	0,08	46,30	30.353	62.352	17	0,02	12.808	5	0,04
1985	505.000	328	0,06	110.-	32.250	54.991	41	0,07	13.430	15	0,11
1986	750.000	443	0,06	120.-	41.809	43.160	143	0,33	10.819	46	0,42
1987	700.000	360	0,05	175-200	72.510	57.606	214	0,37	12.579	62	0,49
1988	740.000	509	0,07	300	120.710	80.130	112	0,10	21.394	35	0,20
1989	740.000	416	0,06	400	150.441	89.743	216	0,24	32.008	66	0,21
1990	735.000	309	0,04	600	182.727	79.272	67	0,08	29.115	22	0,08
1991	830.000	188	0,02	1.000	178.275	60.570	1.199	1,98	22.483	654	2,91

URUN ISMI : GREYFURT
 KAMPANYA DÖNEMİ : 15 EKİM - 30 KASIM
 EKİM ZAMANI : ÇOK YILLIK
 HASAT ZAMANI : MAYIS

Ek-2. TAKRİSAL ÜRÜNLERİN
 TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

BİRLİK İSMİ : NARENCİYLİLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRÜNİ (TON)	BİRLİK ÜRÜNÜ (TON)	ÜRÜN ÜRETİMİ İÇİNDEKİ PAYI (%)	DEĞERLENDİRME YADA ÜRÜN ÜRETİMİ (%/Y.)	ÖZEL ÜRÜN DEĞERLERİ (1000 ₺)	TÜRKİYE ÜRÜN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİK ÜRÜN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİK ÜRÜN İHRACATININ OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ PAYI (%)	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACAT TANIM DEĞERİ OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN DEKİ PAYI (%)
1975	12.500	545	4,4	0,90	487	6.144	297	4,83	1.060	148	13,96
1976	13.000	772	5,9	1,06	818	6.727	259	3,85	1.124	94	8,44
1977	22.000	462	2,1	1,04	491	7.106	93	1,30	1.066	39	3,66
1978	20.000	491	2,4	1,70	831	9.331	56	0,61	1.896	34	1,88
1979	20.000	667	3,3	4,85	3.250	6.178	152	2,46	1.466	82	5,59
1980	17.000	490	2,9	6,30	3.166	11.153	113	1,01	3.417	58	1,70
1981	18.000	645	3,6	8,10	5.243	13.674	33	0,24	4.175	14	0,36
1982	26.000	528	2,0	12,20	6.441	12.955	177	0,90	2.955	31	1,05
1983	25.000	655	2,5	14,35	9.394	11.854	59	0,50	2.477	23	0,93
1984	21.000	539	2,6	18,35	9.897	22.302	176	0,80	3.975	47	1,18
1985	24.000	508	2,1	32,50	18.491	15.892	123	0,77	3.300	19	0,57
1986	30.000	574	1,9	41,00	20.577	13.454	203	1,51	3.125	77	2,46
1987	27.000	509	1,9	85-100	48.917	18.904	198	1,05	4.365	67	1,53
1988	30.000	297	1,0	230	64.439	20.978	160	0,80	5.516	53	1,00
1989	28.000	372	1,3	250	71.717	23.302	127	0,55	7.972	47	0,59
1990	33.000	210	0,6	330	63.620	36.828	54	0,15	12.479	16	0,13
1991	42.000	356	0,8	525	152.190	27.875	48	0,17	10.028	20	0,20

ÜRÜN İSMİ : GÜLÇİÇEĞİ, GÜLYAĞI

KAMPANYA DÖNEMİ : 15 MAYIS - 30 HAZİRAN

EKİM ZAMANI : ÇOK YILLIK

HASAT ZAMANI : 15 MAYIS

EK-3. TARIMSAL ÜRÜNLERİN

TÜRKİYE'YE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRİMESİ

BİRLİK İSMİ : GÜLBİRLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜBAYAA MİKTARI (TON)	MÜBAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLENE YADA MÜBAYAA FİYATI (L/KG.)	ÖDENEN ÜRÜN BEDELLERİ (1000 L)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACATININ DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)
1975	5.476	1.431	26	6.-	8.583	1.681	-	-	1.273	-	-
1976	7.200	2.343	33	8.-	19.064	2.608	-	-	1.489	-	-
1977	8.400	3.171	38	8.-	25.368	3.809	232	6	2.410	428	18
1978	10.300	3.334	32	11.-	36.674	2.712	364	13	1.984	728	37
1979	10.450	4.538	43	14.-	61.263	5.208	364	7	3.165	747	24
1980	11.049	3.334	30	30.-	100.020	3.085	686	22	3.244	1.348	42
1981	10.855	1.840	17	50.-	92.000	3.099	295	10	2.902	615	21
1982	6.885	3.584	52	56.-	200.704	4.423	429	10	3.538	833	24
1983	7.978	3.041	38	87.-	264.567	4.445	1.067	24	4.341	1.843	42
1984	9.417	2.825	30	155.-	437.875	6.298	935	15	5.592	2.246	40
1985	12.371	3.000	24	455.-	1.365.000	8.355	799	10	8.588	3.585	42
1986	11.202	2.542	23	1.000.-	2.542.000	4.447	475	11	11.319	3.424	30
1987	17.317	4.669	27	1.030.-	4.669.465	1.746	248	14	5.593	819	15
1988	18.961	5.261	28	1.000.-	5.261.000	4	0,5	12,5	8.107	2.037	25
1989	22.857	3.942	17	1.150.-	4.522.074	62	0,8	1,3	7.024	1.314	19
1990	24.077	5.788	24	1.200.-	6.945.600	30	1,2	4	5.951	830	14
1991	24.945	3.650	15	1.750.-	6.386.983	6	0,2	3	4.706	518	11

URUN ISMI : TIPTIK

KAMPANYA DÖNEMİ : 15 MAYIS - 30 TEMMUZ

HASAT ZAMANI : 15 MAYIS

Ek-4. TARIMSAL URÜNLERİN

TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

BİRLİK İSMİ : TIPTIKBİRLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜBAYAA MİKTARI (TON)	MÜBAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLENE YADA MÜBAYAA FİYATI (TL/KG.)	ÖDEHEN ÜRÜN BEDELLERİ (1000 TL)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ PAYI (%)	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACAT TİPİNİN DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)
1975	5.590	1.279	22,9	61	73.663	3.083	483	15,7	11.587	2.104	18,2
1976	5.530	150	2,7	70	10.624	5.373	780	14,5	26.300	4.682	0,18
1977	5.590	707	12,6	100	72.452	2.172	809	37,2	13.479	4.899	0,36
1978	5.735	641	11,3	160	118.715	4.029	416	10,3	28.252	3.477	12,3
1979	5.830	995	17,1	290	344.008	1.765	468	26,5	20.595	6.039	29,3
1980	5.875	1.995	33,9	600	1.181.847	1.362	590	43,3	7.970	6.398	80,3
1981	6.085	636	10,6	600	375.319	3.690	345	9,3	18.030	2.186	12,1
1982	5.620	333	5,9	650	215.780	4.254	286	6,7	18.000	1.514	8,41
1983	4.580	-	-	-	-	4.932	810	16,4	22.935	4.071	17,8
1984	4.300	9	0,2	1.450	32.497	2.627	32	1,22	19.694	322	1,63
1985	4.300	34	0,8	-	111.847	2.020	-	-	15.577	-	-
1986	3.500	-	-	-	-	1.798	-	-	9.168	-	-
1987	3.200	378	12	4.250	1.298.794	3.782	-	-	20.526	-	-
1988	2.800	543	19	5.400	2.840.000	1.335	-	-	5.681	-	-
1989	2.500	972	39	9.000	8.542.454	1.340	119	9	5.320	266	5
1990	2.000	1.200	60	11.000	12.765.607	253	32	13	1.265	82	6,5
1991	1.800	832	46	16.500	12.817.000	733	-	-	4.271	-	-

X

Ürün İsmi : ZEYTİN (Yemelik)
 Kampanya Dönemi : 1 KASIM - 28 ŞUBAT
 Ekim Zamanı : ÇOK YILLIK
 Hasat Zamanı : KASIM

Ek-5. TARİHSEL ÜRÜNLERİN
 TÜRKİYE VE BİRLİK BAZIINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

BİRLİK İSMİ : KARAKABİRLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK HÜBAYAA MİKTARI (TON)	HÜBAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLEME YADA HÜBAYAA FİYATI (L/KG.)	ÖDENEN ÜRÜN DEĞERLERİ (1000 ₺)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACATININ TÜRKİYE ÜRÜN İHRACATI İÇİNDEKİ DEKİ PAYI (%)
1975	114.000	12.025	11	14,5	203.230	10	-	-	10	-	-
1976	178.000	21.919	12	14,5	342.634	1.967	1.700	86	1.534	1.282	84
1977	70.000	3.000	4	25,5	87.750	2.439	1.500	61	1.928	1.149	60
1978	200.000	29.762	15	43.-	909.344	2.888	2.400	83	2.867	2.470	86
1979	80.000	155	1	56.-	9.558	6.132	5.430	89	7.038	6.154	87
1980	1.000	22.918	8	102,5	2.500.885	6.832	5.017	73	8.631	6.218	72
1981	115.000	7.484	7	162.-	1.402.837	1.307	13	1	1.211	18	1
1982	305.000	34.784	11	173,5	5.851.611	674	15	2	353	19	5
1983	126.000	15.175	12	175	2.718.353	1.250	678	54	830	578	70
1984	245.000	11.469	5	290.-	2.716.566	5.778	2.296	40	3.785	1.904	50
1985	150.000	2.089	1	800.-	1.506.000	3.470	514	15	2.618	589	22
1986	202.000	18.679	9	875.-	14.707.297	7.561	200	3	5.588	287	5
1987	173.000	6.188	4	800-1.600.-	6.257.792	7.738	461	6	5.570	641	12
1988	218.000	17.153	8	1.050-2.400	23.653.672	15.689	562	3,6	10.828	972	9
1989	150.000	8.601	6	3.000-6.000	38.450.979	5.937	599	10	6.624	1.096	17
1990	250.000	34.144	14	4.100-7.700	182.434.647	7.160	860	12	11.337	2.343	21
1991	100.000	19.348	19	11.500	132.808.940	10.139	2.173	21	14.335	3.730	26

X

ÜRÜN İSMİ : FINDIK

KAMPANYA DÖNEMİ : 1 EYLÜL - 31 MAYIS

EKİM ZAMANI : ÇOK YILLIK

HASAT ZAMANI : 15 AĞUSTOS

BİRLİK İSMİ : FİSKOBİRLİK

EK-7. TARİHSEL ÜRÜNLERİN
TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRMESİ

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜBAYYA MİKTARI (TON)	MÜBAYYA MİKTARI- BİR ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLENE YADA MÜBAYYA FİYATI (L/KG.)		ÖDELEN ÜRÜN BEDELLERİ (1000 L)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)		BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)		BİRLİKLERİN İHRACATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI		TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)		BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)		BİRLİK İHRACATININ DEĞERİ OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)			
				Tonbal	Sivri		İç	Kb	İç	Kb	İç	Kb	İç	Kb	İç	Kb	İç	Kb	İç	Kb
				14	13,7															
1975	317.000	251.135	79			3.422.019	97.668	8.530	47.726	4.630	54	54	149.368	11.136	83.566	4.338	56	39		
1976	245.000	149.521	61	14.5	14.2	2.138.787	126.300	11.932	89.935	6.088	71	51	198.740	16.459	141.024	4.962	71	30		
1977	290.000	184.960	64	16.5	16.2	2.983.258	146.670	12.364	102.372	6.675	69	54	242.265	12.757	170.666	5.945	70	47		
1978	310.000	162.789	53	23.5	23.1	3.802.303	153.744	10.783	90.064	9.444	58	88	322.871	13.140	183.430	10.008	58	76		
1979	300.000	134.377	45	50	49.6	6.786.294	126.958	10.191	73.195	7.755	57	76	342.698	14.142	192.087	11.218	56	80		
1980	250.000	101.150	41	110	100	11.014.403	97.504	7.236	35.596	3.065	36	43	388.868	11.499	142.433	5.211	36	45		
1981	350.000	262.863	75	125	110	32.556.062	92.355	24.857	20.936	5.225	22	21	275.970	38.854	75.590	10.313	27	27		
1982	220.000	94.559	43	150	140	14.159.965	108.831	15.733	60.544	2.125	55	14	229.578	23.275	124.257	2.392	54	10		
1983	395.000	216.591	55	175	165	38.181.141	114.336	6.904	39.103	280	34	4	244.822	6.987	87.606	357	35	5		
1984	300.000	65.960	22	240-275	225-260	16.598.448	135.541	14.156	29.014	4.403	21	31	297.763	14.352	64.648	5.068	22	35		
1985	180.000	7.111	4	675	650	4.840.789	88.711	721	20.020	-	23	-	254.015	1.020	53.962	-	21	-		
1986	300.000	57.828	19	700	680	36.194.367	115.257	254	7.776	5	7	2	377.377	597	26.983	10	7	2		
1987	280.000	20.887	7	1.200	1.150	24.967.643	108.783	333	22.704	-	21	-	389.526	1.216	80.614	-	21	-		
1988	402.500	143.801	35	2.000	1.950	292.177.419	107.557	166	19.129	-	18	-	350.867	339	51.327	-	15	-		
1989	550.000	307.807	56	2.650-3.050	2.550-2.950	851.849.723	101.221	399	14.621	-	14	-	265.470	612	37.813	-	14	-		
1990	375.000	129.591	35	3.200-3.500	3.050-3.350	449.192.303	149.378	150	27.114	-	18	-	416.524	263	75.810	-	18	-		
1991	315.000	85.145	27	5.600-6.000	5.360-5.760	480.114.449	114.730	372	9.075	-	8	-	316.696	602	26.040	-	8	-		

ÜRÜN İSMİ : KIRMIZI BİBER
KAMPANYA DÖNEMİ : 1 EYLÜL - 31 OCAK
EKİM ZAMANI : ŞUBAT
HASAT ZAMANI : EYLÜL

EX-8. TARİHSEL ÜRÜNLERİN
TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRMESİ

BİRLİK İSMİ : GÜNEYDOĞUBİRLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜBAYAA MİKTARI (TON)	MÜBAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DÜSTEKLEME YADA MÜBAYAA FİYATI (TL/KG.)	ÖZENEK ÜRÜN BEDELLERİ (1000 TL)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACATININ DEĞERİ OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN DEKİ PAYI (%)
1975	1.500	626	42	15	9.382	80	50	63	139	94	68
1976	2.000	861	43	16	15.373	225	111	49	421	175	42
1977	3.000	1.040	35	18	18.739	65	0,5	0,008	113	0,7	0,006
1978	1.000	1	0,1	70	75	109	50	46	157	61	39
1979	2.000	-	-	-	-	123	62	50	162	84	52
1980	2.500	53	3	100	5.247	64	-	-	129	-	-
1981	3.000	1.068	36	125	145.936	225	-	-	402	-	-
1982	3.000	-	-	-	-	745	30	4	1.395	41	3
1983	2.500	-	-	-	-	621	20	3	683	26	4
1984	3.000	-	-	-	-	714	-	-	884	-	-
1985	3.000	1.772	59	400	571.596	732	-	-	1.275	-	-
1986	3.000	589	20	600	279.982	884	-	-	1.194	-	-
1987	3.000	-	-	-	-	827	-	-	1.449	-	-
1988	5.137	369	7	1.800	601.445	497	15	3	732	19	2,3
1989	4.680	118	2,5	3.200	374.444	529	-	-	936	-	-
1990	5.850	2.933	50	5.000	14.143.117	1.118	-	-	1.693	-	-
1991	7.000	1.302	19	5.000	6.143.790	1.267	-	-	1.594	-	-

XIII

Ürün İsmi : KIRKIZI KABUKLU MERCİMEK

Birlik İsmi : GÜNEYDOĞUBİRLİK

KAMPANYA DÖNEMİ : 1 EYLÜL - 31 OCAK

54-9 TARIMSAL ÜRÜNLERİN

EKİM ZAMANI : KASIM - ŞUBAT

TÜRKİYE VE BİRLİK DAZINDA DEĞERLENDİRİLMİŞİ

HASAT ZAMANI : TEMMUZ

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜBAYAA MİKTARI (TON)	MÜBAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLEME YADA MÜBAYAA FİYATI (TL/KG.)	ÖDELEN ÜRÜN BEDELLERİ (1000 TL)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK İHRACATININ DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)
1975	101.250	13.833	13,7	6,25	89.925	25.964	456	2	14.589	257	2
1976	157.500	69.327	44,0	6,50	416.033	32.644	198	0,6	16.394	108	0,6
1977	195.000	169	0,1	5,50	890	40.330	12.327	31	13.201	3.310	25
1978	135.000	-	-	7,50	-	88.175	34.292	39	23.441	823	4
1979	137.500	553	0,4	17	8.528	71.699	6.045	8	21.713	1.797	8
1980	146.000	2.433	1,7	28	64.949	63.993	229	0,3	27.871	137	0,4
1981	210.000	-	-	43	-	159.325	1.810	1	84.368	1.090	1
1982	350.000	-	-	52	-	239.704	-	-	96.897	-	-
1983	490.000	21.275	3,2	52	1.028.382	252.261	-	-	59.522	-	-
1984	427.000	-	-	80	-	232.801	7.166	3	62.759	605	0,9
1985	400.000	720	0,2	290	176.030	90.349	-	-	46.246	-	-
1986	600.000	4.550	0,8	290	1.222.280	174.522	-	-	88.010	-	-
1987	550.000	-	-	-	-	268.547	-	-	91.645	-	-
1988	829.000	-	-	-	-	377.085	-	-	112.364	-	-
1989	320.000	-	-	-	-	115.035	-	-	49.441	-	-
1990	630.000	144	-	1.250	190.089	146.546	-	-	81.424	-	-
1991	440.000	-	-	2.200	-	90.185	-	-	55.002	-	-

ÜRÜN İSMİ : KURU FASULYE
 KAMPANYA DÖNEMİ : 1 EKİM -30 ARALIK
 EKİM ZAMANI : NİSAN - MAYIS
 HASAT ZAMANI : EYLÜL - EKİM

EK-10. TARIMSAL ÜRÜNLERİN
 TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

BİRLİK İSMİ : GÜNEYDOĞUBİRLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK HUBAYAA HİKTARINI (TON)	HUBAYAA HİKTARININ ÜRETİM İÇİN DEKİ PAYI (%)	DESTEKLEME YADA HUBAYAA FIYATI (TL/KG.)	ÖDENER ÜRÜN BEBELLERİ (1000 TL)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACATININ HİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK İHRACATININ DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN DEKİ PAYI (%)
1975	155.000	5.120	3	8	44.566	389	293	75	357	259	72
1976	159.000	5.050	3	8	41.818	940	342	36	779	221	28
1977	160.000	-	-	-	-	7.096	5.774	81	3.220	2.411	75
1978	156.000	16	-	30	487	3.304	3.037	92	1.550	1.282	82
1979	165.000	3.113	2	49	153.447	267	50	19	268	72	27
1980	165.000	1.380	1	46	63.641	7.357	130	1.77	5.057	70	1.4
1981	160.000	-	-	-	-	27.937	-	-	18.110	-	-
1982	165.000	-	-	-	-	7.423	-	-	5.730	-	-
1983	175.000	-	-	-	-	28.744	-	-	17.955	-	-
1984	164.000	-	-	-	-	38.992	-	-	18.770	-	-
1985	170.000	520	0,3	331	204.705	19.177	-	-	11.167	-	-
1986	170.000	6	-	650	3.678	10.523	-	-	6.277	-	-
1987	210.000	313	0,15	700	208.888	8.958	-	-	7.358	-	-
1988	211.000	-	-	-	-	35.698	-	-	21.927	-	-
1989	193.000	-	-	-	-	44.573	-	-	29.918	-	-
1990	210.000	-	-	-	-	16.087	-	-	17.849	-	-
1991	214.000	-	-	-	-	8.493	-	-	7.922	-	-

URUN ISMI : YERFISTIĞI (Kabuklu-İç)
 KAMPANYA DÖNEMİ : 1 EYLÜL - 31 ARALIK
 EKİM ZAMANI : MART - NİSAN
 HASAT ZAMANI : EYLÜL

EK-11. TARIMSAL ÜRÜNLERİN
 TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRMESİ

BİRLİK İSMİ : YERFİSKOBİRLİK
 (ÇUKOBİRLİK)

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK HÜBAYAA MİKTARI (TON)	HÜBAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLENE YADA HÜBAYAA FİYATI (L/KG.)	ÖDENEN ÜRÜN BEDELLERİ (1000 L)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)		BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)		BİRLİKLERİN İHRA- CATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI		TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)		BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)		BİRLİK İHRACA- TILIN DEĞERİ OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)	
						Kb	İç	Kb	İç	Kb.	İç	Kb.	İç	Kb.	İç	Kb.	İç
1975	40.000	4.576	11	8,19	37.482	4.217	-	315	-	31	17	2.927	-	253	-	9	-
1976	45.000	7.909	18	9,68	76.549	2.615	65	808	11	31	17	1.962	68	897	16	46	24
1977	42.000	7.155	17	12,27	87.824	2.472	1.814	229	623	9	34	2.160	2.415	192	825	9	34
1978	50.000	3.312	7	18,50	56.005	3.315	876	1.251	10	38	1	3.239	1.182	1.413	13	44	1
1979	57.500	3.967	7	20-34	107.134	1.402	134	325	25	23	19	1.326	222	341	45	26	20
1980	41.000	5.666	14	70	422.511	1.753	1.069	61	430	4	40	2.189	1.390	71	503	3	36
1981	57.000	9.609	17	70	670.471	3.315	1.491	270	-	8	-	4.761	2.669	455	-	10	-
1982	50.000	2.279	5	85	186.796	4.783	4.017	671	850	14	21	4.442	4.201	555	808	13	19
1983	50.400	941	2	105	209.753	2.819	1.246	144	-	5	-	2.876	1.436	133	-	5	-
1984	47.500	3.856	8	254	960.381	2.977	1.416	702	-	24	-	3.059	1.740	650	-	21	-
1985	59.000	2.831	5	247	716.030	2.107	2.083	-	-	-	-	1.890	2.357	-	-	-	-
1986	50.000	3.525	7	440	1.553.000	1.377	587	172	-	12	-	1.207	719	124	-	10	-
1987	80.000	7.898	10	515	3.994.937	999	248	101	-	10	-	990	350	96	-	10	-
1988	60.000	87	0,1	650-955	57.109	1.610	3.976	51	-	3	-	1.463	3.086	46	-	3	-
1989	50.000	19	0,03	1.610-2.085	39.000	845	811	-	-	-	-	795	953	-	-	-	-
1990	63.000	4.832	8	3.300-4.400	14.303.895	244	105	-	-	-	-	389	184	-	-	-	-
1991	60.000	10.786	18	4.300-7.500	42.397.037	220	598	-	-	-	-	328	909	-	-	-	-

X
v

URUN ISMI : AYÇIÇEĞİ
 KAMPANYA DOHEMİ : 1 EYLÜL-31 OCAK
 EKİM ZAMANI : 15 ŞUBAT - 15 MART
 HASAT ZAMANI : KASIM

Ek-11. TARIMSAL URUNLERİN
 TÜRKİYE VE BİRLİK DAZINDA DEĞERLENDİRİMESİ

BİRLİK İSMİ : ANTEBİRLİK
 ÇUKOBİRLİK
 TRAKYA BİRLİK
 KARADENİZ BİRLİK
 GÜLBİRLİK
 TARİŞ

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜBAYAA MİKTARI (TON)	MÜBAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLENE YADA MÜBAYAA FİATİ (TL/KG.)	ÖDENEN URUN BEDELLERİ (1000 TL)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM URUN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM URUN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRA- CATININ NİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE URUN İHRACAT DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK URUN İHRACAT DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK İHRACA- TININ DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN DEKİ PAYI (%)
1975	488.000	62.525	13	5.50	343.886	2	-	-	2	-	-
1976	550.000	316.816	58	5.75	1.821.696	1	-	-	1	-	-
1977	455.000	236.201	52	6.50	1.535.309	2	-	-	2	-	-
1978	485.000	231.550	48	8.50	1.968.947	1	-	-	1	-	-
1979	590.000	209.936	36	16.00	3.358.975	1	-	-	1	-	-
1980	750.000	326.044	43	30.00	10.663.073	-	-	-	-	-	-
1981	575.000	318.877	55	40.00	10.942.152	2	-	-	2	-	-
1982	600.000	294.777	49	50.00	8.081.527	8	-	-	8	-	-
1983	715.000	222.448	31	61+11=72.00	13.562.456	7	-	-	6	-	-
1984	710.000	147.071	21	95+15=110.00	16.160.605	3	-	-	2	-	-
1985	800.000	301.141	38	140.00-155.00	42.837.086	25	-	-	16	-	-
1986	940.000	394.473	42	168.00-174.00	66.341.225	38	-	-	18	-	-
1987	1.100.000	197.789	18	202+13=215.00	42.524.535	21	-	-	18	-	-
1988	1.150.000	249.406	22	370.00	92.280.220	169	-	-	84	-	-
1989	1.250.000	522.536	42	650-726	349.233.015	458	-	-	260	-	-
1990	860.000	313.513	36	850-940	270.200.503	233	-	-	532	-	-
1991	800.000	327.004	41	1500 - 1600	494.410.996	906	-	-	2.342	-	-

11/21

Urün İsmi : KURU İNCİR
 KAMPANYA DÖNEMİ : 1 EYLÜL - 31 EKİM
 EKİM ZAMANI : ÇOK YILLIK
 HASAT ZAMANI : 1 EYLÜL

EV-43.TARİHSEL ÜRÜNLERİN
 TÜRKİYE Vİ BİRLİK BAZIINDA DEĞERLENDİRİMESİ

BİRLİK İSMİ : TARIŞ

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK HUBAYAA MİKTARI (TON)	HUBAYAA MİKTARI BİR ÜRETİM İÇİN DEKİ PAYI (%)	DESTEKLERE YADA HUBAYAA FİYATI (L/KG.)	ÖDEMEN ÜRÜN BEDELLERİ (1000 L)	TÜRKİYE'İN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACATININ MİKTAR OLMAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ PAYI (%)	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACATININ DEĞER OLMAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN DEKİ PAYI (%)
1975	51.580	19.236	37	6	83.344	26.906	5.589	21	18.920	3.943	21
1976	60.063	18.113	30	7	94.531	28.535	5.184	18	20.614	4.091	20
1977	42.000	12.138	29	8	81.484	40.894	4.811	12	25.205	4.361	17
1978	50.000	9.900	20	11	86.968	31.547	3.885	12	30.896	3.949	13
1979	52.000	13.077	25	22	264.481	34.872	5.529	16	41.504	7.084	17
1980	57.000	19.672	35	50	790.039	32.580	4.287	13	39.745	5.565	14
1981	60.000	24.440	41	65	1.326.902	35.948	5.697	16	35.343	5.522	16
1982	63.000	19.263	31	78	1.157.634	39.071	7.019	18	33.487	6.054	18
1983	58.500	22.766	39	94	1.660.974	43.201	5.395	13	27.386	4.077	15
1984	45.000	11.909	27	135	1.387.910	47.014	4.744	10	31.715	4.169	13
1985	56.000	16.772	30	185	2.552.000	37.602	6.044	16	32.094	4.589	14
1986	57.800	19.325	33	260	3.993.885	41.232	4.210	10	34.156	3.979	12
1987	65.000	6.493	10	335-400	2.177.491	33.329	4.818	14	32.639	4.443	14
1988	60.000	7.074	12	800	5.396.224	41.272	4.600	11	48.150	5.523	11,5
1989	49.500	19.845	40	1.400	24.843.000	29.467	1.760	6	44.034	3.203	7
1990	46.500	6.173	13	1.950	13.550.000	33.532	5.728	17	62.399	8.490	14
1991	47.500	3.436	7	3.150-3.250	11.396.000	30.401	3.507	12	65.509	8.561	13

XVII

URUN ISMI : ANTEFFISTIĞI (Kabuklu+Kabukuz)

KAMPANYA DÖNEMİ : 1 EKİM - 15 HAZİRAN

EKİM ZAMANI : ÇOK YILLIK

HASAT ZAMANI : EKİM

Ek-14, TARİMSAL URUNLERİN

TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRMESİ

BİRLİK İSMİ : GÜNEYDOĞUBİRLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜBAYAA MİKTARI (TON)	MÜDAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLEME YADA MÜBAYAA FİYATI (L/KG.)	ÖDENEN URÜN BEDELLERİ (1000 L)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM URÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACATININ NİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE URÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK URÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACATININ DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)
1975	31.000	4.956	16	26,50	131.546	4.523	1.202	27	7.702	3.271	42
1976	4.800	-	-	-	-	4.444	2.020	45	13.104	5.654	43
1977	40.000	970	2	47.75	46.333	1.216	1.082	89	4.853	3.435	71
1978	6.300	114	2	55.00	5.746	1.825	1.176	64	7.847	3.626	46
1979	20.000	2.726	14	125.00	408.797	825	335	41	4.238	1.274	30
1980	7.500	569	8	300.00	171.402	923	7	0,7	7.087	57	0,7
1981	25.000	-	-	-	-	2.349	263	11	19.178	1.877	10
1982	13.000	-	-	-	-	2.700	491	18	14.682	2.054	14
1983	25.000	-	-	-	-	1.346	10	0,7	9.465	49	0,5
1984	23.000	-	-	-	-	2.103	10	0,5	10.583	68	0,6
1985	35.000	5.227	15	1.650	8.262.753	6.732	224	3	21.609	600	3
1986	30.000	-	-	-	-	5.404	-	-	22.209	-	-
1987	30.000	27	0,1	2.200	57.545	2.688	255	9,5	13.152	876	7
1988	15.000	77	0,5	4.500	351.452	5.663	885	15,6	22.762	2.999	13,2
1989	40.000	4.732	12	6.800	32.177.613	4.888	315	6	20.838	1.057	5
1990	14.000	-	-	-	-	3.443	380	11	14.204	1.368	10
1991	64.000	9.938	16	16.500	163.970.895	1.145	30	3	6.210	128	2

URUN İSMİ : SOYA
 KAMPANYA DÖNEMİ : 1 EYLÜL - 31 OCAK
 EKİM ZAMANI : 15 MAZİRAN
 HASAT ZAMANI : 1 EYLÜL

EX-15. TARIMSAL URUNLERIN
 TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRME

BİRLİK İSMİ : ÇUKOBİRLİK
 ANTEBİRLİK
 KARADEHİZBİRLİK
 GÜNEYDOĞUBİRLİK
 TARİŞ

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK HÜBAYAA MİKTARI (TON)	MÜDAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLENE YADA HÜBAYAA FİYATI (L/KG.)	ÖDEMEN URÜN BEDELLERİ (1000 L)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM URÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM URÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRA- CATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE URÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK URÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK İHRACA- TININ DEĞERİ OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)
1975	6.750	-	-	3,85	-	-	-	-	-	-	-
1976	8.500	-	-	4,50	-	-	-	-	-	-	-
1977	5.500	-	-	4,50	-	-	-	-	-	-	-
1978	3.400	-	-	8,00	-	-	-	-	-	-	-
1979	3.300	-	-	14,00	-	-	-	-	-	-	-
1980	2.300	-	-	23,00	-	-	-	-	-	-	-
1981	17.000	5.574	33	40,00	229.480	-	-	-	-	-	-
1982	36.000	21.207	59	52,00	1.099.414	83,9	-	-	17,5	-	-
1983	46.000	30.122	65	63,00	1.899.715	0,4	-	-	0,9	-	-
1984	69.675	25.124	36	95,00	2.382.159	13,5	-	-	31,4	-	-
1985	125.000	67.384	54	132,00-147,00	9.286.143	-	-	-	-	-	-
1986	200.000	122.007	61	162,00-168,00	19.982.553	-	-	-	-	-	-
1987	250.000	100.487	40	192+8=200,00	20.057.247	-	-	-	-	-	-
1988	150.000	4.303	3	350,00	1.506.429	3	-	-	2	-	-
1989	161.000	77.700	48	630-706.-	51.629.744	0,2	-	-	0,2	-	-
1990	162.000	46.413	29	800-890.-	37.826.449	-	-	-	-	-	-
1991	110.000	12.129	11	1.300-1.400.-	16.036.254	13	-	-	9,6	-	-

XX

Urün İsmi : ÇEKİRDEKLİ KURU ÜZÜM
KAMPANYA DÖNEMİ : 1 EYLÜL - 31 OCAK
EKİM ZAMANI : ÇOK YILLIK
HASAT ZAMANI : 15 AĞUSTOS - 1 EYLÜL

Ek-16. TARIMSAL ÜRÜNLERİN
TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRMESİ

BİRLİK İSMİ : GÜNEYDOĞUBİRLİK
TASKOBİRLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜBAYAA MİKTARI (TON)	MÜBAYAA MİKTARININ ÜRETİM İÇİNDEKİ PAYI (%)	DESTEKLENE YADA MÜBAYAA FİYATI (TL/KG.)	ÖDENEN ÜRÜN BEDELLERİ (1000 TL)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ PAYI (%)	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 \$)	BİRLİK İHRACATININ DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ PAYI (%)
1975	103.000	17.201	9.4	6.20	102.927	3.331	-	-	1.917	-	-
1976	155.000	25.213	16.3	6.80	166.853	1.505	-	-	816	-	-
1977	116.000	21.726	18.7	6.90	144.279	5.193	-	-	3.167	-	-
1978	110.000	21.872	19.9	9.55	194.892	1.669	-	-	1.164	-	-
1979	117.000	18.019	15.4	19.70	343.860	6.114	1.075	17	4.375	773	18
1980	112.000	14.439	12.9	39.30	633.064	6.344	-	-	5.007	-	-
1981	105.000	8.204	7.8	52.00	426.365	2.058	-	-	1.768	-	-
1982	103.000	6.618	6.4	69.50	459.961	2.800	-	-	1.866	-	-
1983	109.000	4.602	4.2	89.90	413.654	1.544	-	-	1.187	-	-
1984	117.500	5.033	4.3	132.00	664.539	1.384	-	-	1.903	-	-
1985	125.000	3.297	2,6	223.50	736.941	2.660	-	-	1.944	-	-
1986	128.000	1.743	1,4	333.65	581.407	1.065	-	-	1.065	-	-
1987	140.000	3.705	2,6	520.90	1.929.936	467	-	-	516	-	-
1988	136.000	7.409	5,4	900.-	6.529.632	1.343	-	-	1.046	-	-
1989	132.975	7.160	5,4	1.700.-	11.902.583	944	-	-	793	-	-
1990	122.579	6.792	5,5	2.500.-	16.521.841	703	-	-	904	-	-
1991	119.910	5.378	4,5	3.800.-	20.087.321	10	-	-	11	-	-

URUN ISMI : ÇEKİRDEKSİZ KURU ÜZÜM
 KAMPANYA DÖREMI : 1 EYLÜL - 31 HAZİRAN
 EKİM ZAMANI : ÇOK YILLIK
 HASAT ZAMANI : 15 AĞUSTOS

EK-17. TARİHSEL ÜRÜNLERİN
 TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRMESİ

BİRLİK İSMİ : TARIŞ

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK HUBAYYAA MİKTARI (TON)	HUBAYYAA MİKTARI- BİR ÜRETİM İÇİN- SEKİ PAYI (%)	DESTEKLEME YADA HUBAYYAA FİYATI (TL/KG.)	ÖDEMEN ÜRÜN BEDELLERİ (1000 TL)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRA- CATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACA- TİNİN DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)
1975	198.000	99.380	92	10	982.686	69.103	20.280	29	57.770	12.996	23
1976	83.000	71.294	86	10,5	751.618	97.378	22.905	24	51.813	12.597	24
1977	110.000	57.214	52	12	715.698	89.044	25.905	29	71.799	22.463	31
1978	82.000	20.770	35	17,5	593.169	61.649	33.576	55	98.516	32.828	33
1979	80.000	26.787	34	40	1.221.129	69.823	27.605	40	110.447	43.723	40
1980	95.000	30.539	32	85	2.559.499	73.908	10.551	14	125.309	18.771	15
1981	100.000	34.294	34	110	3.801.550	100.630	16.245	16	128.458	21.663	17
1982	90.000	17.303	19	132	2.282.113	98.438	12.792	13	98.457	13.177	13
1983	100.000	32.613	33	198	7.683.728	79.142	11.887	15	70.251	10.145	14
1984	75.000	5.943	8	210	1.234.771	81.017	18.053	22	61.405	12.486	20
1985	120.000	22.229	19	305	6.858.000	87.875	5.441	6	72.852	4.589	6
1986	110.000	12.893	13	435	5.647.605	110.815	12.192	11	102.055	10.835	11
1987	100.000	19.542	19,5	570-609	13.469.323	99.278	6.073	6	107.776	6.147	6
1988	170.000	19.351	16	1.000	21.518.312	127.200	7.704	6	138.489	8.252	6
1989	138.000	31.665	23	1.700-1.900	63.332.000	117.265	9.566	8	120.496	9.633	6
1990	135.000	32.279	24	2.250	79.590.000	122.536	10.720	9	149.714	12.900	9
1991	150.000	22.693	15	3.600-3.900	91.328.000	123.446	8.478	7	144.166	8.778	6

ÜRÜN İSMİ : KÜTLÜ PAMUK
 KAMPANYA DÖNEMİ : 1 EYLÜL - 31 OCAK
 EKİM ZAMANI : 25 MART - 30 HAZİRAN
 HASAT ZAMANI : 15 AĞUSTOS

EX-19 TARIMSAL ÜRÜNLERİN
 TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRMESİ

BİRLİK İSMİ : TARİS
 ÇUKOBİRLİK
 ANTİBİRLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ	BİRLİK HUBAYAA HİKTAPİ	HUBAYAA HİKTARİ- BİR ÜRETİM İÇİN- BLKİ PAYI	DESTEKLEME YADA HUBAYAA FIYATI		ÖDEMEN ÜRÜN BEDELLERİ	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI	BİRLİKLERİN İHRACATININ HİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ PAYI (%)	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ	BİRLİK İHRACAT TILIN DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN DEKİ PAYI (%)
	(TON)	(TON)	(%)	(L/KG.)	(1000 L)	(TON)	(TON)	(TON)	(1000 ₺)	(1000 ₺)	(%)	
1975	Entlü Kablıç 1.347.088 480.000	509.236	38	Epre B	Çuk. 7,60	3.953.589	266.568	206.775	77,57	239.347	218.007	94,64
1976	1.250.405 474.827	455.547	36	10,25	9,75	4.728.832	413.870	110.648	26,73	439.162	139.884	31,93
1977	1.329.800 574.874	787.528	59	10,75	10,25	8.223.197	177.290	87.227	49,20	213.573	162.564	76,12
1978	1.318.522 475.000	467.729	35	13,75	13,25	6.627.807	309.725	148.783	48,04	352.914	182.084	51,59
1979	1.344.540 476.207	501.256	37	25	24,50	12.166.953	174.720	134.265	76,85	232.020	187.172	80,67
1980	1.403.286 500.000	365.236	26	50	49	17.641.629	205.814	92.030	44,72	329.876	140.922	42,74
1981	1.330.246 488.000	459.511	34	63	62	28.253.747	246.036	57.881	23,53	359.517	75.447	20,99
1982	1.322.068 489.000	175.270	13	79	75	13.300.139	256.132	50.777	19,82	306.067	66.639	21,77
1983	1.389.010 522.000	109.943	8	130	125	13.845.058	171.933	7.906	4,60	209.896	5.353	2,55
1984	1.586.133 580.000	163.348	10	180	170	27.355.093	145.724	463	0,32	190.549	345	0,18
1985	1.500.000 518.000	397.312	26	232-253	217-238	95.469.131	196.673	3.724	1,89	194.445	1.691	0,87
1986	1.408.600 518.000	166.626	12	285-305	270-290	49.658.778	220.128	16.526	7,51	154.438	6.473	4,19
1987	1.450.000 536.786	120.935	9	345-600	325-580	75.673.375	79.445	5.915	7,45	34.455	1.202	3,49
1988	1.750.000 690.000	467.051	27	870	840	410.824.739	114.639	1.998	1,74	141.681	2.404	1,70
1989	1.580.000 585.000	284.564	18	1560-1730	1510-1680	466.526.527	99.617	8.335	8,37	133.690	12.910	9,66
1990	1.650.000 610.000	439.877	27	2.150	2.050	997.510.812	95.857	5.422	5,66	161.079	9.094	5,65
1991	1.540.000 585.000	516.257	34	3.500	3.800	1.838.179.591	100.889	19.607	19,43	167.485	37.368	22,31

ÜRÜN İSMİ : ÇEKİRDEKLİ YAŞ ÜZÜM

KAMPANYA DÖEMİ : 1 EYLÜL - 31 ARALIK

EKİM ZAMANI : ÇOK YILLIK

HASAT ZAMANI : TEMMUZ - AĞUSTOS

54-19 TARIMSAL ÜRÜNLERİN

TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRİŞİ

BİRLİK İSMİ : GÜNEYDOĞUBİRLİK
TASKOBİRLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK HÜBAYAA MİKTARI (TON)	HÜBAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLEME YADA HÜBAYAA FİYATI (TL/KG.)	ÖDEMEN ÜRÜN DEDELERİ (1000 TL)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRA- CATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACA- TININ DEĞERİ OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)
1975	2.450.000	4.356	0,2	1.95	8.418	3.959 *	-	-	1.143	-	-
1976	2.730.000	8.721	0,3	1.70	15.494	5.601	-	-	1.834	-	-
1977	2.620.000	5.779	0,2	2.20	12.287	6.404	-	-	2.304	-	-
1978	2.700.000	4.796	0,2	3.00	13.170	4.827	-	-	1.633	-	-
1979	2.207.000	5.706	0,3	4.90	27.851	8.086	-	-	3.003	-	-
1980	2.110.000	3.062	0,1	9.90	30.281	6.216	-	-	2.705	-	-
1981	2.080.000	2.865	0,1	15.60	44.620	9.991	-	-	3.885	-	-
1982	2.050.000	2.519	0,1	17.85	44.932	12.406	-	-	3.585	-	-
1983	2.030.000	2.799	0,1	26.00	72.937	12.889	-	-	3.924	-	-
1984	2.050.000	4.057	0,2	37.30	151.272	13.079	-	-	4.341	-	-
1985	2.000.000	2.655	0,1	63.80	169.492	14.987	-	-	4.802	-	-
1986	2.000.000	559	0,03	108.50	60.635	15.407	-	-	4.921	-	-
1987	2.300.000	4.385	0,2	165.60	726.258	14.604	-	-	5.133	-	-
1988	2.250.000	5.145	0,2	225-350	1.321.014	17.429	-	-	6.143	-	-
1989	2.250.000	675	0,03	325-450	295.906	6.991	-	-	1.601	-	-
1990	2.300.000	3.732	0,16	525.-	1.941.191	15.441	-	-	8.007	-	-
1991	2.300.000	5.188	0,22	775.-	4.006.702	12.223	-	-	6.976	-	-

URÜN İSMİ : LİMON
 KAMPANYA DÖNEMİ : 1 EYLÜL - 31 OCAK
 EKİM ZAMANI : ÇOK YILLIK
 HASAT ZAMANI : MAYIS

Ek-21. TARIMSAL URÜNLERİN
 TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRİLMİŞİ

BİRLİK İSMİ : NARENCİYE BİRLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜBAYAA MİKTAPİ (TON)	MÜBAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLENE YADA MÜBAYAA FİYATI (L/KG.)	ÖDEMEN ÜRÜN DEDELLERİ (1000 L)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRA- CATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACA- TININ DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)
1975	290.000	1.197	0,41	3,80	4.451	65.468	866	1,32	20.576	431	2,09
1976	277.500	1.310	0,47	2,79	3.641	98.762	983	0,99	30.789	358	1,16
1977	325.000	1.162	0,35	3,46	4.016	76.990	977	1,28	23.748	408	1,72
1978	243.000	929	0,38	6,25	5.800	86.680	919	0,01	27.894	486	1,74
1979	280.000	1.783	0,64	14,85	26.450	79.260	1.250	1,59	34.083	673	1,97
1980	283.000	1.272	0,45	33,75	42.942	119.029	864	0,73	62.113	444	0,71
1981	290.000	1.424	0,49	34,60	49.286	119.677	820	0,69	62.726	348	0,55
1982	311.000	1.241	0,40	31,40	38.990	124.514	693	0,56	46.295	183	0,39
1983	300.000	1.713	0,57	52,90	90.664	131.303	791	0,60	42.230	305	0,72
1984	317.500	1.594	0,50	62,40	99.460	136.021	897	0,66	37.250	239	0,64
1985	188.000	865	0,46	100	126.642	71.608	548	0,76	28.186	268	0,95
1986	310.000	1.267	0,47	90	114.728	82.879	291	0,35	27.380	117	0,43
1987	340.000	586	0,17	175-200	115.705	104.434	280	0,27	29.789	110	0,37
1988	360.000	1.115	0,31	250	246.899	125.978	487	0,40	38.268	234	0,60
1989	335.000	1.534	0,46	600	724.727	93.531	612	0,65	35.445	272	0,77
1990	357.000	1.675	0,47	580	801.325	125.068	415	0,33	51.262	232	0,45
1991	429.000	2.239	0,52	1.200	1.848.148	131.125	1.088	0,83	52.282	601	1,15

X
X
X

Ürün İsmi : YAĞ KOZA

KAMPANYA DÖNEMİ : 15 MAYIS - 15 HAZİRAN

HARAT ZAMANI : 15 MAYIS

EK-22, TARIMSAL ÜRÜNLERİN

TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

BİRLİK İSMİ : KOZABİRLİK

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜBAYAA MİKTARI (TON)	MÜBAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLİTTE YADA MÜBAYAA FİYATI (TL/KG.)	ÖZEMEN ÜRÜN BEDELLERİ (1000 TL)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM ÜRÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACATININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ (%) PAYI	TÜRKİYE ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK ÜRÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACATININ DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN DEKİ PAYI (%)
1975	1.564	972	62	70	66.448	550	531	96	4.686	4.619	98
1976	1.665	624	37	80	49.294	413	372	90	3.753	4.594	96
1977	1.384	286	20	100	28.291	164	117	71	1.450	1.381	95
1978	1.270	157	12	151	23.573	71	58	82	1.127	1.055	94
1979	1.486	221	15	590	129.291	6,4	-	-	14	-	-
1980	1.707	513	30	800	405.461	4,3	-	-	70	-	-
1981	2.005	408	20	1.047	315.550	-	-	-	-	-	-
1982	1.898	256	13	1.080	275.878	65	45	69	718	658	92
1983	1.991	377	19	1.528	559.156	113	106	94	294	276	94
1984	2.163	488	23	1.719	815.496	106	75	71	291	162	55
1985	1.781	508	29	1.550	782.750	74	38	51	331	73	22
1986	2.000	327	16	1.700	860.959	57	36	63	209	90	43
1987	1.900	429	23	5.310	2.314.112	110	77	70	215	127	59
1988	1.900	307	16	5.200	1.660.843	233	85	36	2.028	1.594	78
1989	1.900	154	8	10.000-17.000	2.613.138	220	54	25	685	131	19
1990	1.900	473	25	12.000	5.627.680	44	20	45	462	92	20
1991	1.353	660	49	13.000	7.916.329	43	26	60	233	135	58

X
X
X

EK-23

T.C.K. BÜBLÜKLEMLERİNİN 1992 YILI İHRACATLARI

Birlik ve Ürün Adı	Miktar Kg.	Değer (FOB/US\$)	Değer (TL.)
<u>TARİF</u>			
Pamuk	2.497.865	3.434.329	18.562.151.036
İplik	274.862	823.772	4.906.353.296
Lintir	1.373.621	190.027	1.210.457.596
Telef	947.108	407.088	2.814.094.234
K. incir	310.043	938.738	7.006.992.234
Ezme	1.087.500	1.451.777	8.992.825.271
Ç.K.üzüm	4.158.510	5.231.249	35.343.132.491
Z.yağı	914.638	1.744.732	12.021.532.050
TOPLAM		14.221.712	90.857.538.208
<u>G. DOĞUBİRLİK</u>			
Şam iç fıstık	170.000	894.000	6.740.099.795
Tuzlu Kavrulmuş Fıstık	7.500	26.250	176.793.750
Çatlak Kavrak Fıstık	37.500	114.000	775.876.230
Kırılmış K.mercimek	500.000	290.000	2.053.200.000
TOPLAM		1.324.250	9.745.169.795
<u>NERENCİYE BİRLİK</u>			
Narenciye	1.277.000	602.479	4.018.121.000
<u>TRAKTAR BİRLİK</u>			
Rafine Ayçiçek yağı	72.000	57.163	398.025.757
<u>MARMAR BİRLİK</u>			
Zeytin	2.145.307	2.684.405	17.521.181.219

EK-24

<u>APTİRLİK</u>			
İplik	209.553	581.255	3.638.289.406
<u>FİSKORİRLİK</u>			
Naturel	5.936.040	16.245.271	104.337.024.589
Kamul-yarımamul	503.500	<u>1.406.445</u>	<u>10.166.117.958</u>
	TOPLAM	17.651.716	114.503.142.547
<u>GÜLBİRLİK</u>			
Gülkonkreti	805	192.000	1.324.194.757
Gülyoğu	237.600	424.300	2.995.702.340
Gülsuyu	1.520	<u>1.916</u>	<u>12.903.700</u>
	TOPLAM	618.216	4.332.800.797
<u>KOZABİRLİK</u>			
İpekböceği Tohumu	2.125 (kutu)	15.570	97.852.387
Kuru koza	124.090	872.938	5.727.132.596
Ham ipek	7.850	<u>231.025</u>	<u>1.353.318.652</u>
	TOPLAM	1.119.533	7.178.303.635
<u>ÇUKORBİRLİK</u>			
Pamuk	5.902.923	6.507.815	48.018.080.994
Lintir	5.303.513	1.000.857	6.797.832.699
Ham bez	1.993.401 Met.	3.310.931	20.252.501.451
Mamül Bez	484.035 Met.	725.152	5.155.183.457
Tölef	329.023	245.926	1.399.993.014
Parga bez	8.806	3.522	26.588.923
Konfeksiyon	489.500 Br.	<u>3.359.721</u>	<u>22.247.508.617</u>
	TOPLAM	15.154.024	103.897.689.155
	GENEL TOPLAM	<u>54.014.753</u>	<u>356.090.261.519</u>

URUN ISMI : ZEYTINYAĞI
 KAMPANYA DÖNEMİ : 20 EKİM - 31 MAYIS
 EKİM ZAMANI : ÇOK YILLIK
 HASAT ZAMANI : KASIM

EY-20 TARIMSAL URUNLERIN
 TÜRKİYE VE BİRLİK BAZINDA DEĞERLENDİRİMESİ

BİRLİK İSMİ : GÜNEYDOĞUBİRLİK
 TARİŞ

YILLAR	TÜRKİYE ÜRETİMİ (TON)	BİRLİK MÜBAYAA MİKTARI (TON)	MÜBAYAA MİKTARI- NIN ÜRETİM İÇİN- DEKİ PAYI (%)	DESTEKLEME YADA MÜBAYAA FİYATI (L/KG.)	ÖDEMEN URÜN DEDELLERİ (1000 L)	TÜRKİYE'NİN TOPLAM URÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN TOPLAM URÜN İHRACATI (TON)	BİRLİKLERİN İHRACA- TININ MİKTAR OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİNDEKİ PAYI (%)	TÜRKİYE URÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK URÜN İHRACAT DEĞERİ (1000 ₺)	BİRLİK İHRACA- TININ DEĞER OLARAK TÜRKİYE İHRACATI İÇİN- DEKİ PAYI (%)
1975	94.000	23.359	25	17,5	368.816	9.341	3.000	32	17.703	5.700	32
1976	178.000	32.562	18	18	585.943	2.339	10	0,4	2.807	13	0,5
1977	75.000	6.307	8	23	201.628	35.831	9.240	26	35.259	8.272	24
1978	180.000	26.055	14	35	809.495	7.716	6.800	88	8.744	7.596	87
1979	70.000	2.122	3	113	347.831	29.620	15.800	52	38.809	20.503	53
1980	215.000	38.515	18	125	4.968.139	3.339	1.500	45	5.639	2.157	38
1981	63.000	1.517	3	150	221.764	43.447	9.979	23	73.800	17.970	24
1982	139.000	22.870	18	150	4.081.659	20.556	2.031	10	28.525	3.609	13
1983	40.000	718	2	300	214.668	63.747	10.856	17	80.482	12.261	15
1984	70.000	4.370	6	400	1.499.232	20.788	13	-	26.244	20	0,1
1985	80.000	13.443	17	675	9.792.145	28.482	61	0,2	29.806	74	0,2
1986	110.000	23.487	21	817	19.206.352	29.343	8.436	29	31.229	10.013	32
1987	60.000	1.077	2	1.200-1.350	1.495.497	36.309	1.650	5	45.008	2.207	5
1988	95.000	6.921	7	1.900	13.330.263	20.778	2.558	12,3	31.441	3.965	12,6
1989	50.000	5.852	12	4.000	21.153.034	37.319	5.118	14	50.823	7.270	14
1990	100.000	11.783	12	5.200	61.258.000	2.352	1,5	-	4.072	4	0,1
1991	80.000	20.166	25	8.500	187.874.651	11.823	3.643	31	19.787	8.015	40

XIX